

RESEARCH AND EDUCATION
International Scientific Journal

ISSN: 2181-3191

INTERNATIONAL CONFERENCE ON
EDUCATIONAL INNOVATIONS AND
APPLIED SCIENCES 2022/12

International Scientific Conference

RESEARCHEDU.ORG

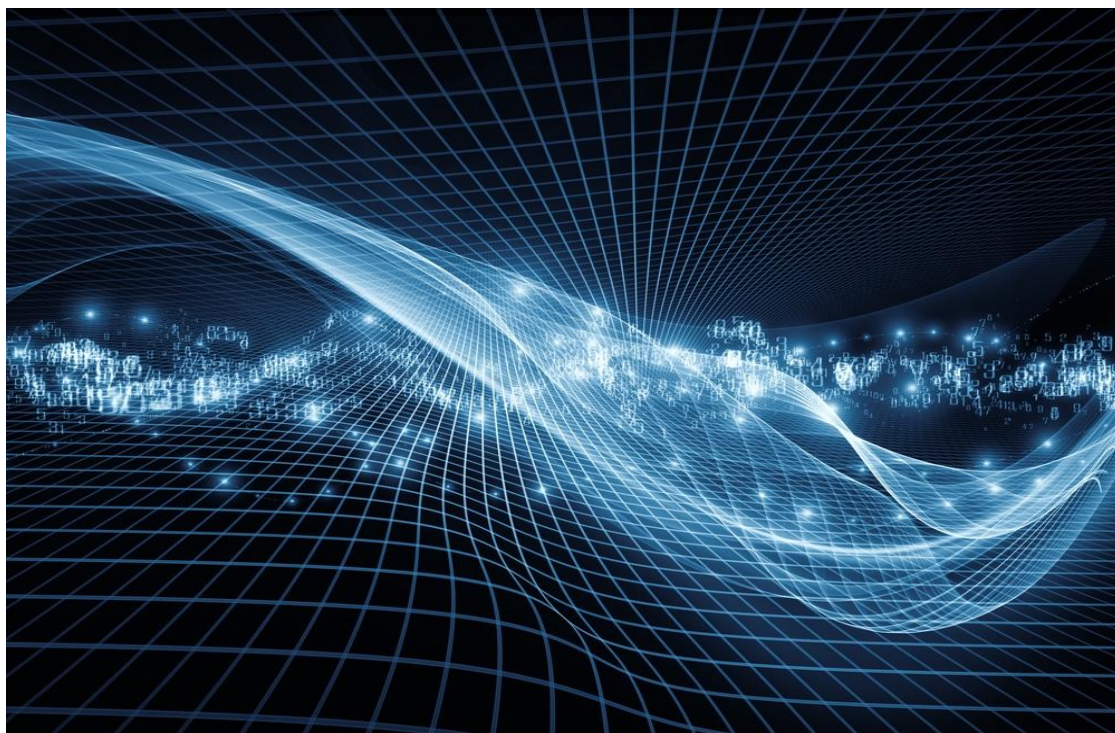

PKP | INDEX

20 DECEMBER, 2022 YEAR

“RESEARCH AND EDUCATION” International Scientific Journal

“INTERNATIONAL CONFERENCE ON EDUCATIONAL
INNOVATIONS AND APPLIED SCIENCES 2022/12”

researchedu.org

Languages of publication: o‘zbek, english, русский, қазақ, тоҷик, қарақалпақ

TASHKENT, UZBEKISTAN

2022/ DECEMBER 20

YANGI O‘ZBEKISTONGA KUCHLI NOTIQLAR KERAK

Isroilov Azizbek Tojimamat o‘g‘li

Farg‘ona ixtisoslashtirilgan san‘at maktabi

“Aktyorlik san‘ati bo‘limi” sahna nutqi fani o‘qituvchisi.

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada notqlik shartlari, notqlik san‘ati va madaniyati, qonun qoidalari haqida fikr yuritiladi. Notiqning aslida ahli jamiyat azolari uchun kitob mutoaalasini o‘rni qanday ekanligi dalillar bilan keltiriladi. Pedagog uchun suhandonlikni o‘rni, ahamiyati qanday ekanligi yoritib beriladi.

Kalit so‘zlar: Voizlik, notqlik, ta’sirchanlik, jaholat, chechan, mafkura, mexanizm, prinsip, noverbal, psixologiya, etika, estetika, pedagog, lingvistik.

ABSTRACT: This article discusses the terms of public speaking, the art and culture of public speaking, and the rules of the law. The role of the public speaker in reading books for members of society is presented with evidence.

Keywords: Preaching, eloquence, impressiveness, ignorance, eloquent, ideology, mechanism, principle, non-verbal, psychology, ethics, aesthetics, pedagogy, linguistics.

*“Manaviyat eng ta’sirchan va qudratli
qurolimiz”.*

(Sh.Mirziyoyev)

Darhaqiqat, bu, tahlikali zamonda, globallashuv davrida, ommaviy kommunikatsiyalar ayni avj olayotgan vaqtda, ayniqsa, g‘oyalar kurashi keskin tus olgan paytda mazmundor mohiyatga ega nutq ham, mahoratli, fikri teran, so‘zga chechan notiqalar ham suvdek, havodek zarur. Chunki asosli, hayotiy, samarali

targ‘ibot va tashviqotgina xalqni ishontiradi, ruhlantiradi, ulug‘ va qutlug‘ maqsadlar sari ilhomlantiradi. Aks holda, dushman undan ustomonlik bilan foydalanib omma ongini zaharlashi, turli oqimlar tomon og‘dirishi, asosiy maqsaddan chalg‘itishi, yo‘ldan ozdirishi hech gap emas. Jangda sen dushmanni otmasang, u seni otadi. Bu oddiy mantiq, oddiy haqiqat. Notiqlik mahoratidan unumli foydalana olsak, biz hamisha g‘olibmiz. Hozirgi zamonda xalq qalbi va ongi uchun kurash ketayotgan paytda muhim mafkuraviy qurol – notiqlik mahoratini chuqur egallashimiz kerak. Ushbu jaholatga qarshi ma‘rifat yarog‘idan, mafkuraviy mexanizmdan ayniqsa, yoshlar to‘la va to‘g‘ri foydalana olishi kerak. Shuning uchun ham Prezidentimiz nutq madaniyati va notiqlik mahoratini shunchaki muloqot va muomala manbai emas, balki ma‘rifat va ma‘naviyatning, targ‘ibot va tashviqotning quroli sifatida his etib, bundan foydalana olish milliy g‘oyamiz himoyasiga daxldor ekanini uqtirayotgan bo‘lsalar ajab emas. Chunki g‘oyamiz – himoyamiz, himoyamiz esa g‘oyamizdir. Bu esa mafkuraning mayog‘i, g‘oyamizning bayrog‘i va yarog‘i notiqlik mahoratini egallash bilan amalga oshadi. Haqiqatdan ham bu, notiqlik, muomila madaniyati, maftunkor go‘zal, shirali ovoz ko‘ngillarni tortuvchi sohalardan biridir. Notiqlik deganda eng avvalo tasavvurimizga ikki jumla “Assalomu alaykum” kalomini ifodali hamda ta’sirli qilib so‘zlagan, ayniqsa, yoqimli ovozda fikrni aniq va tushunarli holda tinglovchiga yetkazib beruvchi kasb egasi keladi. Taniqli, mutafakkir adib Fitratning “Bu dunyo kurash maydonidir. Sog‘lom tan, o‘tkir aql va yaxshi axloq bu maydon qurolidir”, – degan so‘zlarini ham bu so‘zlarimizni dalilidir.. Aqlan, ruhan va jismonan sog‘lom avlod barkamol bo‘lganidek, xulqiy va nutqiy madaniyatga ega bo‘lgan inson komil inson sanaladi.

Sharq mutafakkiri Kaykovus o‘zining «Qobusnoma»sida «Insondagi hamma qobiliyatlardan eng yaxshisi nutq qobiliyatidir»-deb, atoqli adib Skilef «Chiroyli gapirib bilish pul, hokimiyat va mashhurlikdan qimmatroqdir. Chunki ularning barchasiga chiroyli gapirib bilish evaziga erishiladi», siyosatshunos Vebster «Mendan hamma narsani oling, uy-joy, mulk, mashina, menga faqat so‘zlash qobiliyatini qoldirsangiz bas. Yo‘qotgan narsalarimni o‘n baravar qilib qaytarib olaman,» Chonsi

M. Depyu «Hech bir qobiliyat insonni jamiyat tomonidan zudlik bilan tan olinishi va yuqori mavqelarga erishishida notiqlikdek imkon bera olmaydi» – deya bejiz yozishmagan. Xoh tinchlik, xoh urush sharoitida bo‘lsin, kuchli notiqlarning nutqi, voizlarning va’zi chorlov ohangida, da’vatkorona tarzda bo‘lgan. Xalqni ruhlantirgan, safarbar etgan.

Hamma gap nutq madaniyati, tushuntirish usuli, targ‘ibot va tashviqot shakllarida. Buni chuqur egallamasak, ildamlilik ham, ish unumi, istiqbolli rejalar ham amalga oshmaydi, dilxiraliklar sodir bo‘laveradi, xolos. Yuqorida aytib o‘tilganidek ,notiqlik san’atini puxta egallanmasa, har qanday shaxs muvaffaqiyatga erisha olmaydi. Shu sababdan har bir kishi nutq madaniyatini mukammal o‘zlashtirishi mumkin. Ammo har bir shaxs ,san’atkor notiq bo‘lavermaydi. Go‘yo notiq suv tubida yotgan chig‘anoq ichidagi durni qidirayotgan g‘ovvozga o‘xshaydi. U izlanuvchan ,kuchli motivator va bunyodkor bo‘lmog‘i lozim. Notiq so‘zlarni o‘z o‘rnida mahorat bilan qo‘llay olsa ipga durni terganday bo‘ladi. Notiq o‘zi yoqimli, so‘zlari esa yuqumli bo‘lmog‘i kerak. U har bir ma’noli so‘zi bilan tinglovchining ma’naviy chanqog‘ini qondirsa, nutqiy go‘zalligi bilan sahna markazini larzaga solsin. Shundagina u haqiqiy voizdir vaholanki unga buyuklik va suyaklik nisbati beriladi. Davraning ko‘rki, davradagi mehmon va tomoshabinlarning o‘zining nutqi bilan yig‘ilganlarni rom qiluvchilar suhandonlardir. Suhandon fors tilidan suhan –so‘z, don-so‘zini aytuvchi, yani bundan so‘zni chiroyli aytuvchi degan ma’no anglanadi. Suhandonlar ham o‘qituvchidek o‘z nutqida umumiylik tamoillardan qochib, asosan, yetkazishi lozim bo‘lgan fikrni xususiylik prinsipida bayon qilsagina, tinglovchi tafakkuri hamda shuuriga kirib borishiga erishadi. Masalan, tantanali marosim, tadbirlarda suhandon o‘z nutqi bilan tilak va istaklarini izhor qilishi, tabriklar aytishi, she’r nazm o‘qishi kabi nutqiy xatti-harakati bilan kutilgan natijaga erisha oladi. O‘qituvchilik yoki suhandonlik kasbimi har ikkisida ham ovoz ustida muntazam ishlash, ovozini sozlash, sayqallash, muhim fikrni asoslay olish, misollar keltirib, ba’zan kuldirib, ba’zan esa yig‘latib, ba’zan juda o‘yga toldirib, yoki ko‘tarinki motivatsiya uyg‘otuvchi nutqqa erishish kerak. Xo‘sh buning uchun masalaga qanday yondashish kerak? Ha darhaqiqat o‘rinli savol

bo‘ldi. Eng avvalo, kitob mutoaalasi deya javob bergan bo‘lardik. Notiqlikning birinchi sharti bu kitobni qo‘ldan qo‘ymaslikdir. Chunki kitob mutoaalasi inson tafakkurini, fikrlash salohiyatini o‘stirsa, boshqa bir jihatdan inson ruhiy olamining ko‘zqusiga boqa olish va uni ongli jihatdan uqiy olish malakasini oshirib beradi. Maksim Gor’kiyning “Ijodning bir foizi iste’dod, qolgan to‘qson to‘qqiz foizi mehnat”,-degan fikri chindan ham biz yuqorida keltirilayotgan fikrlarimiz tasdig‘idir. Harakatsiz, mashaqqatsiz cho‘qqiga erishib bo‘lmaydi. Bu bir oylik yoki bir yillik emas, doimiy izlanish va mashq qilish orqali ro‘yobga chiqadi. So‘z so‘zlash madaniyati insonning o‘zligi uchun ko‘zgudir. Kishi fikrining aniq, samimiy va ta’sirli etib borishi so‘zlovchining til va uning harakatdagi ifodasi bo‘lgan nutq qoidalarini qanchalik bilishi va amal qilishiga bog‘liq. Notiqlikning yana bir xususiyatlaridan biri bu- murakkab sintetik mohiyatga ega. Falsafa, mantiq, psixologiya, pedagogika, tilshunoslik, etika, estetika–mana shu fanlar notiqlik san’atining asosidir. Turli xil yo‘nalishdagi mutaxassislar notiqlikning turli muommolari bilan qiziqishadi. Masalan, tilshunoslar og‘zaki nutq madaniyati nazariyasini ishlab chiqadilar, so‘zlovchilarga ona tili boyliklaridan to‘g‘ri foydalanish bo‘yicha tavsiyalar beradilar. Psixologlar nutqiy xabarni idrok etish va ta’sir qilish masalalari bo‘yicha, ommaviy nutq paytida diqqatning barqarorligidagi muommolar bilan shug‘ullanadilar. Kishining ijtimoiy – psixologik birligi sifatida tinglovchilar psixologiyasini ham o‘rganadi. Mantiq o‘z haqiqatini ko‘rsatishga va raqiblarning o‘z bayonotlarini isbotlashga o‘rgatadi. Tarix esa, notiqlik san’atining paydo bo‘lishi va rivojlanishining, hayotiy masalalar yuzasidan erkin fikr almashining eng muhim sharti, ilg‘or g‘oyalarning harakatlantiruvchi kuchi, tanqidiy fikr yuritishning demokratik shakllari, fuqarolarning siyosiy hayotdagi faol ishtiroki hisoblanadi. Notiqlik “Demokratiyaning ma’naviy tarbiyasi” deb bejiz aytilmagan. Taniqli ruxshunos olim, professor Erkin Sattorov “Omadga erishish psixologiyasi” nomli kitobida “Nutqiy kanal orqali axborot uzatiladi, noverbal kanal bo‘yicha esa muloqot sherigiga bo‘lgan munosabat uzatiladi”, degan fikrni keltiradi. Bir jihatdan yondashganda, e’tiroz yo‘qdek, lekin ular o‘zaro bog‘liq hodisa bo‘lib, noverbal kanal fikrni, ma’lumotni yetkazishdagi tasdiq

“yo‘llovchi va qo‘llovchi”vosita ekanligini ham e‘tibordan soqit qilib bo‘lmaydi. Notiq muomila jarayonida tinglovchi holatini, darajasini xis etish asnosida yo‘l tutishi muhim. Ma‘lumotni o‘zlashtirish va qabul qilish har bir insonda turlicha kechishini yaxshi bilamiz. Tasavvur qiling, dars jarayonida o‘qituvchi e‘tiborsizroq o‘quvchi yoniga borib qo‘l harakati bilan uning boshini silab o‘tib ketsa, o‘quvchiga qanchalik ta‘sir etishi mumkin, ayni damda muloqotning samimiy bo‘lishini sezish ham qiyin emas. O‘qituvchining o‘quvchini tushunishi va his etishi, fanda identifikatsiya va empatiya terminlari bilan yuritiladi. Bular odamlarning o‘zini o‘zgaga ko‘chirishi orqali o‘sha vaziyatda, uning o‘zi qanday yo‘l tutishi mumkinligini o‘ylashi va uni his etish jarayonlarini anglatadi. Shunday ekan tinglovchiga mavzuning bayoni va mazmuni yuz foiz yetib bormasligi aniq. Har qanday holatda ham tinglovchi mavzuga qanchalik diqqat qilmasin ,ma‘lumotning yetib borishida juz‘iy yo‘qotishlar bo‘lishi tabiiy. Demak, har qanday holatda ham mavzuni to‘la yetib borishi mushkul ekan. Lekin mavzuni o‘quvchi ongu shuurida to‘liq o‘zlashtirishi va xotirada mustahkamlashi uchun turli interfaol metod va zamonaviy padtexnologiyalardan foydalanish zaruratini yoddan chiqarish yaramaydi. Bunda o‘quvchi faolligi, qiziquvchanligi, ijodkorligiga ko‘proq e‘tibor qaratish foydadan xoli emas. Pedagog so‘zining lug‘aviy ma‘nosi “Bola yetaklovchi” demakdir. Nutqiy jarayonda ham shunga monant holat kuzatiladi. Yani, notiq yetaklovchi va tinglovchi –etaklanuvchi. Bu jarayonda yetaklovchi bilim, ko‘nikma, malaka va tajriba intellektual kuchga ega bo‘lmas ekan,murod hosil bo‘lmasligi ayon.Shuning uchun ham pedagogning mafkuraviy salohiyati ,ongli potensiyali yuqori bo‘lishi o‘ta muhim. Lingvistik va nutqiy kompentatsiya notiqlikning asosidir. Notiqning uquvi tinglovchining aqlu tuyg‘usiga ta‘sir etib, uning diqqatini tortmasa ta‘lim ta‘sirchanligi haqida ham so‘z bo‘lishi mumkinmas. Tinglovchi e‘tibori notiq yoki o‘qituvchining e‘tiborida bo‘lmas ekan, ta‘lim o‘z samarasini bermaydi.Diqqat –e‘tibor masalasi hamisha muhim ustuvorlardan biridir. Nimagadir chalg‘igan o‘quvchining o‘zlashtirish darajasi sust va past bo‘lishi aniq bir jarayon. Shuning uchun ham, mashhur Dante Alig‘eri “Diqqatdir –suhbatning asl asosi”,-deyishi bilan haqli edi. Tinglovchi diqqat e‘tiborini tortmasdan

aytilayotgan so‘z bamisoli nishonga olmasdan o‘q uzayotgan ovchining holatini eslatadi. Ovchining maqsadi o‘ljani mo‘ljalga olish emasmi, axir. Demak, kishilik jamiyati paydo bo‘libdiki, so‘z va nutqdan foydalanish, uning imkoniyatlari doirasida fikr yetkazish va qabul qilishning turli usullari shakllangan. “Notiqlik”, “voizlik”, “ ritorika”, “xatoba” va yana bir qanday san’atlardir. Turli tillarda turlicha aytilishidan qat’iy nazar, mohiyati mushtarak bo‘lgan ushbu san’at har bir davrda zamonning o‘z mafkurasiga xizmat qilib kelgan. Darhaqiqat hulosa o‘rnida shuni aytib o‘tishimiz joizki, bu san’atdan Amir Temur, Navoiy, Boburlar ham, Chingizxon, Lelin hatto Gitler, Gebel’slar ham o‘z vaqtida davlat va xalq manfaatlarini himoya etish yoki aksincha, unga qarshi foydalanishda unumli samaradorlikka erishishgan. Demak, voiz va voizlik san’atining sir –asrorlari va mohiyatini chuqur bilish kerak. Notiq o‘zi ham so‘zi ham joiz yani manzur bo‘lishi uchun chuqur bilim va malakaga, yetuk dunyoqarash ,saviyaga ega bo‘lishi darkor. Toki, uning har bir so‘zi xalq tinchligi, yurt faravonligi, vatan kelajagi, ravnaqiga xizmat qilsin. Qanday yoshda, qanday kasbda bo‘lishdan qat’i nazar, qay sohada ishlamaylik, nutq jarayonida faollik bizga suv va havodek zarur. Qay fandan dars bermaylik yoki ta’lim olmaylik,biz unga ehtiyoj sezaveramiz. U barcha fanlarni shematik bog‘lab turuvchi oltin zanjirdek go‘yo. Uni ta’bir joiz bo‘lsa, insonning tirikligiga mezon bo‘lgan ikki qon tomiri, yani vena va arterial qon aylanish tizimiga o‘xshatish mumkin. Bu qon tomirlarning biri nutq madaniyati bo‘lsa, ikkinchisi notiqlik san’atidir. Shunday ekan fikrimni tasdiqi sifatida chindan ham bu, tahlikali zamonda, globallashuv davrida, ommaviy kommunikatsiyalar ayni avj olayotgan vaqtda, ayniqsa, g‘oyalar kurashi keskin tus olgan paytda mazmundor mohiyatga ega nutq ham, mahoratli, fikri teran, so‘zga chechan notiqalar ham suvdek, havodek zarur deb o‘y layman

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

- 1.Rahimboy Jumaniyozov “Siz notiq bo‘lmoqchimisiz”. 2019
- 2.Siseron “Notiqlik san’ati”. 2018
- 3.Internet saytlari:
4. <https://xs.uz.>post>kitob> haqida.....
5. <https://hozir> org.toshkent davlat sharqshunoslik instituti 2017.06.08

YOSHLARNING ADABIYOTGA BO‘LGAN QIZIQISHINI OSHIRISHDA BERDAQ ASARLARINING O‘RNI

Utebaeva Baxargul Umirbay qizi

ToshPTI 1-Pediatriya va xalq tabobati fakulteti

3-kurs 317-guruh talabasi

Email: bakhargulutebaeva@gmail.com

ANNOTATSIYA: Yoshlarning adabiyotga bo‘lgan qiziqishini yanada oshirish hamda Berdaq asarlarining bugungi kundagi o‘rni, Qoraqalpoq xalqi adabiyotida Berdaqning dostonlarini o‘rganishning ilmiy va ma’naviy tarbiyaviy ahamiyati haqida fikr muloxaza yuritimiz.

Kalit so‘zlar: xalqparvarlik, adolat, razolat, haqiqat, Axmoq podsho, Xalq uchun, qo‘shiqalar.

АННОТАЦИЯ: речь пойдет о научном и духовно-просветительском значении изучения былин Бердака в литературе каракалпакского народа, повышении интереса молодежи к литературе и о месте произведений Бердака на сегодняшний день.

Ключевые слова: патриотизм, справедливость, радость, правда, Юродивый царь, За народ, песни.

ABSTRACT: we will discuss the scientific and spiritual educational importance of studying Berdak's epics in the literature of the Karakalpak people, increasing the interest of young people in literature and the place of Berdak's works today.

Key words: patriotism, justice, joy, truth, Foolish king, For the people, songs.

Farzandlarimizning yutuqlari, albatta, hammamizni g‘ururlantiradi. Lekin bu bilan cheklanib qolish kerak emas. Yoshlarimizning istagini, ehtiyojini, ertangi kunini ta‘minlash uchun yana nimalar qilsak bo‘ladi? Bilim va kasblarni egallashi, salohiyatini yuzaga chiqarish uchun qanday yordam berish kerak? Ana shu savollar meni qiynaydi, - dedi Shavkat Mirziyoyev.¹

Qoraqalpoq xalqining yozuviga asosan XIX asrning ikkinchi yarmidan boshlab ega bo‘lgan edi. Shuning uchun ularning adabiyoti tarixi asosan xalq og‘zaki ijodi janrlari bilan bo‘lgan ertak, qo‘shiq va dostonlardan iboratdir. O‘rta Osiyo xalqlari og‘zaki ijodida mashhur bo‘lgan “Oshiq G‘arib”, “Yusuf va Zulayxo”, “Oshiq Xamro”, “Toxir va Zuxro”, “Yusuf Axmad” kabi dostonlar ham qoraqalpoq xalqi orasida keng tarqalgan. Adabiyotimizdagi bu dostonlarning deyarli barchasida vatanparvarlik, xalqparvarlik talqinlari yetakchi o‘rinni egallaydi. Bu g‘oya ayniqsa “Qirq qiz” dostonida ko‘zga yaqqol tashlanadi. Qoraqalpoq xalq og‘zaki ijodida turli mavzudagi qo‘shiqlar ko‘p uchraydi. Shulardan eng ko‘p tarqalgani “jaydari qo‘shiq” deb ataladigan turidir. Bu qo‘shiqlar xalq hayotining turli tomonlarini qamrab olgan bo‘lib, sodda, tushunarli qilib aytilgan. Ayniqsa yoshlar orasida ko‘proq tarqalgan bo‘lib, unda sevgi-muhabbat mavzusi yetakchilik qiladi. Yuqoridagi kabi yuksak shakildagi vatanparvarlik va xalqga xizmat qilish kabi yuksak mavzudagi ijodni qoraqalpoqning buyuk yozuvchisi bo‘lgan Berdaq ijodida xam kuzatish mumkin. Berdaq “Axmoq podsho” nomli dostonida zolim xonlarni qattiq tanqid ostiga olib adolatsiz xonlarni va beklarni qoralaydi. Ahmoq podsho asari orqali Qoraqalpoq xalqining barcha muammolarini va butun dunyodagi insoniylik tushunchalari bo‘lgan vatanparvarlik, adolatlilik, kabi g‘oyalarni ulug‘lanishini o‘zining asari talqinida yoritgan.

Asarda quydagicha mazmun o‘z ifodasini topgan: Ahmoq podsho uzoq vaqt farzand ko‘rmaydi. Keyin uning Gulim ismli xotini qizli bo‘ladi. Podsho esa bundan g‘azablanib, xotini va qizini yo‘q qilishni buyuradi. Dono cho‘ri ayol Zoraning tadbirkorligi tufayli Gulim va Gulzor omon qoladi. Podshoning qizi Gulzor

¹ <https://president.uz/oz/lists/view/5735>

ulg‘aygach, otasini borib ko‘radi. Axmoq podsho esa o‘z qiziga oshiq bo‘lib qoladi. Qizi podsho taklifini rad etgach, uni itlarga talatib o‘ldirishni buyuradi. Eng vahshiy itlar ham qizga yaqinlashmaydi. Aksincha, itlar tilga kirib, podshoni qarg‘aydi. Gulzor uzoq vaqt podsho ko‘zidan yashirinish maqsadida o‘rmonga chiqib yashay boshlaydi. Keyin esa kelib Axmoq podshoni o‘ldiradi.

Berdaqning she‘riy asarida mazmunidan ham ko‘rinib turibdiki, xalq boshiga kelayotgan kulfatlarga Axmoq podsholarga o‘xshash zolim va benomus hukmdorlar sababchi ekanligi xatto o‘z qilmishidan afsuslanmaydigan zolimlar xorlikda o‘lishi bilan yakunlanadi. Qoraqalpoq xalq adabiyoti kechroq yozma adabiyotga ega bo‘lgan bo‘lsada, unda xalq hayotini haqqoniy aks ettiruvchi bir qancha asarlar yaratildi. Bu yaratilishda yuksak darajada etirof etiluvchi Berdaq kata axamiyat kasb etadi. Qoraqalpoqlarning adabiyoti paydo bo‘lishi va shakllanishida xalq og‘zaki ijodining roli katta bo‘lsa uni yozilishida Berdaq ham o‘z munosib xissasini qo‘shgan adib sanaladi. Ko‘pgina qo‘shiqlar, latifalar, masallar, ertaklar, dostonlar qoraqalpoq xalqi shoirlari tomonidan kuyga solinib ijro etilishida ham Berdaqning o‘rni beqiyosdir. Xalq shoiri ham san‘atkor, ham yozuvchi sifatida mashhur bo‘lgan Berdaq doimo xalq xurmatida bo‘lgan. Qoraqalpoq yozma adabiyotining shakllanishida bevosita o‘zbek adabiyotining o‘rni ham katta bo‘lgan. O‘zbek xalqi bilan yonma-yon yashagan qoraqalpoq xalqi madaniyatining vakillaridan bo‘lgan Berdaq ham Buxoro va Xiva madrasalarida tahsil olgani borgani, ammo iqtisodiy va siyosiy jarayonlar Berdaqni taxsil olishdan to‘sadi.

Bahshichilik jarayonlarini kuyga solib ijod qilgan shoir Berdaq ko‘plab ijod jarayonlarini xalqning yashash sharoiti jarayonlaridan olib yozgan. Berdaq ijodidagi barcha jarayonlarni xalq bilan hamohang tarzda yaratgan shoirni adib sifatida o‘rganamiz. Berdaqning asarlari ham og‘zaki, ham yozma shaklda xalq orasida ommalashib tarqalgan. Kambag‘al xalqning og‘ir turmushi haqida yozgan she‘ri Xalq uchun deb nomlangan va u quydagicha:

Yigit bo‘lsang arslon kabi tug‘ilgan,
Tanbal bo‘lmay xizmat etgil xalq uchun,
Yigit bo‘lsang arslon kabi tug‘ilgan,
O‘zni demay, g‘amxo‘rlik qil xalq uchun.

Berdimurod o‘ylab aytgil, so‘zingni,
Ko‘tarma, lof urib, faqat o‘zingni,
Qizartmagay birov sening yuzingni,
Qo‘ldan kelsa, xizmat ayla xalq uchun.

Yetarsan murodga, gar xizmat etsang,
Eling yo‘llaganda har qayon ketsang,
Har qachon dushmanning boshiga yetsang,
Olqish olib xizmat ayla xalq uchun.

Yigit kishi odam dilin eritar,
Aytgan so‘zin boldan shirinroq aytar,
Bir aytgan so‘zidan qaytmasdan ketar,
Aynimasdan xizmat etar xalq uchun.

Zolimlar tinglamas faqirning zorin,
Ular o‘ylar o‘z foydasi, o‘z korin,
Hech qachon zolimlar qo‘ldagi borin —
El ko‘rmaslar bor bo‘lsa-da, xalq uchun.

Berdimurod haqiqatni izlading,
Mudom elga to‘g‘ri yo‘lni ko‘zlading,
Yovuzlardan qo‘rqmay, haqni so‘zlading,
Jon-taningni berding doim xalq uchun...

Berdimurod, o‘ylab so‘zingni ko‘rgil,
Yurgan so‘qmoqlardan izingni ko‘rgil,
Qayg‘u chekmay g‘ariblarga qo‘l bergil,
Shunda ishing bo‘lur faqir xalq uchun.²

Xalqning dardini o‘zining she‘rlari orqali yozib o‘zining zamonasidagi ochko‘z xonlarni beklarni tanqidiy shaklda qo‘rqmasdan qalam tebratgan. Berdaqning Axmoq podsho dostonida ochko‘z podshoni va yon atrofidagi poraxo‘r amaldorlar, turli tovlamachilarni fosh qilingan. Berdaq xotin-qizlar ozodligi mavzusiga xam daxildorlik ayni shu dostonida she‘riy tarzda yoritilib berilgan. Shu bilan birga bu she‘riy dostonida ko‘p xotinlilik kabi illatlar qattiq tanqid qilinadi.

Xulosamiz shundan iboratki Berdaq yozgan illatlar bugungi zamonamizda ham mavjud va bu illatlarga birgalikda birlashib kurashish lozimligini Berdaq asarlari orqali xalqimizga va yosh avlod vakillari bo‘gan talabalarga ham yetkizish muhim ahamiyatga ega. So‘zimizni yakuni davlatimiz rahbari takidlagan so‘zlar bilan yakunlasak: Vatan ravnaqi, xalq farovonligi uchun mehnat qilgan odam hech qachon kam bo‘lmaydi. Bugun sizlarning olijanob va mardona mehnatingizni xalq munosib baholayapti, davlatimiz qadrlayapti. Hamma sizlarga havas bilan qaraydi, – dedi Prezident Sh.Mirziyoyev³.

FOYDALANILGAN ADADIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. Berdaq Saylanma she‘rlar va dostonlar. G‘ofur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san‘at nashiriyoti. T.: 1978 Qoraqalpoqchadan Mirtemir tarjimasidan olindi.
2. Nurmuxammedov M. Qoraqalpoq adabiyoti tarixi. T. 1978.
3. Berdaq. Tanlangan asarlar. T. 1978.
4. Kaipberganov T. Gumroxlari. Roman. T., 1978.
5. <http://www.samdu.uz/>
6. <https://uz.m.wikipedia.org/wiki/Berdaq>
7. <https://president.uz/oz/lists/view/5475>

² Berdaq Saylanma she‘rlar va dostonlar. G‘ofur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san‘at nashiriyoti. T.: 1978 Qoraqalpoqchadan Mirtemir tarjimasidan.

³ <https://president.uz/oz/lists/view/5475>

**IMOM AL-BUXORIYNING “AL-JOME AS-SAHIH” ASARI
ASOSIDA HADISLARNING PSIXOLOGIK TASNIFI**

Muhitdinova Parvina Tohirovna,

O‘ZMU (faoliyat turlari bo‘yicha)

1-bosqich magistranti

Aliyeva Mohinur G‘ani qizi

O‘ZMU (faoliyat turlari bo‘yicha)

1-bosqich magistranti

*Ilm o‘rganish niyatida yo‘lga chiqqan kimsaning
qadamini Alloh taolo engil qiladi.*

Hadis

KIRISH

Bugungi kunda, ko‘hna tariximiz, milliy qadriyatlarimiz, madaniy merosimizga e‘tibor kuchayib, ulug‘ ajdodlarimiz – o‘lmas asarlar yaratib ketgan buyuk allomalarning hayoti va ijodini puxta o‘rganish hamda ulardan keng xalq ommasini bahramad qilish borasida keng ko‘lamli ishlar amalga oshirildi.

Ana shunday zotlardan biri Abu Abdulla Muhammad ibn Ismoil ibn Ibrohim al-Mug‘iyra al-Buxoriy al-Ju‘fiy (Imom Ismoil al-Buxoriy) islom olamida payg‘ambar hadislarini to‘plagan eng mashhur shaxs bo‘lib, uning yozgan asarlari, Qur‘onga bitgan sharhlari ta‘lim va tarbiya jarayonida tengsiz ahamiyatga egadir. Uning bizgacha bir necha hadislarini yetib kelgan. Bugungi kunda Imom al-Buxoriy merosini o‘rganish va targ‘ib qilishda jamiyatimizda keng e‘tibor qaratilgan. Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev o‘zining oliy majlisga murojaatnomasida shunday dedi: “Islom dining asl insonparvarlik mohiyatini chuqur ochib beradigan, barcha odamlarni ezgulik, mehr-oqibat va hamjihatlik yo‘liga birlashishga da‘vat etadigan teran ma‘noli fikr va g‘oyalar”¹ bevosita islom dinimiz va psixologik g‘oyalar bilan bog‘liq. Hadislar

insonga uning dunyoqarashiga ham jismoniy ham ruhiy jihatdan ta'sir qilishi va uning ko'zlangan maqsadga qarab takomillashtirishning aniq tizimi ishlab chiqilgan bo'lib maskur asarni o'rganish hamda barkamol avlodni tarbiyalab yetishtirishda uning yo'llaridan va ko'rsatmalaridan foydalanish davrimizning muhim vazifalaridan bo'lib hisoblanadi.

ASOSIY QISM

Barkamol insonni tarbiyalab o'stirish masalasi hozirgi davrning eng dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi. Buni hal etishda psixologlar, pedagoglar, sotsiologlar, faylasuflar o'z qarashlarini fikr va mulohazalarni bildirganlar. Islom dini ta'limoti asoslarini yorituvchi Qur'oni Karimdan keyingi asosiy manba hadis kitoblarining asosiy mazmunida ham inson shaxsi va uning kamoloti turadi. Barkamol insonni tarbiyalash jarayonida hozirgi va o'tmish tajribalarini o'rganib ularni umumlashtirgan holda amaliyotga tadbiq etilsa bu o'zining ijobiy natijasini beradi. “Hadis” (arab. «xabar», «yangilik») yoki “Sunna” so'zlari bir ma'noni anglatib, Rasulullohning hayoti va faoliyati hamda diniy va axloqiy ko'rsatmalari haqidagi rivoyatlardan iborat. Keyingi yillarda Muhammad Alayhissalomning hayoti, faoliyati hamda uning diniy-axloqiy ko'rsatmalarini o'z ichiga olgan hadislar, Imom Ismoil al-Buxoriyning “Al-jome' as-sahih” (“Ishonarli to'plam”), “Al-adab al-mufrad” (“Adab durdonalari”), asarlari nashr etildi.

Islom ta'limoti g'oyalariga ko'ra har bir musulmon eng avvalo iymonli bo'lishi kerak. Qur'oni Karimda ta'kidlanganidek, Islom dini ta'limotining yaratilishidan muddao, murod kishilarda iymon, e'tiqodni shakllantirishdir. Hadislarda iymonning mukammal va mustahkam bo'lishi quyidagi uch shartga qat'iy amal qilinishiga bog'liqligi ko'rsatilgan:

- to'g'ri e'tiqodli bo'lmoq;
- kishilar bilan yaxshi munosabatda bo'lmoq;
- kishi o'z ustida ishlamoq va o'zini ibodat va itoatga chaqirmoq¹

Hadislarni chuqur o‘rganish va uni amaliyotga tadbiq e‘tish orqali inson ma‘naviyatining shunday kengliklariga va chuqurliklariga yetib boradiki, bu yerdan turib unga ta‘sir ko‘rsatish, unga ta‘lim-tarbiya berish juda oson bo‘ladi. Hadislarning badiiy-adabiy, tarixiy va pedagogik jihatdan o‘rganilgan bo‘lsa ham uning psixologik jihatlariga e‘tibor berilmagan. Holbuki inson ruhiyati uning dunyoqarashi, taffakkuri va boshqa xarakter-xususiyatlarini o‘rganish ularning mohiyatini tushunish va ularga ta‘sir ko‘rsatish uchun hadislar psixologiya fani bilan o‘zaro bog‘liq bo‘lib hisoblanadi.

Hadislar psixologik jihatdan tahlil qilinarkan ekan “ruh”, “nafs”, “jon” singari atamalarga nisbattan qarashlarning bu atamalarga berilgan ta‘riflarga e‘tibor bersa ularning mohiyatini yaxshiroq tushunish imkoniyatiga ega bo‘lish mumkin. “Psixologiy, -atamasini birinchi marta Aristotel “ruh”, “jon” degan g‘oyani ilgari suradi, yani g‘ayb olamidan kelib inson vujudiga kiradigan bir borliq va inson o‘lganda ham o‘lmaydigan bir substansiya”² deb ta‘riflangan. [11]

Avvalambor Qur‘oni Karimga murojaat qilamiz. Qur‘on Karimning Hijr surasi, 28-29-oyatlarda “Ey Muhammad! Eslang, Rabbingiz farishtalarga: “Men asli qora balchiqdan qurutilgan loydan inson yaratuvchiman. Bas uni tiklab, ichiga O‘z ruhimdan kiritganimda, sizlar unga sajda qilgan holingizda yiqilingiz!”- dedi”

Ma‘lumki psixika inson ruhiyatining xususiyati hisoblanadi. Ruh esa ilohiy ibtidoaga ega. Biz yuqorida bildirilgan fikrlardan shuni xulosa qilishimiz mumkinki, ruhning ta‘riflari turlicha bo‘lsada biroq ularning barchasida mushtaraklik borligi sezilib turibti. “Musulmon shaxsining ideal obrazida Alloh insonda “tana”, “aql”, “jon” va ruhning garmonik muvozanatini ta‘minlaganini ko‘rish mumkin. Shaxs strukturasi esa “tana- ot”, “ruh-chavandoz”³ timsolida talqin qilinadi. Ot bo‘lmasa, chavandoz manziliga yetib borolmaydi, ruh bo‘lmasa ot manzilini bilmaydi”³ [146] Ruh tushunchasiga psixologik jihatdan yondashilganda turli savollar paydo bo‘lishi mumkin. Avvalom bor, Qur‘oni Karimga murojat qilamiz. Qur‘oni Karimning Isro (17) surasi 85-oyatida ruh to‘g‘risida shunday deyiladi. „(Ey Muhammad), sizdan ruh-jon haqida so‘raydilar. Ayting: “Ruh yolg‘iz parvardigorim

biladigan ishlardir sizlarga juda oz bilim berilgandir”. Shu oyatga amal qilgan holda biz uni o‘rganishga chuqur kirishib ketmasligimiz zarurligi haqida shariat ko‘rsatma beradi hamda uni chuqur o‘rganishga ruxsat bermaydi.” [42]

Shuning uchun balki insonning tana tuzulishi uning organ va a‘zolarining joylashishi xususiyatlari haqida biz qisman ma‘lumotga ega bo‘lsakda inson ruhi haqida shariat ahlining qarshiligi sababli juda oz ma‘lumotga egamiz. Abu Homid al-G‘azzoliyning ruh va uning manzili haqida bildirgan fikrlarida ruh bilan badanning boshqa-boshqa narsa ekanligi haqida aytilgan. Badan muddat vaqt o‘tishi bilan tanazzulga yuz tuta boradi. Ruh esa aksincha vaqt o‘tgani sari takomillashib rivojlanadi. Ruh badan yordamida harakatlanadi, o‘zgaradi, rivojlanadi. Shuning uchun islomda badaniy amallar muhim rol o‘ynaydi. Jaloliddin Rumiya esa tanani (danak po‘chog‘i) va ruhni (danak mag‘zi)ga o‘xshatgan. Do‘choqsiz mag‘z yasholmaganidek, mag‘zsiz po‘choqning ham qadri bo‘lmaydi. Bu ikkisi o‘zaro bog‘liqlikda harakat qilganida kamolotga erishishi mumkin.

Maqolani Kanadaning eng taniqli professori Keys Murning quyidagi fikrlari bilan yakunlasak. “Bilimimiz ortib ilmiy-texnik taraqqiyot rivojlanib borgan sari oyat va hadislarni yanada chuqurroq o‘rganish va ularni zamirida ilmiy ma‘lumotlarni anglab yetishimizni sezib turibman. Ishonamanki, din va ilm o‘rtasida yillar davomida vujudga kelgan to‘siq Qur‘on va hadislardagi haqiqatlar tufayli baham topadi” [122]

XULOSA

Din bilan inson psixologiyasi o‘rtasidagi bog‘liqlik azaldan mavjud bo‘lib hatto bu bog‘liqlikning ayrim jihatlari to‘g‘risidagi tadqiqotlar ham o‘tkazilgan. Ammo din bilan inson psixologiyasi o‘rtasidagi aloqadorlikni amaliyotga tadbiiq qilish amalda bo‘lmagan. Islom dini va psixologiya o‘rtasidagi aloqadorlikni o‘rganib ularni amaliyotga tadbiiq etilsa ijobiiy natija beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. ¹ O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyayevning Oliy majlisga murojatnomasi.
2. Xo‘jageldi Alimov.Din psixologiyasi.- “Qaqnus media”.Toshkent-2019.B-11
3. Xo‘jageldi Alimov.Din psixologiyasi.- “Qaqnus media”.Toshkent-2019.B-146
- 4 Xo‘jageldi Alimov.Din psixologiyasi.- “Qaqnus media”.Toshkent-2019.B-42

КУЗГИ САВРИНЖОН (*COLCHICUM AUTUMNALE L*) ЎСИМЛИГИ ВА УНИНГ ДОРИВОРЛИК ХУСУСУЙАТЛАРИ

Ибрагимова Шаҳруза Шухрат қизи

Жиззах давлат педагогика университети магистранти

АННОТАТСИЯ

Ҳозирги кунда фармацевтика саноатида доривор ўсимликларга бўлган талаб кундан-кунга ошиб бормоқда. Ўзбекистонда, маҳаллий фармацевтика ишлаб чиқариш саноатининг эҳтиёжларини таъминлаш учун доривор ўсимликлар хом-ашё базасини яратишга қаратилган Вазирлар маҳкамасинининг бир қанча қарорлари ҳам бор. Мақолада Савринждошлар оиласининг доривор ўсимлиги Кузги Сарвинжон ўсимлиги ва унинг дориворлиги ҳақида маълумотлар келтирилган.

Калит сўзлар: *Colchicum autumnale L*, Melanthiaceae, колхамин, колхицин, полхециен, гликоалкалоидлар, флавор антигенин, фитостеринлар.

ABSTRACT

Nowadays, the demand for medicinal plants in the pharmaceutical industry is increasing day by day. In Uzbekistan, there are several decisions of the Cabinet of Ministers aimed at creating a raw material base of medicinal plants to meet the needs of the local pharmaceutical industry. The article provides information about the Kuzgi Sarvinjon plant and its medicinal properties.

Keywords: *Solchicum autumnale L*, Melanthiaceae, colchamine, colchicine, polhecyene, glycoalkaloidlar, flavone antigenin, phytosterollar.

Доривор ва озиқ-овқат маҳсулотларининг озуқавий ёки фойдали қиймати, янги турдаги маҳсулотларни ишлаб чиқиш, кенг ассортиментдаги доривор

ва хушбўй-зираворли ўсимликлар хом-ашёсининг хилма-хиллигини кўпайтириш билан боғлиқдир. Ўз навбатида, доривор ўсимликлар хом-ашёсига бўлган эҳтиёжларни маҳаллий флорада мавжуд бўлган ёки ўзга ҳудудлар флорасига тегишли интродуцент ўсимликларни республикамизнинг тупроқ ва иқлим шароитида плантация ҳолида етиштириш ҳисобига қондириш ва экспортбоп доривор ўсимликлар танлаш бугунги куннинг долзарб муаммоларидан бири ҳисобланади.

Ўзбекистонда, маҳаллий фармацевтика ишлаб чиқариш саноатининг эҳтиёжларини таъминлаш учун доривор ўсимликлар хом-ашё базасини яратишга қаратилган кўйидаги: Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2009 йил 22-январдаги 02/1-195 сонли “Доривор хом-ашё етиштиришни кўпайтириш ва аҳолини таъминлаш тўғрисида” ги; 2013 йил 5 августдаги “Доривор ўсимликшунослик ва янги дори воситаларини ишлаб чиқариш корхоналарини ташкиллаштириш учун доривор ўсимликларни саноат миқёсида плантацияларини яратиш тўғрисида” ги; 2015 йил 20 январдаги №5-сонли “2015-2017 йилларда ўрмон хўжаликлари тизимини ривожлантириш, доривор ва озубоқ ўсимликлар хом-ашёсини етиштириш, тайёрлаш ва қайта ишлашни янада кенгайтириш чора тадбирлари тўғрисида” ги каби қарорлари қабул қилинди.

Савриндошлар-Melanthiaceae оиласига 47 туркумга мансуб, 400 тага яқин тур киради. Уларга илдизпояли ва пиёзчали кўп йиллик ўтлар киради. Ер юзида анча кенг тарқалган. Савринжоннинг тарқалган табиий ареали – Краснодар ўлкасининг жануби-ғарбий туманлари, Кавказ, Ҳиндистон, Африканинг шимолий қисми бўлиб, шу билан бирга у Европа ва Ўрта Ер денгизининг деярли барча ҳудудларида ўсади. *Colchicum autumnale* L. ўсимлиги Ғарбий Европанинг зах ерларида, буталарнинг орасида, сийрак ўрмонларда, Пурут ва Гисс дарёларнинг соҳилларида тарқалган. Греция, Англия, Германия давлатларида доривор ўсимлик сифатида ўстирилади. Гуллари актиноморф, икки жинсли, гулкўрғон бўлаклари эркин жойлашган ёки қисман туташиб найча

ҳосил қилади. Чангчиси одатда 6 тадан, уруғчиси 3 та мевачабаргдан ташкил топган. Меваси кўп 50 баргакли кўсакча. **Colchicum autumnale**, одатда кузги заъфарон, ўтлоқ заъфарони,[2] ёки яланғоч хоним сифатида танилган, ҳақиқий заъфаронга ўхшаб кетадиган заҳарли кузда гуллайдиган ўсимлик. Лекин ҳақиқий заъфарондан фарқли ўлароқ бу ўсимлик Colchicaceae ўсимлик оиласига киради. “Яланғоч хонимлар” номи барглардан аввал гуллар пайда бўлгани сабабли берилган[3]. “Ўтлоқ заъфарони”, “кузги заъфарон” уммумий номларига қарамай, бу ўсимлик заъфаронга алоқадор эмас.

Colchicum autumnale гули

Уруғли кўсаклари

Савриндошлар кўп йиллик ўтсимон ўсимлик. Пояси яланғоч, тик турувчи, паст бўйли; узунасига 10 см дан 50 см гача боради. Илдизи –чўзинчоқ шаклдаги тугунакли пиёзбоши, узунасига 3-5 см га етиши мумкин, пиёзбошиси узунасига тўқ-жигаранг тангачалар (қипиқ) билан қопланган.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати: (REFERENCES)

1. Linnaeus, Carl von. 1753. Species Plantarum 1: 341, *Colchicum autumnale*
2. ↑ A R Clapham, T G Tutin and E F Warburg, *Flora of the British Isles*, second edition, 1962, p 982
3. ↑ Gajic. 1977. Glasnik prirodnaučkog museja u Beogradu, Serija B, Bioloake nauke Nauke 32: 8. *Colchicum autumnale*
4. ↑ „RHS Plantfinder - Colchicum autumnale 'Nancy Lindsay'“. Qaraldi: 12-yanvar 2018-yil.

TIRIK TABIAT TO‘G‘RISIDAGI TASAVVURLARNING SHAKLLANISHI.

Otabekova Sayyora Suyunboyevna

XTBga qarashli Jizzax shahar

19 – umum o‘rta ta’lim maktabi

biologiya fani o‘qituvchisi

ANNOTATSIYA

Evolyutsiya nazariyasi fani – nazariy biologiyaning asosi, uning o‘ziga xos poydevoridir. U evolyutsion ta’limot yoki darvinizmning tabiiy tanlanish konsepsiyasi negizida shakllanib, hozirgi paytda uni biologiyaning fundamental yo‘nalishlari asosida boyitgan holda tiriklik haqidagi fanning nazariy poydevoriga aylangan.

Kalit so‘zlar: tiriklik, organik olam, nazariya, makromolekulyar, antropik omillar, tabiiy, su‘niy tanlash, evolyutsion omil, evolyutsion jarayon, populyasiya, biologik hodisa, irsiyat

ABSTRACT

The science of the theory of evolution is the basis of theoretical biology, its unique foundation. It was formed on the basis of the theory of evolution or the concept of natural selection of Darwinism, and now it has become the theoretical foundation of the science of life, enriching it based on the fundamental directions of biology.

Key words: life, organic world, theory, macromolecular, anthropic factors, natural, artificial selection, evolutionary factor, evolutionary process, population, biological phenomenon, heredity

АННОТАЦИЯ

Наука теории эволюции является основой теоретической биологии, ее своеобразным фундаментом. Она сформировалась на основе теории эволюции или концепции естественного отбора дарвинизма, а теперь стала теоретической основой науки о жизни, обогатив ее на основе фундаментальных направлений биологии.

Ключевые слова: жизнь, органический мир, теория, макромолекулярные, антропные факторы, естественный, искусственный отбор, эволюционный фактор, эволюционный процесс, популяция, биологическое явление, наследственность.

Biologik evolyutsiya tirik tabiatning takrorlanmaydigan va ma'lum darajada yo'naltirilgan tarixiy taraqqiyotidir. U populyasiyalarning genetik tarkibini o'zgarishi, moslanishlarni shakllanishi, turlarni hosil bo'lishi va ularning o'lishi bilan bog'liq bo'lib, biogeosenozlarni va yoppasiga biosferani yangilanishiga sababchi bo'ladi. Rivojlanib turuvchi tirik tizimlarni hamisha yashayotgan sharoitlarga mos kelishi biologik evolusiyaning asosiy natijasidir.

Hozirgi davrda antropik omillar ta'sirida biosferada sodir bo'layotgan o'zgarishlar insonlarni tashvishga solmoqda. Odamni tabiiy tizimlarning hayotiga o'ylamay qo'pol ravshda aralashuvi, biosfera evolyutsiyasi qonuniyatlarini yetarli darajada bilmaslik oqibatida kurrai zaminimizning qator hududlarida tabiiy muvozanat buzildi. Natijada, tiriklik evolyutsiyasining «illatlari» sifatida zararkunandalik va boshqa qator ilgari tabiat bilmagan biologik hodisalar kelib chiqdi. Agarda insonni biosfera bilan munosabatlari ilmiy asosda tashkil etilmasa qayd etilgan holatlarning oqibatlari kelajakda yanada xavfliroq bo'lishi mumkin. Biosfera evolyutsiyasining o'tmishini, o'ziga xos xususiyatlarini, turlar majmualarining hozirgi zamonda va kelajakda rivojlanish qonunlarini bilmasdan tabiatni saqlab qolishga qaratilgan ilmiy tavsiyalarni asoslab bo'lmaydi.

Shunday qilib, evolyutsion jarayon qonuniyatlarini chuqur o‘rganib, uni mukammal bilib olish asosida boshqariladigan evolyutsiyaga o‘tish (tirik jonivorlarni va tabiatni odamzod talablariga mos ravishda qayta o‘zgartirish) yangicha ma’no va alohida ahamiyat kasb etadi. Mazkur muammoni hal qilish evolyutsiya nazariyasi fanining birinchi galdagi eng muhim vazifasidir.

Evolyutsion jarayonni boshqarishga erishish orqali insoniyat oldida turgan bosh muammo – oziq-ovqat bilan ta’minlanish muammosini hal etib, odamzod tabiiy oziqa resurslaridan foydalana olishga to‘liq erishadi. (ma’lumki, hozirgi paytda qishloq xo‘jaligi yetkazib beradigan oziq-ovqatlar insonni bu mahsulotlarga bo‘lgan talabini qondira olmayapti).

Inson salomatligiga xavf-xatar tug‘diruvchi qator kasalliklardan (ayniqsa, yuqumli va irsiy kasalliklardan) qutulish tabiiy evolyutsiyani boshqarishga o‘tish orqali erisiladi, chunki ularning kelib chiqish sabablari tirik tabiat hayoti bilan bog‘liq. Qayd etilganlar boshqa evolyutsion hodisalar – tekinxo‘rlik hamda uning asoratlari va hokazolar sabablarini tushunishga imkoniyat beradi.

Tiriklik muammosi tadqiqotchilarni qadimgi zamonlardan qiziqtirib kelgan. Tirik tabiatning rivojlanishi haqidagi dastlabki g‘oyalar Hindiston, Xitoy, Misr, Gretsiya olimlarining ishlarida hozirgi eramiz (milod) dan 2000-1000 yil ilgari aytilgan. Tabiatning birligi haqidagi g‘oyani ilgari surgan ulkan «fikir titani» Aristotel o‘zining «mavjudotlar narvoni» misolida jonsiz tabiatni minerallardan insongacha bo‘lgan taraqqiyot yo‘lini tasavvur etishga urinadi. Bu va boshqa xildagi qadimgi olimlarning qarashlari biologiyada tiriklik taraqqiyoti haqidagi keyingi g‘oyalarni rivojlanishiga o‘z ta’sirini ko‘rsatdi.

Hozirgi nazariy biologiya asoslarini, jumladan evolyutsiya nazariyasining shakllanishiga O‘rta Osiyo olimlarining qo‘shgan dastlabki hissasi beqiyosdir. O‘rta asrlar boshlanishida O‘rta Osiyo dunyo sivilizasiyasining o‘choqlaridan biri bo‘lgan. «Sharq Renessansi» davrida bu yerda ilm-fan taraqqiyoti natijasida turli yo‘nalishlarda, jumladan biologiya soxasida yirik tadqiqotlar o‘tkazilgan. O‘rta

Osiyoda birinchi Mamun akademiyasi («Donishmandlar uyi») ning faoliyati Abu Rayxon Beruniy, Abu Ali Ibn Sino va boshqa yirik olimlarning ijodlari bilan bog‘liq.

ASOSIY ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. By Roland W. Scholz. Environmental Literacy in Science and Society: From Knowledge to Decisions. New York, USA, 2011; Hardback, 631 pp.
2. Андреев И.Ш., Л.С.Родман. – Ботаника. М. Учебник для с/х институтов. “Колос” 2003.
3. Dadaev S., Saparov Q. Zoologiya. “Iqtisod- moliya” Toshkent 2008.
4. Dolgacheva V.S. Botanika M. Uchebnik dlya ped. institutov. Akademiya 2003.

VOLEYBOLCHILARNING SAKROVCHANLIK KO‘NIKMALARINI SHAKLLANTIRISHDA HARAKATLI O‘YINLARNING AHAMIYATI

Eryigitov D.X ,

Jizzax davlat pedagogika universiteti
Ijtimoiy-gumanitar fanlarda masovafiy ta‘lim kafedrası dotsenti.

Eshbekova N.K,

Jizzax davlat pedagogika universiteti
Jismoniy madaniyat fakulteti 2- bosqich magistranti

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada, harakatli o‘yinlar yordamida yosh voleybolchilarni sakrovchanlik ko‘nikmalarini shakllantirish haqida yoritib berilgan.

Kalit so‘zlar: Jismoniy sifatlar, voleybol, tayyorgarlik, rivojlantirish, shakllantirish, sakrovchanlik.

ABSTRACT

In this article, the development of sacrosanct skills of young volleyball players with the help of action games is highlighted.

Key words: Physical qualities, volleyball, preparation, development, formation, courage.

Harakatli o‘yinlar keng qamrovli va serqirrali milliy qadriyatlar turkumiga mansub bo‘lib, o‘z mohiyati va mazmuni jihatidan insoniyat taraqqiyotining muayyan bosqichlariga xos ijtimoiy-iqtisodiy, madaniy maishiy, ma’naviy ma’rifiy sharoitlarda turli xalq va elatlar tomonidan ixtiro qilingan. Ushbu o‘yinlarning evolyutsion va etnogenetik negizidan qat’i nazar ularga bo‘lgan qiziqish tobora ortib bormoqda. Ayniqsa, yurtimizning mustaqil taraqqiyoti davrida harakatli o‘yinlarini tiklash,

ulardan salomatlik, jismoniy va psixologik barkamollik sifatida foydalanish masalalariga davlat e'tibori qaratilib kelinmoqda.

Sport o'yinlari voleybol sport turida ham yosh avlodni sog'lom va jismonan barkamol qilish tarbiyalashi muxim ahamiyatga ega bo'lib kelmoqda. Bu borada dastlabgi bosqichlardanoq voleybol sport turida sportchilarning, sakrovchanlik qobiliyatini rivojlantirish (vertikal sakrash, diogonal sakrash, yonga va orqaga sakrash, sakrash tezligi, sakrash chidamkorligi) sifatlarini oddiy standart jismoniy mashqlar, og'irliklar (qo'l-oyoq va belga bog'lanadigan qo'rg'oshin plastinkalar), moslamalar va trenajyorlar yordamida jadal rivojlantirish mumkin.

Lekin, dastlabki tayyorgarlik va o'quv-mashq guruhlarida olib boriladigan mashg'ulotlarda sakrovchanlik sifatlarini bunday yondashuv asosida rivojlantirish yosh bolalarni zo'riqtirib qo'yishi muqarrar, avvalam bor ularni bunday mashqlar tez charchatadi, qiziqishni so'ndiradi, bolalar faqat sakrash to'g'risida o'ylaydilar. Shuning uchun sakrovchanlik sifatlarini rivojlantirishda o'ziga xos maxsus harakatli o'yinlar, o'yinsimon estafetalardan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Yosh bolalarda sakrovchanlik sifatlarini harakatli o'yinlar yordamida rivojlantirish afzalligiga e'tibor qaratib, o'yin mashqlarini qanday sakrash ko'nikmasi rivojlantirilishi kerakligiga qarab tanlash zarur deb ta'kidlaydi. Masalan, aniq qo'nishni rivojlantirish kerak bo'lsa, “parashyutistlar”, bir vaqtning o'zida bir guruh bolalar sakrovchanligini rivojlantirishda “qarmoqli” o'yin mashqni tavsiya etadi. Uzunlikka sakrash bir-biridan uzoqlashtirib chizilgan belgilarga sakrash o'yini orqali rivojlantirilishi mumkin ekan. “Kim balandroq”, “kim uzoqroq”, “kim aniqroq” sakrash mashqlari ham shular jumlasidandir.

Jismoniy sifatlarni rivojlantirishga qaratilgan o'yin mashqlarini, balki sakrash sifati turlarini shakllantirishga mo'ljallangan, yakka, juftlikda guruh bo'lib va jamoa tartibida bajariladigan harakat o'yinlar mazmuni va mohiyatini ochib berishgan. Balandga, diogonal, uzunlikka, yonga, orqaga, sakrash ko'nikmasini shakllantiruvchi ko'pdan-ko'p mashqlar ahamiyatini ochib berishgan. Ayniqsa ularning “To'siqlardan oshib o'tish”, “Do'ngdan-do'ngga sakrash”, “Kengurular”, “Arg'amchi bilan sakrash”,

“Chambarchak ustidan sakrash”, oyoqlarga qop kiyib turli o‘yinlarni o‘ynash kabi harakatli o‘yinlari sakrovchanlik va sakrash chidamkorligi sifatlarini rivojlantirishda juda qo‘l keladi.

O‘yinni to‘g‘ri tanlash va maqsadga muvofiq yo‘sinda o‘tkazish juda muhim ahamiyatga ega. Ammo o‘yin hamma vaqt kim tarbiyaviy vazifalarni hal qilavermaydi. Tarbiya sohasida yaxshi natijaga erishish uchun harakatli o‘yinlar tarbiyaviy ruhda tashkil qilinishi va__ mazmuni va qoidalari bilan mufassal tanishishi, yuksak pedagogik mahoratga ega bo‘lishi lozim. Shundagiga u harakatli o‘yinlardan ko‘zlangan ta’limi va tarbiyaviy maqsadlarga erisha oladi. Bolalar o‘yin davomida o‘z fe’l-atvori va shaxsiy xususiyatlarini namoyish qiladilar. Bundan esa o‘qituvchi ularning turli odatlarini, salbiy va ijobiy qiliqlarini bilib olishi, tegishli tadbirlarni belgilashi, o‘yinni muayyan yo‘nalishga solib, ularda sofdillik, mardlik, o‘rtoqlik sifatlarini jamoadagi o‘z burchini his qilishni tarbiyalash mumkin. Shu bilan birga, u bolalarga o‘yin qoidalarini buzmaganda ijodiy tashabbus ko‘rsatishda har jihatdan yordam beradi.

O‘qituvchi o‘yinlarni o‘tkazish jarayonida didaktik prinsiplardan foydalanish va doimo ularni amalga oshirishga erishishi lozim. O‘qituvchi o‘quvchilarga har bir o‘yinning mazmuni, vazifasi va qoidalarini tushuntirib beradi. Bu esa ularga o‘yinga ongli munosabatda bo‘lish, uni to‘g‘ri o‘rganib olish, o‘z xatolari va yutuqlarini to‘g‘ri tushunish va o‘z harakatlarini o‘rtoqlarining harakatlariga qiyoslab tahlil qilish imkonini beradi. O‘qituvchi bolalar bilan o‘tkaziladigan o‘yinlar bir oz muayyan qiyinchiliklarni yengishi bilan bog‘liq bo‘lishiga, o‘yin jarayonida bajariladigan har bir vazifa amalga oshishiga erishishi va to‘siqlar qanday zabt etilishiga ko‘ra murakkablashtirib borilishi zarur. Bu ish bolalarni mehnatsevarlikka o‘rgatadi, ulardagi iroda kuchinim orttirib boradi. Xulosa qilib aytganda o‘qituvchi o‘yinni o‘tkazishga tayyorgarlik ko‘rishda uning aniq vazifalarini belgilab chiqadi, bu vazifalar bolalarning yoshiga mos, ya’ni ular bajara ladigan bo‘lishi kerak. O‘yinni tashkil qilish va o‘tkazishda o‘quvchilarni iloji boricha tashabbus ko‘rsatib, faol qatnashishga rag‘batlantirish juda muhimdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. Ayrapetyans L.R., Pulatov A.A., Isroilov Sh.X. Voleybol // Oliy o‘quv yurtlari umumiy kurs talabalari uchun o‘quv qo‘llanma. T.: 2009. - 77 b.
2. Qurbonova M.A., Qosimova M.U. Milliy va harakatli o‘yinlar. // Oliy o‘quv yurtlari talabalari uchun o‘quv qo‘llanma. 2017.- 485 b.

VOLEYBOL O‘QITUVCHISINING KO‘NIKMALARI VA USLUBI

Eryigitov D.X ,

Jizzax davlat pedagogika universiteti
Ijtimoiy-gumanitar fanlarda masovafiy ta’lim
kafedrası dotsenti.

Eshbekova N.K,

Jizzax davlat pedagogika universiteti
Jismoniy madaniyat fakulteti 2- bosqich magistranti

ANNOTATSIYA

Hozirgi paytda murabbiy shaxsiga birlamchi e’tibor qaratilishi lozim, chunki murabbiy sportchini tayyorlashda asosiy shaxsdir. Biz ushbu maqolada murabbiy - o‘qituvchi tomonidan professional majburiyatlarini bajarishi haqida ma’lumot berib o‘tamiz. Bundan tashqari, ushbu maqolada murabbiy yetarli tajriba va bilimga ega bo‘lishining tamoyillarini izohlashga ham e’tibor qaratilgan.

Kalit so‘zlar: perseptiv imkoniyatlar, pedagogik yondashuv, shaxs, jamiyat, murabbiy

ABSTRACT

Currently, primary attention should be paid to the personality of the coach, because the coach is the main person in the training of the athlete. In this article, we will provide information about the fulfillment of professional obligations by the coach-teacher. In addition, this article focuses on explaining the principles of having sufficient experience and knowledge of the coach.

Key words: perceptive capabilities, pedagogical approach, person, society, teacher

Murabbiy faoliyati ko‘p tomonlama tavsifga ega va uning alohida funksiyalarga bo‘linishi shartli bo‘ladi, masalan sportchi madaniyatini tarbiyalash, o‘quv - mashg‘ulotlari, tashkiliy va boshqa funksiyalar shular jumlasidandir. Pedagogik imkoniyatlar tuzilmasiga quyidagi turlar kiradi. Perseptiv imkoniyatlar sirasiga pedagogik kuzatuv kirib, u o‘quvchilar ichki dunyosiga nazar solish, uning holati va o‘ylarini tushunish, shaxsiyati o‘zgarishi tendensiyalarini ko‘rish, ijobiy sifatlarini baholash va maksimal darajada ularni tarbiya jarayonida qo‘llash, uning qiziqishlarini aniqlash, uning uchun hurmatli bo‘lgan shaxslarni aniqlash va pedagogik jarayonda ularning ta‘sirini qo‘llash imkoniyatini beradi.

Pedagogik yo‘naltirilgan e‘tibor yosh sportchilar bilan ishlash uchun muhim bo‘lgan faktlarni saralash, shogirdning har -bir harakatdagi pedagogik holatni ko‘rishga qaratiladi. Tarqatilgan e‘tibor har bir alohida shogird va guruhni diqqat e‘tiboridan qochirmaslik imkoniyatini berib, buni individual ish bilan aralashtirmaslik imkoniyatini beradi. Konstruktiv imkoniyatlar yosh sportchilar guruhi va shaxsi shakillantirilishi va loyihalashtirilishi uchun asosiy shartdir. Ularga ko‘ra murabbiy faoliyati natijalarini oldindan bashorat qila olish, pedagogik holatlarda shogird harakatlarini oldindan tahlil etish imkoniyatini beradi.

Buning asosida pedagogik tasavvuri yo‘nalishi va aql pedagogik salohiyati yotadi. Konstruktiv imkoniyatlar murabbiylarga pedagogik holatni tahlil etish va har bir alohida holatlar to‘g‘ri bo‘lgan guruh va shaxsga ta‘sir etish uslubini aniqlash imkoniyatini beradi. Didaktik imkoniyatlar izhor etilayotgan materiallarni yetarli darajada tushunarli etib uzatish, ya‘ni muvofiq tarzda shogirdlar shaxslariga yo‘naltirish, ularning e‘tiborini tortish, mashg‘ulotlarida apatiyani yengish imkoniyatini beruvchi usullar yig‘indisidir. Mazkur imkoniyatlar yosh sportchilarga bilim berish usullarini doimiy ravishda rivojlantirish, mashg‘ulotlarini ijodiy o‘tkazish imkoniyatini beradi. Ekspressiv imkoniyatlar nutq, mimika va pantomima yordamida hissiyotlar, fikrlar, bilimlar izhor etilishida pedagogik nuqtai nazarda effektiv ravishda namoyon bo‘ladi. Murabbiylar nutqi ichki kuch va ishonch bilan farqlanishi lozim.

Katta ahamiyatga nutq madaniyati, yaxshi diksiya, jumlar emotsional, ammo aniq qurilishi, stilistik va grammatik xatolar mavjud bo‘lmasligi, ravon gapira olish xususiyatiga ega bo‘lishi. Mimika va ishoralar nutqni jonlantiradi, uni emotsional jihatdan to‘laroq qiladi. Murabbiy o‘z nutqini yumor, hazillar bilan boyitishi lozim. Kommunikativ imkoniyatlar, murabbiy va shogird bilan yaxshi muloqot o‘rnatish imkoniyatini beradi. Murabbiy kommunikativligi uning pedagogik taktida, yosh sportchilar bilan yoki ularning orasida konfliktarni bartaraf eta olishda yorqin nomoyon bo‘ladi. Kommunikativ imkoniyatlarda katta ahamiyatga empatiya, ya’ni boshqa shaxslar xissiyotlariga javob bera olishga ega. Kommunikativ imkoniyatlar nafaqat yosh sportchilar bilan muloqotda, balki bolalar sport guruhlarini bilan tarbiyaviy ishga jalb etilgan boshqa shaxslar orasida kuzatiladi. Tashkiliy imkoniyatlar, murabbiyda yosh sportchilar hayotini, o‘qish, mehnat, dam olish, jamoa ichidagi munosabatlarni o‘rnata olishni tashkillashtirish sifatida nomoyon bo‘ladi. Ular sirasiga holatni baholay olish va ularning bajarilishini nazorat qila olish va shaxsiy sifatleri qator kompleksiga bog‘liq (fikrlash tezligi va mantig‘i, ustamonlik, chiniqish, talabchanlik, o‘smirlar tarbiyasi uchun ma’suliyat). Akademik imkoniyatlar (ilmiy tadqiqotlarga imkoniyatlar, shaxsiy tajriba umumlashtirilishi) murabbiy uchun psixologiya va pedagogika sohasida doimiy tajriba orttirish, faoliyatiga ishning ilmiy-tadqiqot uslublarini tadbiiq etish uchun zarur.

Mazkur klassifikatsiyadan kelib chiqqan holda, murabbiy qator quyidagi funksiyalarni bajaradi: Kommunikativ funksiyalar. Murabbiy o‘z shogirdlari, ularning qiziqishlari, imkoniyati, xarakteri, otaonasining bolalar sporti bilan shug‘illanishga munosabatini bilish kerak; shogirdlari bilan umumiy til topa olish, sportchi ma’naviy ko‘rinishi haqida maxsus suxbatlar o‘tkazish, umumta’lim maktabi, institut, ishlab chiqarish, oila bilan aloqada bo‘lishi, madaniy, ommabop ishlarini amalga oshirish, doimiy ravishda e’tiborni sportchiga qaratish. Tashkiliy funksiyalar. Bir necha yo‘nalishga bo‘linadi: saralash funksiyalari, o‘quv-mashg‘ulot funksiyalari, rejalashtirish funksiyalari, o‘quv-mashg‘ulot jarayoni ustidan nazorat, hakamlk va sekudantlik.

Saralash funksiyalari tarkibiga quydagi bilimlarni oladi: organizim rivojlanishi asosiy qonuniyatlari -marfalogik, fizalogik, ruhiy, jismoniy; sportchi model tavsiflari; saralash prinsipi vositalari, formalari va saralash usullari; erta ixtisoslashtirish boshlanishi paytda. Shu bilan birgalikda quyidagilarni ham bajara olish lozim: sport natijalarini oldindan bilish va tahlil eta olish; boshlang‘ch tayyorgarlik guruhlariga salohiyatli bolalarni saralash; o‘quv-mashg‘ulot guruhlarini, sportni rivojlantirilishi guruhiga bolalarni saralash usullaridan foydalanish. Murabbiy o‘quv mashg‘ulot funksiyalari o‘qtirish va rivojlantirish prinsiplari, vositalari, formalari va uslublarini nazarda tutadi; maxsus atamalarni bilish; shogirdning maxsus imkoniyatlarini, xarakteri, intellektual darajasi ijodiy fikrlash darajasini aniqlash, mashg‘ulot ishlarini bajarishga nisbatan munosabat. Murabbiy ratsional texnika va taktikani o‘rgata bilish; sportchining jismoniy, ruhiy holatini shakillantirib rivojlanganlik darajasini aniqlay olish kerak.

Rejalashtirish funksiyalari effektivligi tayyorgarlik maqsadi haqida bilim, uning bosqich va davrlari maqsad vazifalari yechilishi uchun mos bo‘lgan vosita va usullarini belgilash imkoniyatini beradi. O‘quv-mashg‘ulot jarayoni ustidan nazorat funksiyasi sportdagi boshqarish va nazorat vositasi va usullari qo‘llanilishini ko‘zda tutadi. Hakamlar funksiyasi musobaqa qoidalarini bilish va zaruriy paytda hakamlar ishining istalgan bosqichda hakamlar majburiyatini bajarishda nomoyon bo‘ladi. Sekundantlik funksiyasi, murabbiy tomonidan shogirdlarni, ularning salbiy va ijobiy xususiyatlarini, emotsional holatning tashqi ko‘rinishlarini, startdan oldingi turli ruhiy holatlar belgilarini va ularni boshqarish usullarini yaxshi bilishda nomoyon bo‘ladi. Ilmiy tadqiqot funksiyasi tadqiqot vosita va usullari to‘g‘ri qo‘llanilishi; olingan ma’lumotlarni fan va texnika yutuqlaridan foydalangan holda qayta ishlashni ko‘zda tutadi. Ginostik funksiyalar. O‘z professional majburiyatlarni amalga oshirish uchun murabbiy muayyan pedagogic imkoniyatlarga ega bo‘lishi, bu imkoniyatlar uning shaxsiy xususiyatlari orttirilgan bilim va tajribasi tomonidan belgilanishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. Bergot. Volleyball of the highest level. Moskva, 2007.
2. Belyaev A.V. Training in the technique of playing volleyball and its improvement. Moskva, 2008.
3. Volkov L.P. Theory and methodology of children and youth sports. Kiev, 2002.
4. -Godik M.A. Physical training of football players. Moskva, 2006.
5. Gari pov A.T., Kleshev Yu.Yu., Fomin E.V. Speed power training young volleyball players. Moskva, 2009.

SPORT TURLARIDA MASHG‘ULOTLARNI TASHKIL ETISH VA SIFAT DARAJASINI OSHIRISH VOSITALARI

Isoqov Jamshid Zikrullayevich

Jizzax davlat pedagogika universiteti

Ijtimoiy-gumanitar fanlarda masofaviy ta’lim

kafedrası katta o‘qituvchisi

ANNOTATSIYA

Maqolada sport turlari mashg‘ulotlarni tashkil etish va sifat darajasini oshirish vositalari taxlil etilgan bolib, maqola songida taklif va tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: sport, natija, tarbiyalash, maqsad, sog‘lik, yuqori sifat, jismoniy, ruhiy, texnika, shaxs

ABSTRACT

The article analyzes the means of organizing and improving the quality of sports training, and at the end of the article offers suggestions and recommendations.

Keywords: sports, result, upbringing, purpose, health, high, quality, physical, mental, technical, personality

Sport mashg‘ulotlari pedagogik hodisa bo‘lib, mashq qilish usuliyatlari, tizimi yordamida bevosita yuqori sport natijalariga erishishga qaratilgan va jismoniy tarbiyaning ixtisoslashgan jarayonidir. Shuni ta’kidlash muhimki, sport pedagogika nuqtai nazaridan birdan-bir maqsad bo‘lmasdan, tarbiyalash, sog‘lomlashtirish va hayotga tayyorlashning vositasidir. Sport mashg‘ulotining vazifalari: sog‘likni mustahkamlash va ma’naviy tarbiya talablari, shaxsni har tomonlama garmonik rivojlantirish; sport texnikasi va taktikasini egallash; tanlangan sport turiga xos jismoniy, ruhiy va irodaviy sifatlarni rivojlantirish, sport gigienasi va o‘z-o‘zini

nazorat qilish sohasida amaliy va nazariy bilimlarni egallashdan iborat. Sport mashg‘uloti davomida faqat yuqori mahoratnigina egallamasdan, sog‘ligini mustahkamlash, jismoniy sifatlarini rivojlantirish, serunum mehnat va himoyasi uchun zarur bo‘lgan hayotiy zaruriy malakalarni egallash vazifalari hal qilinadi.

Yuqori natijalarga erishish uchun jismoniy tarbiyaning barcha vositalari jismoniy mashqlar, gigienik omillar va tabiatning sog‘lomlashtiruvchi kuchlari, shuningdek, mashg‘ulotlar davomida vositalarning keng ishlab chiqilgan tizimi qo‘llaniladi. L.P. Matveev sportchilarning yutuqlariga qarab sport turlarini trenirovka vositasi sifatida 5 guruhga ajratadi.

1. Yakka kurash, yengil va og‘ir atletika, sport o‘yinlari, gimnastika va boshqa sport turlari.
2. Matotsikl, avtomobil, samalyot, qayiq kabi texnik vositalari.
3. Miltiq, kamon kabi nishonga olish sport turlari.
4. Aviomodellar, avtomodellar singari konstruktorlik sport turlari.
5. Shaxmat, shashka, yangi ma’naviy sport turlari.

Barcha vositalar musobaqalash va tayyorlov mashqlariga bo‘linadi, tayyorlov mashqlari o‘z navbatida maxsus tayyorlov va umumtayyorlov mashqlarini o‘z ichiga oladi. Musobaqalashish mashqlari – bu sport turiga xos bo‘lgan va to‘liq muayyan sport turining talablariga binoan bajariladigan yaxlit harakat faoliyatidir. Ko‘pgina musobaqalashuv mashqlari harakat tuzilishi bo‘yicha cheklangan va qisqa yo‘nalishiga ega bo‘ladi; bular monostrukturni mashqlardir. Bunga tezkorlik kuchini talab qiladigan mashqlari (sakrashlar, uloqtirish, og‘irlikni ko‘tarish, sprint) va chidamlilikni talab qiladigan submaksimal, katta va o‘rtacha zo‘riqish bilan bajariladigan ssiklik (yugurish, suzish va boshqa)harakatlari kiradi.

Musobaqalashuv mashqlarining kompleksi – doimiy mazmunga ega bo‘lgan ikki kurash va ko‘pkurashlardan iborat. Bir turdagi ko‘pkurashlarga konkida yugurish to‘rtkurashi, tog‘ chang‘isi uchkurashi kirsas, turlari ko‘p kurashlarga yengil atletika o‘nkurashi, zamonaviy beshkurash, chang‘i ikki kurashi, «Alpomish» va «Barchinoy» ko‘pkurashlari kiradi. Trenirovkada musobaqalashish mashqlari asosiy o‘rinni tutadi,

chunki ular yordamida sport klassifikatsiyasi bilan belgilangan maxsus talablarning majmuyi yaratiladi. Biroq, bu kompleks mashg‘ulotlarda nisbatan kam qo‘llaniladi. Chunki ular organizmni tez charchatadi, har doim ham samarali bo‘lmagan stereotiplarni mustahamlanishiga sabab bo‘ladi vah.k. Musobaqalashish mashqlari mashg‘ulotlarda katta variativligi bilan ajralib turishi zarur. Maxsus tayyorgarlik mashqlari musobaqalashish harakatlarini shakli va xarakteriga o‘xshash harakatlarni o‘z ichiga oladi. Masalan, yengil atletikachilarda muayyan masofaning ajratilgan qismlari bo‘yicha yugurishi, musobaqalashish kombinatsiyasining elementlari va bo‘laklarini yoki imitatsiya mashqlarni bajarishi shular jumlasidandir. Mashqlar tanlab olingan musobaqalashish mashqi bilan qandaydir yaxlitlikka ega bo‘lgan taqdirdagina maxsus tayyorgarlik mashqlari darajasida bo‘lishi mumkin. Sport mashg‘ulotining qayd qilingan vositalari faqatgina jismoniy vositalar bo‘libgina qolmay, balki sportchini texnik, taktik va irodaviy tayyorlash vositasihamdir.

Yuqori sport mahoratiga erishishga qaratilgan barcha vositalar sport mashg‘uloti usuliyatlariga kiradi. Harakat faoliyatiga o‘rgatish usuliyatlari jismoniy tarbiya nazariyasi va metodikasining umumiy asoslaridan bizga ma’lumdir. Bu yerda ularni sport mashg‘ulotlariga nisbatan aniqlashtirishga to‘g‘ri keladi. Usuliyatlarning asosiy maqsadi harakat malakalarini takomillashtirish va jismoniy sifatlarni tarbiyalashga qaratilgan. Sport mashg‘ulotida belgilangan vazifalariga ko‘ra, qat’iy reglamentlashtirilgan mashq usuliyatlarining turli xil variantlardan foydalaniladi. Trenirovka mashg‘ulotlaridagi harakat malakalarini takomillashtirish jarayonida standart va almashtirib mashq qilish usuliyati keng qo‘llaniladi. Harakat sifatlarini va organizmning funksiyalarini takomillashtirishda maqsadga muvofiq tanlangan mashqlar kompleksi, interval mashq qilish usuliyatini (navbatdagi nagruzkalar orasida belgilangan vaqtda dam olish), uzluksiz mashq qilish (dam olinmasdan mashqlar kompleksi uzluksiz bajariladi) va yuqorida qayd qilingan turli xil usuliyatlar qo‘llaniladi.

Bir usuliyatning o‘zi keng vazifalarni hal qilish va sportchini tayyorlashda asos bo‘lib xizmat qilishi mumkin, masalan, yugurishda o‘zgaruvchan mashq qilish usuliyati yordamida bir vaqtning o‘zida chidamlilikni tarbiyalash, yugurish texnikasini takomillashtirish, masofa bo‘ylab kuchni taqsimlashning taktik variantlarini mashq qilish mumkin va hokazo, ya’ni bir usul orqali sportchining jismoniy, texnik va taktik tayyor-garligini amalga oshirish mumkin. Qat’iy reglamentlashtirilgan usuliyatdan tashqari sport mashg‘ulotida musobaqalashish va o‘yin usuliyati, shuningdek, doiraviy mashq qilish metodi keng qo‘llaniladi. Musobaqalashish usuliyatining asosini faqat raqib bilan kuch sinash emas, balki o‘z-o‘zi bilan ham musobaqalashish mashqlari ham tashkil qiladi. Shuning bilan birga mashg‘ulotga kiritilgan o‘yin usullari yordamida yuqori ruhiy ko‘tarinkilikka erishiladi, fikrlash qobiliyati, qo‘yilgan maqsadga erishish, irodasi va qat’iyyati rivojlanadi. Doiraviy mashq qilish jismoniy mashqlarni qo‘llashning tashkiliy usuliyatining shakli sifatida jismoniy sifatlarning kompleks namoyon qilishni takomillashtirishga qaratilgan.

Mashg‘ulot jarayonlari muayyan sport turida maksimum natijalarga erishishga qaratilgan. Yuqori sport kamolotiga erishish ko‘pqirrali va juda murakkab jarayondir. U sportchining o‘zini har tomonlama funksional, jismoniy, texnik va taktik tayyorlash orqaligina emas, uning natijasining o‘shiga ta’sir qiluvchi boshqa omillar ta’sirida kam amalga oshiriladi. Bu omillarga birinchi o‘rinda trenerning har tomonlama tayyorgarligini (uning nazariy bilimi, amaliy tajribasi, tashkilotchilik qobiliyati, shuningdek, ilmiy tadqiqot va metodik faoliyatga intilishining bevosita tashqi muhitni, moddiy-texnika, xo‘jalik va meditsina ta’minoti va boshqalarni) kiritish lozim. Shunday qilib, sportchi rekord o‘rnatishida unga yuzlab kishilar yordamlashadi, ular uni shaxs va sportchi sifatida shakllantirishadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. Abdullayev A., Rasulov R., Xasanov A. Umumiy o‘rta va kasb-hunar ta’limi tizimlarida jismoniy tarbiyadan sinfdan tashqari ishlar Toshkent 2009. -200. b.
2. Bondarevsky E .YA. Xankeldiyev SH. X. O‘quvchi yoshlarning jismoniy tayyorgarligi. Meditsina –T.: 1986.-204 b.
3. Abdullayev A. Jismoniy madaniyat nazaryasi va metodikasi. Bakalavr talabalar uchun darslik.- T. 2018. -410.b.
4. Kerimov F.A. “Sport sohasidagi ilmiy tadqiqotlar”. Toshkent. ”Zar qalam” - 2004.- 447.b.
5. Abdumalikov R., Yunusov T.T. va boshqalar. «O‘zbekistonda jismoniy tarbiya taolimining rivojlanishi», metodik tavsiyanoma. T., O‘zDJTI nash, 1992. 6. Sarkizov-Sirazini I.N. «Tansihatlik – tuman boylik», T., «Medisina», 1966. 7. Tursunov U. «Jismoniy tarbiya nazariyasi va metodikasi», o‘quv qo‘llanma, Qo‘qon, 1992.

KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI BOLALARNING JISMONIY TARBIYASINI RIVOJLANTIRISH USLUBIYATI

Jalolova.Z.S

Jizzax davlat pedagogika universiteti
Ijtimoiy-gumanitar fanlarda masovafiy ta’lim
kafedrası o’qituvchisi.

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada kichik maktab yoshdagi bolalarning jismoniy harakatini rivojlantirish uslubiyati ustida ish olib borilgan, olimlarning adabiyotlari o’rganilib, yangi metodika ishlab chiqildi, va kichik maktab yoshdagi bolalarning jismoniy harakatini rivojlantirishga erishildi.

Kalit soʻzlar: jismoniy rivojlanish, jismoniy tayyorgarlik, jismoniy tarbiya, moslashuvchanlik, oʻyinlar, harakatchanlik, jismoniy sifatlar.

ABSTRACT

This article examines the literature of scientists who have worked on the methodology of developing physical activity in primary school children, develops a new methodology and achieves the development of physical activity in primary school children

Keywords: physical development, physical training, physical education, flexibility, games, mobility

KIRISH

Kichik maktab yoshdagi bolalarning jismoniy harakati deganda asosan yosh bolalik davridagi jismoniy oʻzgarishlar, oʻsib kelayotgan yosh avlodni har tomonlama jismoniy tarbiyalash ta’lim-tarbiya muassasalari, oila, jamoat tashkilotlarining birgalikdagi kuch-gʻayratlari bilan amalga oshiriladi. Jismoniy tarbiya sogʻliqni

yaxshilashga, jismoniy sifatlarni rivojlantirishga, Organizmni funksional xolatini yaxshilash, yoshlarni mehnatga va Vatanni himoya qilishga tayyorlashga qaratilgandir. Bolalarni o‘rab turgan muhit o‘zgarib bormoqda. Oddiy, sodda o‘yinlar o‘rniga telefon o‘yinlari kirib keldi. Bolani aqliy, estetik, mehnat jismoniy tarbiyasini rivojlantirish ustuvorlik kasb etmoqda. Ularni ahamiyatini inkor etmagan holda aytish kerakki, harakatli o‘yinlar, sayrlar, tengdoshlari va atrovdagi odamlar bilan muloqot qilishga bolaning vaqti tobora kamayib ketyapti. O‘yin bilan bola faoliyatining boshqa turlari, o‘yinlarning har xil turlari orasidagi muvozanatning buzilishi (harakatli va harakatsiz o‘ynaladigan, alohida va birgalikdagi) kichik maktab yoshdagi bolalar salomatligida ham, harakat sifatlari tashkilotchilik qobiliyatlarining rivojlanish darajasida ham o‘z salbiy aksini topmoqda.

MAVZUNING DOLZARBLIGI

Kichik maktab yoshdagi bolalar qiziqishi, iqtidori, individual talanti, ruhiy va jismoniy xususiyatlari, madaniy ehtiyojlarini inobatga olgan holda hamda bolada ma’naviy me’yorlarni shakllanishi, hayotiy va ijtimoiy tajriba egallanishini ko‘zda tutgan bolalarni har tomonlama rivojlantirishga qaratilgan jarayon hisoblanadi. Kichik maktab yoshdagi bolalarni jismoniy tarbiyasini rivojlantirish, muammolarini hal etishning yangi yo‘llarini izlash, birinchidan, ko‘rsatilgan ziddiyatlarni hal etish zarurati bilan, ikkinchidan, o‘sib kelayotgan yosh avlodning jismoniy tayyorgarligi hamda psixik rivoji jarayonini takomillashtirish qonuniyatlarini, metodologik va usubiy sharoitlarini o‘rganish zarurati bilan bog‘liq holda amalga oshiriladi

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Kichik Maktab yoshdagi bolalar jismoniy tarbiyasini rivojlantirish bo‘yicha turli adabiyotlarda bolalarning jismoniy va irodavi harakat tayyorgarligi jarayoni mazmuni bir xil talqin etilmaydi. Masalan, Levi Gorinevskayanining fikricha, maktabgacha yoshdagi bolalar jismoniy tarbiyasini to‘g‘ri yo‘lga qo‘yish uchun murakkabroq umumjismoniy mashqlar, 1-sinif dasturiga yaqin bo‘lgan va unga tayyorlaydigan mashqlar tanlab olinadi.

Ayni vaqtda kichik maktab ta'lim muassasasidagi jismoniy tarbiya vazifalarida kichik yoshlardan boshlab jismoniy sifatlarni maqsadli yo'naltirish zarurati to'g'risidagi mulohazalarning yo'qligi e'tiborni tortadi. Faqat tayyorlov guruhi uchun dasturda chaqqonlik, tezkorlik, chidamlilik va kuchni takomillashtirishning maqsadga muvofiqligi haqidagi muayan eslatma paydo bo'ladi. Kichik maktab yoshidagi bolalar organizmi ikkita muhim xususiyatga ega, ularni bilish maktab o'qtuvchisiga jismoniy sifatlarni tarbiyalash masalalarini muvaffaqiyatli yechish imkonini yaratadi .

Kichik maktab yoshidagi bolalarda yurush, yugurish, sakrash, uloqtirish, konkida yurush yugurush, suzush hayot uchun kerak bo'ladigan eng oddiy harakat malakalarni rivojlantirishdir. Bu harakatlarni bolalar tez o'zlashtiradi, sababi-ularning asab tizimi yuqori darajada egiluvchandir. Kichik maktab yoshidagi bolalarga mashq berishdan oldin ularga o'sha mashqlarni ahamiyati, bajarish texnikasi, harakatli o'yin qoidalari tanani tarbiyalashni ayrim elementlari haqida tushuncha berib borish lozim. Mazkur maqsadni ro'yobga chiqarish uchun ularda, odatda, jismoniy mashqlar va harakatli o'yinlardan iborat bo'lgan keng o'quv materialini taqdim etilgan.

NATIJA

Pedagogik tajribani rejalashtirish va uning mazmuni kichik maktab yoshdagi bolalarning jismoniy tarbiyasini rivojlantirish ustidagi tajribalarni rejalashtirish 2- ilovada takdim etilgan bo'lib sxema asosida amalga oshirildi. Va to'rt hafta mobaynida kichik maktab yoshdagi bolalar shu maqsadda maxsus harakatli o'yinlarni izchillik bilan bajardilar, Va ular jismoniy harakat orqali jismoniy tayyorgarligini uyg'unlashtirishgan edi. Masalan tezkorlik qisqa masofaga yugurish davomidagi harakat suratining tempi o'stirildi. To'rt hafta mobaynida bolalar jismoniy tarbiya orqali jismoniy harakatining rivojlantirishga qaratilgan harakatli o'yinlarni kamida 12 marta bajardilar Statistika ishlov berish natijasida 7-8 yoshli bolalar tomonidan nazorat mashqlarining bajarilish ko'rsatkichlarini testlash nazariyasi talablariga muvofiq, ravishda ularning jismoniy tayyorgarligi holatni baholash uchun qizlar va o'g'il bolalardan iborat ikkita yosh guruhlarining har biri uchun 4 ta test tanlab olindi. Har bir yosh - jins guruhida testlar mazmuni alohida xususiyatlarga ega edi. Masalan, 7

yoshli qizchalarning egiluvchanligini tavsiflash uchun quyidagi testlardan foydalanildi:chalqancha yotgan holda gavnani ko`tarish ; 7 yoshlilar uchun oldinga orqaga umbaloq oshish; 8 yoshlilar uchun 30m ga yugurish; 8 yoshlilar uchun ko`prik hosil qilish. Demak, barcha yosh guruhlari uchun berilgan testlar egiluvchanlik va tezkorlikni rivojlantirish uchun. U yoki bu testlarning qo`llanilishi to`g`risida quyida batafsilroq ma`lumot beriladi. Mazkur bobda 41-sonli umumiy o`rta ta`lim muassasasida o`tkazilgan pedagogik tajriba materiallari keltirilgan bo`lib. Nazorat guruhi Honqa tumanidagi 41-sonli umumiy o`rta ta`lim maktab muassasasida tarbiyalanuvchi tengdosh bolalardan iborat edi.

XULOSA

Ushbu makolada kichik maktab yoshdagi bolalarning egiluvchanlik va chaqqonlik sifatlarini rivojlantirishiga ko`ra rejalshatirilgan harakatli o`yinlardan foydalanishning samaradorlik darajasini aniqlashga yo`naltirilgan pedagogik tajriba materiallari takdim etilgan. 7-8 yoshli bolalarning turli yosh – jinis guruhlarda o`tkazilgan pedagogik tadqiqotlar turli jismoniy sifatlarning takomillashuvi jarayoniga pedagogik tajribaning ta`sir ko`rsatishi xususiyatlarinigina emas, balki ulardagi o`zgarishlarning yosh xususiyatlari jismoniy holati, sog`lig darajasni ham aniqlash uchun imkoniyat yaratib berdi. Agar harakatli o`yinlarni maxsus tanlash asosida jismoniy sifatlarni rivojlantirish ko`rsatkichlari samaradorligi davomiy tahlil qilib ko`rilsa, shunday xulosa qilish mumkin: bunday mashg`ulotlar barcha jismoniy sifatlarning rivojlanishini samarodarligi yaxshilandi. Pedagogik tajriba barcha jismoniy sifatlarning o`zgarishlariga xos tabiiy yosh xususiyatlarini saqlab qolishgina emas, balki ayrim hollarda xatto bu jarayonlarni tezlashtirish ham mumkin bo`lganligini ko`rsatdi. Bu ko`proq chaqqonlik va egiluvchanlikka, eng kam darajada chidamlilik, kuch va tezkorlikka taalluqli bo`lib. Harakat apparatining alohida jismoniy mashqlar ta`siriga bo`lgan yaqqol ifodalangan geteroxron reaksiyasidan dalolat beruvchi ma`lumotlar olindi. Bu shunda namoyon bo`ladiki, hatto turli test topshiriqlari asosida u yoki bu jismoniy sifatning o`zgarishlarini tahlil etishda ham ishonchlilik darajasi juda farqli bo`ldi, alohida hollarda variantlilik koeffitsienti 85%

gacha yetdi: bu kichik maktab yoshdagi bolalar organizmining ko‘pincha tezlashuv jarayoni, hususan asab-mushak apparati rivojlanishining jadallashuvi vaqtida jismoniy mashqlar ahamiyatini chegaralovchi funksional tizimlaridagi qator mexanizmlarning kuchli ta’siri ustida so‘z yuritishga imkon beradi. Shunisi aniqki, 7- 8 yoshli bolalarning asab-mushak apparati hali yetilmagan bo‘lib, u tezkor shakllanish bosqichida. Bundan tashkari, shu hodisaga ham diqqat qilish kerak: bu yoshdagi bolalar yaqol ifodalangan alohida yosh–jins xussiyatlariga ega bo‘ladilar. Bu yoshda bir sifatning rivojlanish diapozoni boshqalarning rivojlanishiga ko‘maklashdi. O‘yinlar jismoniy mashqlar, jismoniy sifatlar, axloqiy tarbiya vazifalarni yechish uchun samarali sharoit yaratib berdi. Bolalarda jismoniy sifatlar bilan harakat ko‘nikma malakalari ham bir vaqtda rivojlanishiga erishildi. Jismoniy sifatning o‘zaro ta’sirini bog‘liqlikda tahlil etish pedagogik tajriba natijasida yuz bergan o‘zgarishlar mohiyatini chuqurroq anglashga imkon yaratdi. Agar mazkur tadqiqotlar ostiga to‘g‘ri chiziq tortsak, pedagogik tajriba tufayli kichik maktab yoshdagi bolalarning jismoniy rivojlanish sifatleri orasidagi ishonchli bog‘liqliklar miqdorini jiddiy oshirish mumkin bo‘lgani haqida yuksak ishonch bilan gapira olamiz. Masalan, tajriba guruhining 7-8 yoshli o‘g‘il bolalarida bunday bog‘liqliklar nazorat guruhlaridagidan bunday bog‘liqliklar nazorat guruhlaridagidan etildi 2,9 barobar, qizlarda esa 2,2 barobar, barcha bolalar guruhleri bo‘yicha esa 2,5 barobar ko‘p qayt etildi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. Kerimov.F, Umarov.M. Sportda prognozlashtirish va modellashtirish. Darslik. T. 2005 yil.
2. B.B.Ma‘murov. Bolalar rivojlanishida jismoniy tarbiya nazaryasi va metodikasi. Toshkent “Turon zamin ziyo” 2014.
3. Abdumannotov. A. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida axloqiy xislatlarni shakllantirishda Alisher Navoiy merosidan foydalanish. Samarqand 1998.
4. Abdullayev A, Xonkeldiyev Sh. Jismoniy madaniyat nazaryasi va metodikasi. Darslik. Toshkent O‘zDJTI, 2005 yil, 300 bet.
5. Salomov R.S jismoniy tarbiya nazaryasi va uslubiyati Toshkent 2014 1jild
6. Salomov R.S jismoniy tarbiya nazaryasi va uslubiyati Toshkent 2015 2 jild

O‘QUVCHILARINING JISMONIY SIFATLARINI TARBIYALASHNING ILMIY AMALIY ASOSLARI

Lutpullayev.B.I

Jizzax davlat pedagogika universiteti
Ijtimoiy-gumanitar fanlarda masovafiy ta’lim
kafedrası o‘qituvchisi.

ANNOTATSIYA

Maqolada o‘quvchilarning sog‘lig‘ini, jismoniy rivojlanishini mustahkamlash va o‘stirish; Jismoniy sifatlarni rivojlantirish va takomillashtirish; Harakatsiz vaqtlarda va harakat paytlarida gavdani to‘g‘ri tutish ko‘nikmalarini shakllantirish; Mehnat va Vatan mudofasiga tayyorlashni amalga oshirish; Jismoniy tarbiya va sport bilan tizimli shug‘ullanishga odatlantirish va bunga doimiy qiziqishlarini uyg‘otish masalalari o‘z aksini topgan.

Kalit so‘zlar: Jismoniy sifatlari, jismoniy mashqlar, jismoniy tarbiya, sport, harakat faoliyati, amaliy mashg‘ulotlar, gigiyena, psixologik jarayon.

ABSTRACT

In the article, the health and physical development of students is strengthened and developed; Development and improvement of physical qualities; Forming the skills to maintain the body correctly during periods of inactivity and movement; Implementation of labor and homeland defense training; The issues of accustoming to physical training and sports and arousing their permanent interest in it have been reflected.

Key words: Physical qualities, physical exercises, physical education, sport, movement activity, practical training, hygiene, psychological process.

Hozirgi davrda o‘quvchi-yoshlarning jismoniy jihatdan chiniqtirish va vatanparvarlik ruhida tarbiyalash bugungi kundagi asosiy dolzarb masalalardan biridir. Maktab o‘quvchilarining jismoniy tarbiyasi quyidagi asosiy vazifalarni o‘z ichiga oladi: O‘quvchilarning sog‘lig‘ini, jismoniy rivojlanishi mustahkamlash va o‘stirish; Jismoniy sifatlarni rivojlantirish va takomillashtirish; Harakatsiz vaqtlarda va harakat paytlarida gavnani to‘g‘ri tutish ko‘nikmalarini shakllantirish; Mehnat va Vatan mudofasiga tayyorlashni amalga oshirish; Jismoniy tarbiya va sport bilan tizimli shug‘ullanishga odatlantirish va bunga doimiy qiziqish uyg‘otish; Buning uchun butun jismoniy tarbiya tizimi, ya’ni jismoniy tarbiya darslari o‘quv kun rejimidagi jismoniy tarbiya tadbirlari (jismoniy daqiqalar, darslardan oldin ertalabki gigiyenik mashqlarni bajarish, tanaffus vaqtlarida o‘tkaziladigan mashq va o‘yinlar), darsdan tashqari jismoniy tarbiya ishlarining hammasi birgalikda ta’sir etgan taqdirdagina bu vazifalar ko‘ngildagidek amalga oshirish mumkin.

O‘tkaziladigan jismoniy tarbiya mashg‘ulotlarini sanitariya-gigiyena sharoitlariga qat’iy rioya qilgan holda olib borish kerak. Insonni har tomonlama va barkamol rivojlanishi umumiy tizimida maktab yoshidagi o‘quvchini jismoniy tarbiyalash alohida o‘rin tutadi. Aynan mana shu yoshida mustahkam sog‘lik, yuksak ish bajarish qobiliyatiga moslashtiriladi shu yillarda harakatlanish faoliyati hamda jismoniy sifatlarini dastlabki tarbiyalash sodir bo‘ladi.

O‘quvchining jismoniy shakllanishi uning muhim va ma’naviy-irodaviy rivojlanishi, barcha psixik funksiyalari rivojlanishi bilan yaqin bog‘liq bo‘ladi. Bunday rivojlanishda hayotiy sharoitlar va tarbiya muhim rol o‘ynaydi. O‘quvchining maktab yoshida jismoniy tarbiyaning muhim vazifasi sog‘lig‘ini mustahkamlash, o‘quvchi organizmi funksiyalarini takomillashtirish, uning to‘g‘ri rivojlanishiga, chiniqishiga yordam berish, ish bajarish qobiliyatini oshirish hisoblanadi. Ilmiy ma’lumotlardan harakatlari yetishmasligi o‘quvchilarning faqat sog‘lig‘iga salbiy ta’sir ko‘rsatibgina qolmay, balki ularning aqliy ish bajarish qobiliyatlarini ham pasaytirishi, umumiy rivojlanishini ortda qolishi, o‘quvchilarni atrofdagilarga befarq qilishi ma’lum. O‘quvchilar kundalik hayotlarida ham, mashg‘ulotlarda ham ko‘p harakatlanishlari

kerak. Harakatsiz o‘quvchi sog‘lom o‘smaydi. Harakat - bu turli kasalliklarni, ayniqsa, qon-tomir, nafas olish, asab sistemasi kasalliklarini oldini olish demakdir . Harakat-bu samarali davolash vositasi. Maktab yoshida tarbiyalash inson mohiyati shakllanishi umumiy jarayonida juda muhim rol o‘ynashini aytib o‘tish kerak. Uni bu yoshida turli qobiliyatlari ancha jadal rivojlanadi, jismoniy sifatlari shakllanadi, xarakteri belgilari ishlab chiqiladi.

Aynan mana shu yoshida o‘quvchining barkamol rivojlanishi uchun mustahkam poydevorga asos solish kerak. Maktab yoshidagi o‘quvchilarni tayyorlashni tashkil qilishda muvafaqqiyatga erishish uchun maktabda jiddiy pedagogik ishlar olib borish zarur. Mana shu sababli maktab o‘qituvchilari yangi yo‘llarni izlashlari, ma’naviy va jismoniy kuchlarini yetarli rivojlantirish uchun tashabbus ko‘rsatishlari talab etiladi. Bu masalalarni hal etish ko‘p jihatdan boshlang‘ich sinflarda jismoniy tarbiya ishlarini tashkil etishga bog‘liq bo‘ladi. Maktab yoshidagi o‘quvchilarni jismoniy tarbiyalash-jismoniy tarbiya tizimining dastlabki qismlaridan biri hisoblanadi. O‘quvchining sog‘ligini yuksak darajasi va bo‘lajak katta yoshli inson jismoniy madaniyati poydevorini shakllantirish maktabgacha jismoniy tarbiya natijalari bo‘lib qolishi kerak, va u quyidagilarni o‘z ichiga oladi jismoniy mashqlar va o‘yinlar, chiniqtirish amallari bilan shug‘ullanish istagi va qiziqish hamda shaxsiy gigiyena qoidalariga ijobiy munosabat, kun tartibiga amal qilish-jismoniy madaniyat va sport sohasida o‘quvchilarning dastlabki bilimlari, o‘rganish qiziqishlari va qobiliyatlari-jamoali harakatlarda faol ishtirok etish o‘yinlar, raqs tushish, bayramlar, sport-ommaviy tadbirlar. o‘z tanasi, gavdani to‘g‘ri tutishni kuzatib borishni bilish, o‘z rivojlanishini nazorat qilish-uyushqoqlik, mustaqillik, axloqlilik, o‘ziga xizmat ko‘rsatish va mashg‘ulotlar uchun uskunalarni saqlashga harakat qilish.

Mana shu sababli, O‘zbekiston Respublikasi birinchi qonuni, Jismoniy tarbiya va sport va Ta’lim to‘g‘risida gi qonunlarini hayotga tatbiq etish bo‘yicha ulkan ishlarni amalga oshirish kerak bo‘ladi. Davlat ijtimoiy-iqtisodiy siyosatining muhim tarkibiy qismi jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirishdir. Jismoniy tarbiya va sport sohasida davlat siyosatining asosiy maqsadi ularning millatni sog‘lomashtirish, yoshlarni

tarbiyalash, aholining sog‘lom turmush tarzini shakllantirish va sportchilarning eng yirik xalqaro musobaqalarda muvaffaqiyatli chiqishlari borasidagi imkoniyatlarini samarali qo‘llash sanaladi. Ommaviy jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish davlat ijtimoiy siyosatining strategik maqsadlari sirasiga kiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. O‘zbekiston Respublikasi umumta’lim maktablarining I-XI sinf o‘quvchilari uchun jismoniy tarbiya dasturi. 1993, - 80 b.
2. Fizicheskoye vospitaniye shkolnikov s otkloneniyami v sostoyanii zdorovya. Pod red. L.A. Kruashko. - M., Meditsina, 1960, - 188 s.

SHARQ YAKKAKURASH TURLARI BO‘YICHA TRENERNI KASBIY TAYYORGARLIGI XUSUSIYATLARI

O‘rozbayev.J.T

Jizzax davlat pedagogika universiteti
Ijtimoiy-gumanitar fanlarda masovafiy ta’lim
kafedrası o‘qituvchisi.

ANNOTATSIYA

Maqolada sharq yakkakurash turlari bo‘yicha o‘quv-trenerlik jarayonini amalga oshiruvchi mutaxassisni kasbiy tayyorgarligi xususiyatlari tahlil qilindi. Trenerga qo‘yiladigan umumiy va maxsus talablar ochib berildi. Mutaxassisni kasbiy tayyorlashning uch pog‘onali modeli jismoniy, psixologik-pedagogik va maxsus nazariy tayyorgarlikni nazarda tutishi ta’kidlab o‘tildi.

Kalit so‘zlar: sharq yakkakurash turlari, o‘quv-trenirovka jarayoni, shaxsiy va kasbiy talablar, tayyorgarlik turlari, uch pog‘onali tayyorgarlik.

ABSTRACT

The article analyzed the features of the professional training of a specialist who implements the educational-coaching process in oriental martial arts. The general and special requirements for the trainer have been disclosed. It was noted that the three-step model of the specialist's professional training includes physical, psychological-pedagogical and special theoretical training.

Key words: eastern martial arts, educational and training process, personal and professional requirements, types of training, three-level training.

O‘zbekistonda axloqan va jismonan sog‘lom, bilimlar bilan boyitilgan jamiyatni qurish ta’lim tizimi oldiga modernizatsiyalash vazifalarini qo‘ymoqda. Mazkur

vazifalarni hal qilish uchun jismoniy madaniyat va sport mutaxassislarini trenirovka metodikalaridan foydalanish asosida umumta’limiy va kasbiy tayyorgarligi sifatini oshirish zarur.

Zamonaviy jangovar texnikalar elementlarini egallash va ulardan foydalana olish jismoniy tarbiya va sport sohasi mutaxassislarini tayyorlashning asosiy komponentlaridan biri bo‘lib qolmoqda. Bu esa jismoniy madaniyat fakultetlari, universitet va institutlarining o‘quv jarayoniga jangovar tayyorgarlik bo‘yicha kasbga yo‘naltirilgan dasturiy-pedagogik vositalarni va kurslarni kiritishini, ishlab chiqishni va joriy qilishni talab qiladi. Ular zaruriy bilimlar asoslarini egallashga, kasbiy-pedagogik faoliyatda ulardan froydalanib, shaxsiy tajribani to‘plashga yo‘naltirilgan bo‘ladi. Sharq yakkakurash turlari bo‘yicha mutaxassislarni tayyorlash – jimoniy madaniyat ta’limi tizimida yangi yo‘nalish hisoblanadi. Sharq yakkakurash turlariga zamonaviy jismoniy madaniyat va sport harakati yo‘nalishlaridan biri sifatida munosabatda bo‘lish ularning tarbiyaviy imkoniyatlari doirasini kengaytirishga hamda insonning jismoniy va ma’naviy-axloqiy salohiyatini amalga oshirishga intilishini o‘z ichiga kiritgan shaxsiy o‘zini o‘zi rivojlantirishning samarali tizimi sifatida foydalanishga imkon beradi .

Sharq yakkakurash turlarining xususiyati shundaki, mashg‘ulotlarga har xil yoshdagi kishilarni jalb qilish mumkin. Karate, taekvondo, aykido, dzyudo, ushu kabi turlar bo‘yicha mashg‘ulotlarda 5 yoshdan 60 yoshgacha, va hatto undan ham kattaroq yoshdagi kishilar qatnashayotgani qayd qilingan. Jismoniy tarbiyaning sog‘lomlashtiruvchi, sport, amaliy va boshqa vositalari tomonidan hal qilinadigan vazifalar doirasi kengaygani tufayli, turli darajadagi mutaxassislarni tayyorlash zaruriyati vujudga keldi.

Ular har xil yoshdagi kishilar bilan o‘quv-trenirovka jarayonini amalga oshira olishi kerak, chunki sharq yakkakurashi turlari bilan bog‘chada, sport maktabida, xususiy maktabda, ta’lim muassasalarida shug‘ullanish mumkin .Sharq yakkakurashi turlari bo‘yicha mutaxassis pedagogik va trenerlik faoliyati uchun zarur bo‘lgan sifatlar va ko‘nikmalarga ega bo‘lishi kerak. Trenerga qo‘yiladigan umumiy pedagogik

talablar axloqiy o‘zini-o‘zi anglashning yuksak darajasi, pedagogik ta’lim, keng g‘oyaviy va siyosiy dunyoqarash, turg‘un irodaviy sifatlar, pedagogika, psixologiya va biologiyadan bilimlarga ega bo‘lish, yuksak umumiy madaniy daraja, tashkilotchilik qobiliyatlari, jamoani boshqara olish malakasi, o‘quvchilarida obro‘ qozonish kabilardan iborat. Trenerlik faoliyatiga qo‘yiladigan maxsus talabalar: jismoniy tarbiya, tibbiy nazoratning nazariy va metodik asoslarini bilish; texnika-taktika ko‘nikmalarga ega bo‘lish; sport turi bo‘yicha yutuqlarni bilish; mazkur sport turiga qobiliyatli bo‘lgan o‘quvchilarni tanlay olish malakasi; sportchilarni tayyorlashda ularni individual xususiyatlarini hisobga olib, istiqbolli tayyorgarlik rejasini tuza olish; o‘quvchilarda sport bilan doimiy shug‘ullanish istagini tarbiyalash; sportchilarni musobaqalarda yuksak natijalarga erishishga tayyorlash qobiliyatlariga ega bo‘lish. Ta’kidlash lozimki, trener – bu ijodkor shaxsdir. Uning samarali faoliyati uchun diqqat e‘tiborning zo‘rligi, zehnlilik, intuitsiya, xayol, oldindan payqash qobiliyati, shablondan qochish, originallik, tashabbuskorlik, yuksak uyushqoqlik, ish qobiliyati zarurdir .

Bugungi kunda qo‘l jangi texnikalari imkoniyatlari ularni o‘quv jarayonida qo‘llash amaliyotidan ancha oldinga siljib ketgan. Agar alohida fanlarni (iqtisodiy, fizika-matematika, texnika va informatika) o‘rganish bo‘yicha ma’lum tajriba to‘plangan bo‘lsa, gumanitar yo‘nalishlarda ta’lim olayotgan talabalarga jismoniy madaniyat darslarida zamonaviy jangovar san’atlari yutuqlaridan foydalanish ancha kamtarroq ko‘rinadi yoki umuman ishlatilmaydi. Shuning uchun, bugungi kunda sog‘lomlashtiruvchi jismoniy madaniyat mazmuni va vositalarini faol o‘zgartirish, jismoniy madaniyat darslarini o‘tish metodikasini va unga qo‘yiladigan talablarni qayta ko‘rib chiqish, jismoniy madaniyat fakultetlari talabalarini kasbiy pedagogik tayyorlashning metodik tizimini sog‘lomlashtiruvchi va zamonaviy jangovar texnologiyalar integratsiyasi asosida rivojlantirish o‘z yechimini kutayotgan muammolardan hisoblanadi. M.I.Stankin tomonidan ishlab chiqilgan sharq yakkakurashi turlari bo‘yicha mutaxassisi kasbiy tayyorlanganligining uch pog‘onali modeli mazkur muammoni ma’lum darajada hal qilishga imkon beradi . Birinchi

pog‘ona faoliyatning poydevori, uning asosi, bazasi hisoblanadi. Tanlangan yakkakurash turining texnikasini egallash uchun, avvalambor, yetarlicha jismoniy tayyorlanganlikka (konditsiyaga) ega bo‘lish zarur. Texnikaning yetarli hajmini egallamagan bo‘la turib, o‘quvchilarni o‘rgatib bo‘lmaydi. Texnik harakatlar hajmini sport malakasi (kvaliyaikatsiyasi) aks ettiradi. O‘z sport malakasini oshirib, mutaxassis harakatlanish tayyorlanganligini ham miqdor jihatidan, ham sifat jihatidan yaxshilaydi.

Shuning uchun harakatlanish tayyorlanganligi sharq yakkakurashi turlari bo‘yicha mutaxassisi mo delining negizini tashkil qiladi. Ikkinchi pog‘ona – bu psixologik-pedagogik tayyorgarlikdir. Pedagog kasbi pedagogik qobiliyatlar va muhim kasbiy fazilatlar mavjudligini taqozo qiladiki, bular ta’lim oluvchilarga harakatlanish tajribasini (tanlangan yakkakurash turining texnikasiga o‘rgatish uchun va jismoniy holat darajasini oshirish uchun) o‘tkazish uchun zarur bo‘ladi. Uchinchi pog‘ona maxsus nazariy tayyorgarlikni aks ettiradi. Mutaxassis bo‘lish uchun texnikani egallash, o‘qitish qobiliyatiga ega bo‘lish bilan birga, ulardan qayerda va qanday foydalanish kerakligini ham bilish kerak. Maxsus bilimlarga ega bo‘lgan trener trenirovka jarayonini boshqara oladi, uni maqsadlar va vazifalarga mos holda tuza oladi, hamda tarbiyalanuvchilar natijalariga har xil omillarning ta’sirini tadqiq qilib, yuzaga kelgan muammolarni hal qilish yo‘llarini topa oladi. Zamonaviy jismoniy madaniyat ta’limi tizimiga bunday yondashuv natijasida bilimlarning zaruriy darajasini, hamda, shunga mos holda, bo‘lajak o‘qituvchining malakasi darajasini aniqlash mumkin bo‘ladiki, o‘qituvchi o‘z oldida turgan vazifalarning belgi-

langan doirasini amaliy faoliyati davomida amalga oshiradi. Sharq yakkakurashi turlari bo‘yicha mutaxassisni tayyorlash bo‘lajak abiturentning ixtisoslikni aniqlashi paytidan boshlab to oliy o‘quv yurtiga kirishi va oliy ta’limdan keyingi bosqichni o‘tishigacha butun jarayonni qamrab oladigan tizimni ifodalashi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. Parxomovich G.L. Osnovy klassicheskogo dzyudo. - Perm, 1993.
2. Litmanovich A.V. Nepreryvnaya podgotovka spetsialistov po vostochnym vidam yedino borstv // Teoriya i praktika fizicheskoy kultury. - 2000. - № 6.
3. Podolyako M.V., Podolyako V.P. Lichnostno-professionalnye trebovaniya k treneru po vostochnym yedinoborstvam // Lichnostnoye i professionalnoye razvitiye budushchego spetsialista. - Tambov, 2014.
4. Stankin M.I. Uchitel fizicheskoy kultury: lichnost, obsheniye. - M., 1993. __

SADRIDDIN AYNIYNING “ESDALIKLAR” ASARIDA AMIRLIKDAGI HUNARMANGLAR JAMIYATI HAQIDA

Abdullayeva Nargiza Abduxalimovna

BDU 2-kurs magistranti

Buxoro amirligida hamma kasiblilar va hunarmandlarning jamiyatlari bo'lgan. Har bir hunarmand o'z kasbiga aloqador jamiyatning a'zosi sanalardi. Ammo jamiyatga kirishi uchun ariza berish, a'zolik haqi to'lash kabi shartlar yo'q edi. Agar hunarmand to'quvchi bo'lsa, to'quvchilar jamiyatiga, kovushdo'z bo'lsa, poyafzaldo'zlar jamiyatining a'zosi hisoblangan.

Har bir hunar ahli ruhoniylarning talqini bilan biror tarixiy yoki diniy afsonaviy shaxsni o'zlariga «pir» (rahbar) deb hisoblardilar. Chunonchi, to'quvchilarning piri — Imom A'zam, poyafzaldo'zlar piri — Boboyi Porado'z Buxoriy bo'lib, o'z vaqtida yamoqchilik qilgan ekan, meshkoblarning piri — Abbos (payg'ambarning amakisi) bo'lib, Karbalo voqeasida Imom Husayn guruhiga Furot daryosidan meshda suv tashigan ekan, temirchilar piri — Dovud payg'ambar bo'lib, u o'z zamonida zirhsozlik qilgan emish, otboqarlar piri — Qambar Hazrat Alining otboqari ekan.

Ruhoniylar har hunarning hunarmandlari uchun qonun-qoidalar yozib, uni «risola» deb ataganlar. Risolada har xil duolar yozilgan bo'lib, hunarmand ish boshlash oldida, ish davomida va ish tamom bo'lgach, shu duolarni o'qishi lozim. Bundan tashqari, hunarmandning oqsoqol, ustoz va sohibkorlarga (korxonalar egalariga) munosabati ham shu risolada tayinlab qo'yilgan.

Albatta bu munosabatlar oqsoqol, ustoz va ustaxona egalarining manfaatiga qaratilgan bo'lib, hunarmandning zarariga xizmat qilardi. Hunarmandlar qaysi biri risolada yozilgan qoidani buzsa, oqsoqolga «tartibsizlik» jarimasi to'lashga majbur edi.

Oqsoqol «tartibsizlik» jarimasiga tushgan pulning bir qismini xarjlab har yil (yig'ilgan pulning miqdoriga qarab), bir necha marta «Arvohi pir» nomi bilan ziyofat

berardi. U ziyofat diniy shaklga kirib, xatmi qur’onga aylanardi. Bu ziyofatga taklif etilganlar ham avval ruhoniylar, ikkinchi ustakorlar (ustaxona egalari) katta ustalar va vofurushlar (o’sha kasbning mahsulotini olib sotuvchi savdogarlar va jalloblar) bo’lib, oddiy hunarmandlarning vazifasi bu ziyofatda xizmat qilish edi. Agar kattalarning oldidan biror narsa ortib qolsa, ular o’zlariga yarasha yeyishar, yo’qsa lablarini yalab ketardilar.

Har bir hunarning shogirdi, qanchalik hunarmand bo’lmasin, to ziyofat berib, belini bog’lamaguncha shogirdlik darajasidan ustalik martabasiga o’tolmas edi. «Bel bog’latish» ziyofatida odatda shu shogirdning bevosita ustasi, shu kasbning kattalari — oqsoqol va katta ustalar hozir bo’lar va albatta uch ruhoniyy ham bel bog’latish ziyofatining to’rini ishg’ol qilardilar.

Shogird ziyofat oxirida o’z ustoziga katta hadyalar berar, ruhoniylar, oqsoqol, agar shogird ustaxona shogirdi bo’lsa, ustakorni ham tuhfadon quruq qoldirmas edi.

Ustakor tuhfa olgandan so’ng bir belbog’ni shogirdning beliga bog’lar va qo’liga shu hunarning asboblaridan birini (agar duradgor bo’lsa tesha yo arra, shuvoqchi bo’lsa andava, sartarosh bo’lsa ustara yo qaychi va shunga o’xshash) berardi va unga risolaga muvofiq mustaqil ish qilishga ruxsat va fotiha berardi. Ruhoniylar qur’on o’qib shu hunarning piri arvofiga bag’ishlardilar, shu bilan «belbog’ bog’latish» ziyofati tamom bo’lardilar.

Hunarmandlarning har bir jamiyatida bir oqsoqol bo’lib, jamiyatning ishlarini bevosita shu odam idora qilardi, shunga o’xshash yana bir «poykor» yugurdak ham bo’lardilar. Uning vazifasi kerak bo’lgan chog’da shu jamiyat a’zolarini bir joyga yig’ish, oqsoqolning farmoyishi bilan jamiyatning boshqa mayda-chuyda ishlarini qilishdan iborat edi.

Odatda har bir jamiyatga oqsoqol saylanardi. Lekin saylovda faqat katta ustalar, ustakorlar va vofurushlargina ishtirok etardilar. To’g’rirog’i, bu «saylovchilar» o’zaro maslahat qilib, kelishib, bir kishini oqsoqol qilib tayinlardilar, poykorni esa, oqsoqolning o’zi tayinlardilar. Oddiy hunarmandlar esa, saylov majlisida bo’lsin, bo’lmasin ularning vazifasi kim saylanganini eshitishdan iborat, xolos.

Hunarmandlar jamiyatining kattarog'i poyafzaldo'zlar, meshkoblar, otboqarlar va to'quvchilar jamiyati edi. Katta jamiyatlardan otboqarlar va meshkoblar jamiyatining risolalari garchi diniy ruhda bo'lsa ham, hunarmandlarning manfaatlarini bir daraja himoya qilardilar. Bularning saylovlari omma ishtirokida bo'lardi.

Chunonchi, har hovuz meshkobchilarining oqsoqolini shu hovuzdan suv tashiydigan meshkobchilar ommasi ochiq tarzda saylardilar. Kichik hovuzlarning meshkobchilari oz sonli bo'lganlari sababli, oqsoqol saylovida o'zlariga yaqinroq katta hovuz meshkobchilariga qo'shilib saylov o'tkazardilar.

Meshkoblar oqsoqolining vazifasi suv iste'molchilari oldida meshkobchilar huquqini himoya qilishdan iborat bo'lardi. Masalan, bir meshkobchi bir hovli egasi bilan kuniga bir yo ikki mesh suv keltirib berishga kelishadi. Agar meshkobchi bilan hovli egasi orasida janjal chiqsa, ya'ni hovli egasi meshkobchi- ning haqini to'lab bermasa, meshkobchi u hovliga suv tashishni to'xtatib, bu haqda oqsoqolga xabar qilardi. Bunday mavrida hovli egasi qancha ortiq pul bersa ham, boshqa biror meshkobchi unga suv tashib bermasdi. Agar biror meshkobchi pulga aldanib, unga suv tashib bergunday bo'lsa, oqsoqol undan qoidani buzgani uchun shtraf olib, qayta u joyga suv tashishni man etardi. Agar u meshkobchi ikkinchi marta qoidani buzib u hovliga suv keltirsa, oqsoqol uni suv tashish huquqidan mahrum etib, meshkobchilar qatoridan chiqarib yuborardi. Xullas, to hovli egasi o'zining avvalgi meshkobchisini rozi qilmaguncha boshqa meshkobchi unga suv tashib bermasdi. Hovli egasi avvalgi meshkobchisini rozi qilgandan so'ng, u hovliga suv tashish huquqi birinchi navbatda o'sha avvali meshkobchining o'ziniki bo'lardi. Bordi-yu, u o'z ixtiyori bilan bu joyga suv tashishni istamasa, u holda boshqa meshkobchi bu hovliga suv tashishga haqli bo'lardi. Meshkobchilarning xuquqlarini bu xilda himoya qilish ularning risolalarida yo'q edi. Lekin hayot ularni o'z huquqlarini himoya qilish uchun risolada yozilmagan shu qoidani o'z oralarida joriy etishga majbur qilgan edi.

Oqsoqolning yana bir vazifasi suv tashish tartibini nazorat qilish edi. Meshkobchi meshni yerga qo'ymasligi lozim edi, suv olayotgan vaqtda meshning bir tomoni hovuz zinasiga tegib turadi, shuning uchun mesh- kobchi zinaning shu joyini yuvishi, so'ngra

meshning bir uchini shu toza joyga qo'yib turib suv olishi lozim. Shuningdek, meshga suv quyadigan charm do'lchani yerga qo'yish man etilgandi. Meshkobchi o'z meshini suv bilan to'ldirgach, do'lchani mixga yoki daraxtga ilib qo'ymog'i lozim edi. Agar meshkobchi shu qoidalarning birortasini buzsa, oqsoqol undan qoidani buzgani uchun ikki tanga jarima olardi va shu yo'l bilan to'plangan pullarni «Arvohi pir» ziyoratiga sarf qilardi. Meshkobchilarning ham «Arvohi pir» ziyofati diniy ruhda o'tardi.

Shuvoqchilar va duradgorlar jamiyati ham o'z a'zolarining huquqini bir daraja himoya qilardi. Agar bir usta bilan sohibkorning orasi buzilib, usta binokorlikni chala tashlab ketsa, boshqa ustaning bu imoratni tamomlashga haqi yo'q edi. Sohibkor avvalgi ustani rozi qilgandan so'ng, agar u usta qaytib bu joyda ishlashni xohlamasa, boshqa ustaning u joyda ishlashi mumkin edi. Bu jamiyatning ham «Arvohi piri» diniy ruhda o'tardi.

Hunarmandlar jamiyatining eng erkini otboqarlar jamiyati bo'lib, bunga aravakashlar ham a'zo edilar. Otboqarlar jamiyatining oqsoqoli qilib biror joyda shu kasbda ishlab turgan qariyalardan biri saylanardi. Shuningdek, oqsoqol sayloviga otboqarlar faolroq ishtirok etardilar. Otboqarlarning ham diniy ruhda yozilgan risolalari bor edi, lekin ular risolada aytilgan qoidalarga hech hachon amal qilmas edilar va «Arvohi pir» ziyofatini bermasdilar. Bu kasbning shogirdlarini «Navcha», (yangicha) deb atalardi. Bular otboqarlik kasbini egallab olgach, «belbog' bog'lash» marosimi o'tkazmay, mustaqil ishlab ketaverardilar.

Bu jamiyatda to'planadigan pullar qoidani buzgani uchun a'zoldan olinadigan jarima tariqasida emas, balki a'zolarni ishga kiritish yo'li bilan yig'ilardi. Qaysi otxonaga otboqar kerak bo'lsa, oqsoqolga murojaat qilardi. Oqsoqol bir yo bir necha otboqarni talab qilgan kishiga topshirib, ularning oyligi va kundalik oziq-ovqatlarini tayin qilib berardi.

Har bir otboqarni ishga joylaganda oqsoqol xo'jayindan ikki tanga, otboqardan ikki tanga olardi. Lekin u bu pulni o'zi uchun yo boshqa narsaga sarf qilmay, biror otboqar bekor qolsa, yoki xo'jayin bilan kelishmay, ishni tashlab ketsa, oqsoqolga murojaat qilardi, oqsoqol ham uni to yangi ishga joylaguncha boqar va to'plangan mablag' mana shularga sarf bo'lardi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. Ражабов Қ. Файзулла Хўжаев (тарихий эссе). Т.: Abu matbuot- konsalt, 2011
2. Наимов Н. Амирнинг хазинаси. –Бухоро: “Бухоро” нашриёти, 2005. – Б. 53.
3. То‘раев Н. Вухоро тарихи / О‘қув қо‘лланма. – Вухоро, 2020. - В. 165.
4. Айний С. Эсдаликлар. I- IV қисмлар. / Асарлар. 8 жилдик. 5 – 7 жилдлар. Т: Ўздавнашр, 1965-1967.

UDK-372.893

ANOR YETISHTIRISHNING XALQ XO‘JALIGIDAGI AHAMIYATI

Usmonqul Islomov

Jizzax politexnika instituti o‘qituvchisi dots

Iroda Rahmonova

Jizzax politexnika instituti talabasi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada mualliflar tomonidan anor mevasining xalq xo‘jaligidagi ahamiyati va tutgan o‘rni haqida ma‘lumotlar keltirib o‘tilgan. Qishloq xo‘jalik sohasini, shu jumladan, bog‘dorchilik va anorchilikni chuqur o‘rganib chiqib, qanday muammolar sodir bo‘lganligini aniqlab olish va ularning ijobiy yechimini topishni taqozo etadi.

Kalit so‘zlar: bog‘dorchilikning ahamiyati, anorchilik, anorni tarqalishi, anorning inson organizmi uchun ahamiyati.

O‘zbekiston Respublikasi iqtisodiyotini belgilovchi va katta daromad keltiradigan asosiy sohalardan biri bog‘dorchilik hisoblanadi. Bu sohani ilmiy asosda rivojlantirmasdan turib, aholi va sanoatimizning meva mahsulotlariga bo‘lgan talabini qondirish mumkin emas. Shunday ekan, qishloq xo‘jalik sohasini, shu jumladan, bog‘dorchilikni chuqur o‘rganib chiqib, qanday muammolar sodir bo‘lganligini aniqlab olish va ularning ijobiy yechimini topishni taqozo etadi [1].

Respublikamiz aholisi moddiy farovonligi o‘sishi bilan ularning meva mahsulotlariga bo‘lgan ehtiyojlari ham oshib bormoqda, chunki mevalar (ho‘l va quritilgan holatlarda) inson salomatligi uchun zarur bo‘lgan to‘yimli, mazali va

shifobaxsh oziqdir. Shu bois yil davomida aholining mevaga bo‘lgan talabini ta’minlash bu – davr talabidir. Bog‘dorchilik qishloq xo‘jaligi tarmog‘i bo‘lib, fan sifatida meva daraxtlarining morfologik tuzilishi, o‘sishi, rivojlanishi, ko‘paytirish usullari, hosil berish qonuniyatlari hamda parvarishlash texnologiyasini o‘rgatadi. Yuqorida ko‘rsatilgan bilimlarning egallanishi agronom, fermer mutaxassisi bo‘lib shakllanishlarida katta ahamiyat kasb etadi va agrotexnik chora-tadbirlarni yuqori darajada va o‘z vaqtida o‘tkazishga yordam beradi [2].

Bog‘dorchilik sohasi- biologiya, biotexnologiya, tuproqshunoslik, o‘simliklar fiziologiyasi, melioratsiya, agrokimyo va umumiy dehqonchilik tarmoqlari bilan chambarchas bog‘liqdir. Meva daraxtlaritsh parvarishlash texnologiyasi shu fanlar bilan aloqadordir. Bog‘dorchilik qishloq xo‘jaligining serdaromad tarmog‘i hisob lanib, odam organizmi uchun meva va rezavor mevalar tarkibida bo‘lgan shakarlar, organik kislotalar, oksidlar, moylar, vitaminlar, mineral tuzlar, pektin, fermentlar, kolloidlar va boshqa moddalar mavjud. Meva va rezavor meva oziq-ovqat hamda sanoat uchun xom ashyo hisoblanadi.

O‘zbekistonda bog‘dorchilik qadimdan asosiy tarmoqlardan biri hisoblangan. V asrdan boshlab mevali daraxtlar haqidagi ilk ma’lumotlar to‘planganligi ma’lum bolgan. Bu davrda mevali daraxtlar asosan yovvoyi holda o‘sgan. Eramizning X asri boshidan mevalarni madaniy holda parvarish qilinishi boshlangan.[3-4]

O‘zbekistonda bog‘dorchilikni tashkil etish va rivojlantirishda Rossiva bog‘dorchilik jamiyatining 1885-yilda Toshkentda ochilgan filiali katta o‘ringa ega bo‘lib, u 1895-yilda Turkiston qishloq xo‘jaligi jamiyatiga aylantirildi.

Anor subtropik ekinlar turkumiga mansub bo‘lib, tabiatda O‘rta yer dengizi bo‘yi mamlakatlarida, Qora dengiz atrofi yerlarida, Kavkaz ortida, Primore o‘lkasida, Xindistonda, Xitoy va O‘rta Osiyoda tarqalgan. Yer yuzining anor qishda ko‘milmay parvarish qilinadigan xududlarida balandligi 5-7 m gacha o‘sovchi daraxt-buta qishda ko‘miladigan hududlarda buta holda o‘sadi. Anor yovvoyi xolda tabiatda bir ildizdan unib chiqqan bir necha shoxlardan iborat bo‘lgan buta shaklida uchraydi. Bir asrdan

ziyod vaqt davomida O‘zbekiston iqlim sharoitiga mahalliyashtirilgan issiq sevar, sug‘orish suvi va tuproq unumdorligiga talabchan, sho‘rga chidamli ekin.

Anor XIX – asrning oxirlaridan Farg‘ona viloyatining Quva tumani hududida ekilib kelinmoqda. Bugungi kunda Respublikamizning Surxondaryo, Qashqadaryo Jizzax, va Sirdaryo viloyatlarida anorchilik jadal rivojlanib bormoqda. Sirdaryo viloyati tuproq-iqlim sharoitida, xususan dehqonchilikda foydalanib kelinayotgan yerlar tuprog‘ining turli darajada sho‘rlanganligi tufayli mahsulot yetishtirishda yuqori samaradorlikka erishish uchun ekilayotgan ekin turi hamda navlarini to‘g‘ri tanlab joylashtirish fermer xo‘jaliklari va tomorqa egalaridan alohida e‘tibor qaratishni taqozo etadi. Viloyatda anorchilikning tarixi XX asrning 30 - yillarida Farg‘ona viloyatining Quva tumanidan olib kelinib ekib parvarishlanishidan boshlangan.

Jizzax viloyatida anorchilikni yorqin istiqboliga ishonib uni rivojlantirish yuzasidan Respublikamiz hukumati tomonidan ham alohida e‘tibor qaratilib maydonda anorzorlar yaratish va “Anorchilik” agrofirmasini tuzish yuzasidan ko‘rsatmalar berildi. Viloyatning Mirzacho‘l, Forish, Yangiobod tumanlari ayrim hududlarida anorchilik aholi tomorqalarida ekilib sifatli hosil va kattagina daromad olish manbaiga aylanib qolgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

- 1-Қишлоқ хўжалигида ислохотларни чуқурлаштиришга доир ва меъёрий хужжатлар тўплами. 1 – 2 қисм. Тошкент, 2008. 98-100 б.
- 2-Бўриев Х. Ч, Байметов К.И. Жўраев Р.Ж. Мева экинлари селекцияси ва навшунослиги. Тошкент: Меҳнат, 2010. 55-76 б.
- 3-Шаумаров Х.Б., Исламов С.Й. Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини сақлаш ва бирламчи қайта ишлаш технологияси. Амалий ва лаборатория машғулотлари ўтказиш бўйича ўқув қўлланма. Тошкент, 2011. 34-36 б.
- 4-Р.Юнусов, К.Умаров, Б.Каримов Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта-махсус таълим вазирлиги “Боғдорчилик” Қишлоқ хўжалик касб-хунар коллежлари талабалари учун ўқув қўл./- Т.: «Ўзбекистон файласуфлари миллий жамияти» нашриёти, 2016- 168 б.

ORTOSIFON (ORTHOSIPHON STAMINEUS BENTH) O‘SIMLIGINING BOTANIK TUZILISHI VA TIBBIYOTDAGI AHAMIYATI

Fayziyeva Marjona Amrulloevna,

Mamatkulova Iroda Ergashovna

Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy Unversiteti Jizzax filiali

ANNOTATSIYA

Ortosifon (*OrthosiphonstamineusBenth*) shifobaxsh va dorivor o'simlik ekanligini barchaga yetkazishimiz va bu xususiyatlaridan to'g'ri foydalangan holda tibbiyotda va boshqa sohalarda kerakli mahsulotlar olishimiz mumkin.

Kalit so‘zlar: beta-sitosterol; rozmarin kislotasi; saponinlar; efir moylari; ortosifonin glikozidlari; taninlar; organik kislotalar; mezoinosit; kaliy tuzlari; temir, mis, kobalt, magniy, sink, marganets; fenol-karbol kislotalari; flavonoidlar; vitaminlar

Ortosifon (buyrak choy) - *Orthosiphon stamineus Benth.* Yasnotkadoshlar - Lamiaceae (Labguldoshlar - Labiatae) oilasiga kiradi.[2]

Botanik tasnifi: Ko'p yillik, bo'yi 1-1,5 m ga yetadigan doim yashil yarim buta yoki buta. Poyasi bir nechta, to'rt qirrali, asos qismi yog'ochlashgan bo'lib, pastki qismi to'q binafsha, yuqori qismi yashil - binafsha yoki yashil, bo'g'imlari esa binafsha rangga bo'yalgan. Bargi oddiy, bandi bilan poyada butasimon shaklda qarama - qarshi o'rnashgan. Gullari halqaga o'xshash to'planib, shingilsimon to'pgulni tashkil etadi. Guli qiyshiq, och binafsha rangli. Gulkosachasi qo'ngiroqsimon, ikki labli, gultojisi ham ikki labli, otaligi 4ta, onalik tuguni to'rt bo'lakli, yuqoriga joylashgan. Mevasi - 1-4 ta yong'oqchadan iborat. Iyul-avgust oylarida gullaydi.[1,3,4]

Geografik tarqalishi. Vatani Janubi-Sharqiy Osiyoning tropik rayonlari. U yovvoyi holda Indoneziyada (Yava, Sumatra va Borneo orollarida), Birmada, Filippinda va Shimoliy-Sharqiy Avstraliyada o'sadi. Bir yillik o'simlik sifatida

Gruziyaning subtropik tumanlarida o'stiriladi. O'simlik qishda oranjereyada saqlanadi. Erta bahorda undan 2ta bargli novdachalar qirqib olinadi va oranjereyada ko'chat qilib o'tqaziladi. May oyida esa bu ko'chatlar ochiq yerga o'tqaziladi.[1,3,4]

Kimyoviy tarkibi. Maxsulot tarkibida triterpen saponinlar, minozit, achchiq ortosifonin glikozidi, 1,5% gacha vino, limon va boshqa kislotalar, 0,2 - 0,66% efir moyi, 5- 6% oshlovchi va boshqa moddalar hamda ko'p miqdorda kaliy tuzlari bo'ladi. Saponinlardan birining anglikoni - sapofanin a- amirin ekanligi aniqlandi.[1,2,3,4] Tibbiyotda foydalanish uchun o'simlik maxsus sharoitlarda, plantatsiyalarda o'stiriladi, bu ozuqa moddalarining maksimal miqdoriga erishishga imkon beradi. O'simlik quyidagi tarkibiy qismlarga boy: beta-sitosterol; rozmarin kislotalari; saponinlar; efir moylari; ortosifonin glikozidlari; taninlar; organik kislotalar; mezoinosit; kaliy tuzlari; temir, mis, kobalt, magniy, sink, marganets; fenol-karbol kislotalari; flavonoidlar; vitaminlar.[5]

Ishlatilishi. Ortosifon (Orthosiphon stamineus Benth) o'simligining preparati siydik haydovchi vosita sifatida buyrak (buyrak tosh kasalligi) hamda xolesistik va yurak glikozidlari bilan birgalikda yurak qon tomiri sistemasining II-III darajali kasalliklarida ishlatiladi.[1,2] O'simlik tarkibidagi organik kislotalar tufayli fito-xom ashyolar yallig'lanishga qarshi faollikni ta'minlaydi, chiqindilar va oraliq metabolitlarni, siydikda eriydigan zaharli birikmalarni olib tashlashga yordam beradi. Kaliy tuzlari tufayli yurak va buyraklar ishi qo'llab-quvvatlanadi, suv-tuz almashinuvi tartibga solinadi. Rosmarin kislotalari mavjudligi antioksidant va mikroblarga qarshi faollikni oshirishga yordam beradi. Shuningdek, u me'da shirasining sekretsiyasini oshiradi, shuning uchun ovqat hazm qilish muammolari uchun ham ishlatilishi mumkin.[3,4,5]

Yetishtirish texnologiyasi. Ortosifon (Orthosiphon stamineus Benth) bir yillik ko'chat ekini sifatida Gruziya subtropiklarda yetishtiriladi. O'zbekistonning ixtisoslashtirilgan xo'jaliklarida sinovdan o'tkazilgan. Aniqlanishicha, buyrak choyi ochiq va oftobli yerlarda yaxshi o'sadi. Unumdor va namlik yetarli tuproqlarda yaxshi rivojlanadi. o'simlik poya qalamchalardan ko'paytiriladi. Ko'chat har yili, dekabr

oyining ikkinchi yarmidan boshlab issiqxonalarda havo harorati 18-22°S da tayyorlanadi. Qalamchalar 5-7 sm uzunlikda tayyorlanadi. Novdalaridagi barglar olib tashlanadi, faqat uchidagi barglarga qoldiriladi. Bug‘lanishini kamaytirish uchun yirik barglar ko‘ndalangiga 2 ga bo‘linadi va mayda barglarga tegilmaydi. Shu tarzda tayyorlangan qalamchalar 60 x 45 sm o‘lchamli va balandligi 25 sm bo‘lgan ko‘chat qutilarga o‘tkaziladi. Drenaj uchun qutilarning tagiga 2-3 sm qalinlikda keramzit yoki mayda shag‘al, keyin yirik donador qum solinadi. Drenaj ustiga 10-15 sm qalinlikda 1:1:1 nisbatda organik massa aralashtirilgan tuproq, chirigan go‘ng va qum solinadi. Uning ustiga unumdor tuproq va 5-6 sm qalinlikda yirik qum bilan yopiladi. Qalamchalarni qiyalatib ustki qum qatlamiga 3-5 sm chuqurlikda, 5 x 5 oraliqda ekiladi va leykada to‘yintirilib sug‘oriladi. Undan keyin qutining usti shisha va shaffof plyonka bilan yopib qo‘yiladi. 1 kvadrat metr yerga 4 ta qalam cha ekiladi. 1 gektar yerga etarli ko‘chat tayyorlash uchun 300 kvadrat metr yopiq grunt talab etiladi. Qalamchalarni ekishda javonlardan, issiqxona tubidagi yerlardan foydalanish mumkin, lekin bunda ham yuqorida bayon etilayotgan drenaj oziqaviy muhit bo‘lishi kerak. Qalamcha parvarishi, har kungi sug‘orish vaqti-vaqti bilan tuproq ustidagi zararkunandalarni yo‘qotish uchun qum yuzasini yumshatilib turiladi. Qalamchalarning 85-90% tutadi.[4]

Xulosa qilib aytganda, Ortosifon (buyrak choy) o‘simligi har tomonlama foydali. Uning foydali va shifobaxsh xususiyatlari juda ko‘p. Ekalogik muhitni hisobga olgan holatda toza va tabiiy dori preparatlaridan foydalanish kerak. Yurtimizda shu jumladan Jizzax viloyatida Ortosifon (buyrak choy) o‘simligini turlarini ko‘paytirib, undan o‘zimiz uchun foydali bo‘lgan damlamalar va boshqa mahsulotlarni tayyorlash va qayta ishlab chiqarishni yo‘lga qo‘yish lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. Xolmatov H.X., Ahmedov O. Farmakognoziya. - 1,2 qism. - Toshkent:Fan, 2007.(398,399-betlar)
2. Xolmatov X.X. va boshqalar Ruscha-lotinja-o‘zbekcha dorivor o'simliklar lug‘ati, Toshkent, 1992.(93-bet)
3. H.T.Avezov, Z.A.Sulaymonova Biofaol moddalar kimyosi fanidan laboratoriya mashg‘ulotlari. Buxoro-2021. (15-bet)
4. Dorivor o‘simliklarni yetishtirish texnologiyasi [Matn]:darslik/O'.Axmedov [va boshq.]. - Toshkent : Shafolat Nur Fayz, 2020. - (129,132-betlar)
- 4.O‘zbekiston florasidagi madaniy o‘simliklar yovvoyi ajdodlarining ozuqabop turlari. QDU Axborotnomasi. - Qarshi, 2021.-№.3 (49). - S.45-53. O.S.Abduraimov., A. Narxadjaeva., A.V. Maxmudov., I.E.Mamatkulova
- 5.Abduraimov O.S., Mamatkulova I.E.O‘zbekiston florasidagi ayrim dorivor va ziravor turlarning ahamiyati. «Fan, ta’lim va texnikani innovatsion rivojlantirish masalalari» Xalqaro ilmiy-amaliy onlayn anjuman materiallari to‘plami. 2022 yil 12 aprel, Andijon.B. 335-338.
- 5.<https://uz.healthy-food-near-me.com/orthosiphon-stamens-kidney-tea/>

ВЗАИМООТНОШЕНИЯ ВЛАСТИ И МУСУЛЬМАНСКОГО ДУХОВЕНСТВА КАРАКАЛПАКСТАНА В 1917-1918- ГОДЫ

Зинатдинов Нуратдин Кобейсинович

Учитель школы № 40 г. Нукус, Республика Каракалпакстан

nuratdinzinatdinov095@gmail.com

АННОТАЦИЯ

В статье анализируется состояние взаимоотношений советской власти и духовенства Каракалпакстана в 1917-1918 годы.

Ключевые слова: религия, большевистская власть, Туркестан, Каракалпакстан, декреты, военные действия, противоречие лозунгов и действий новой власти.

RELATIONS OF THE AUTHORITY AND THE MUSLIM CLERGY OF KARAKALPAKSTAN IN 1917-1918

Zinatdinov Nuratdin Kobeyzinovich

Teacher at School No. 40, Nukus, Republic of Karakalpakstan

nuratdinzinatdinov095@gmail.com

ABSTRACT

The article analyzes the state of relations between the Soviet government and the clergy of Karakalpakstan in 1917-1918.

Key words: religion, bolshevik power, Turkestan, Karakalpakstan, decrees, military actions, contradiction of slogans and actions of the new government.

В 1916-1917 гг. консолидирующую роль в национально-освободительном движении играло мусульманское духовенство. Весной 1917 г. был сделан важный шаг по консолидации туркестанских народов: созван первый в истории съезд мусульман обще регионального масштаба, на котором было заявлено о твердом стремлении народов к автономии, защите своих обычаев, уклада жизни, организационно оформлен центральный орган выражения этих интересов - Краевой совет мусульманских депутатов[1,12].

Однако, новая власть большевиков 13 октября 1918 г. ликвидировала организацию “Улема”, “Союз мусульман” Петро-Александровска.

В Хивинском ханстве на 800 000 человек населения имелось более 100 медресе и 2 тыс. мектебов. В Амударьинском отделе Туркестанского края на 198 565 человек населения имелись 58 медресе и 434 мектебов. В Петро-Александровске действовало трехклассное училище, в Чимбае и Шурахане “русско-туземные” школы, вечерние курсы по изучению русского языка. Уровень грамотности населения до 1917 года в обеих частях Каракалпакстана был равен 10-15 %.[2].

Большевики хотели выбить эту основу и заменить идеологические суррогаты, к тому же национально чуждые и привнесенные извне. Не были учтены, что население Каракалпакстана находило в религии ислама единственное утешение и лишь благодаря религиозным проповедям оно приспособилось переносить тяготы жизни в условиях первой мировой войны.

Тем не менее, “красногвардейской атаки” сразу начать не удалось. Об этом свидетельствуют судьбы декретов “О земле”, “О национализации”, “Об отделении церкви” в Каракалпакстане, где теснее и ярче соприкасались интересы государства и религиозных учреждений.

У народов Каракалпакстана существовали нижеследующие основные формы собственности на землю: падшалык, мулык, вакф и общинное землевладение. Нас интересует вакфные земли, образовавшиеся из земель,

пожертвованных правителями в пользу мусульманского духовенства или на содержание мектебов, медресе и мечетей.

В Амударьинском отделе 38 мечетей овладели вакфными землями. В Шураханском участке имелись 14 471 танаба вакфных земель, в Чимбайском участке 19 000 танабов. Размер вакфных земель в Хивинском ханстве был равен 470 000 танабов. Примерно 25 % всех удобных земель Хивы принадлежало духовенству[3].

Большевики в Амударьинском отделе и Хорезме проводили политику, направленную на ограничение экономических основ духовенства, ликвидацию вакфного имущества религиозных учреждений, преимущественно состоявших из вакфных земель и торгово-промышленных предприятий.

Я. М. Досумов считает, что “допущение преподавания закона божьего в русских школах Туркестана во внеурочное время, вопреки декретам Советского правительства, объяснялось влиянием буржуазно-оппортунистических элементов и политической близорукостью Народного комиссариата просвещения Туркеспублики. Вместе с тем проводить декрет тогда еще не представлялось возможным в связи с общей отсталостью народов Средней Азии”[4, 34].

Совдеп Амударьинского отдела только 23 мая 1918 г. объявил в своем приказе содержание декрета. Этот приказ встретил упорное сопротивление членов Петро-Александровской городской думы и родительского комитета (Мануилов, Равилов, Корнилович, Памшев и др.).

Таким образом, в области взаимоотношений власти и религии одним из первых декретов большевики отделил школу от церкви (в наших условиях от мектебов и медресе). Осуществление этого на практике проходило сложно, получало на местах различные толкования.

Опираясь на достижения новейшей историографии, мы можем утвердить следующее: ни политическая близорукость столоначальников просвещения, ни уровень грамотности никак не могли откладывать осуществление декрета в

жизнь. Сама реальная жизнь приостановила этот процесс. Страна оказалась в социальном хаосе. Советская власть не могла установить властные структуры в Амударьинском отделе вплоть до середины 1918 г. В Амударьинском отделе существовало четверовластие[5].

Поэтому своеобразно шел процесс отделения школы от церкви в Средней Азии. Наркомпросвещения Туркестанской АССР 20 ноября 1918 г. признал необходимым временно отказаться от проведения в жизнь Декрета об отделении церкви от государства и школы от церкви. Более того, было принято постановление о разрешении преподавания вероучения в национальных школах.

Новая, советская школа, создавалась медленно. Тому множество причин, и не только финансовые трудности и слабая материально-учебная база. Культурные, бытовые, этнические и иные особенности края то и дело вступали в противодействие с установками, инструкциями Советской власти. Как, скажем, нужно было осуществлять “Положение о единой трудовой школе”, предписывающее совместное обучение мальчиков и девочек в местах, где весь уклад жизни был пронизан мусульманскими правилами?

Тем не менее, многие учителя бывших русско-туземных, ново-методных школ и Петро-Александровского городского училища стали работать в новых школах: Х. Мазитов, Е. Кожуров, Ю. Ахмедов, К. Салимов и другие.

ЦИК Туркестанской АССР 9 августа 1918 г. принял декрет о государственных языках. Власти приглашали на советскую и партийную работу в качестве секретарей и ответственных переводчиков религиозных лиц, отлично знающих письменно и устно языки местных национальностей.

Например, “красными переводчиками” работали Толебай Жаулыбаев (он в 1916-1920 гг. был избран председателем волостного исполкома Нукусской волости), Асан Айтымов (работал в исполкоме Чимбайского уезда), Мухамеджан Бальжанов (был одним из первых руководителей советских учреждений в Чимбае).

Передовая интеллигенция, перешедшая на советскую платформу, также не порвала с религией отцов и дедов. Например, Касым Аvezов (1897-1937) имел солидное духовное образование. Коптлеу Нурмухамедов (1903-1938) считался одним из грамотных людей своего аула как по мусульманской грамоте, так и по кириллице. Бывший местный судья Петро-Александровска Ибрагим Казиев стал работать народным судьей.

Сложным было взаимоотношение деятелей национальной культуры (они были верующими) с представителями советской власти. Кыссахан Аббаз Дабылов в первые годы советской власти не мог воспринять преобразования в области раскрепощения женщин. Каракалпакский народный шаир Аяпберген Мусаев занимался одновременно тремя формами творческой деятельности. Он был известен катибом-каллиграфом, который собирал среди людей образцы каракалпакской устной и письменной литературы, переписывал их от руки. Наряду с этим он являлся тем знаменитым кыссаханом-чтецом народных книг, который читал нараспев произведения фольклора и письменной литературы.

Нурабылла жырау Каражанов (1862-1927) исполнял дастаны “Алпамыс”, “Коблан”, “Едиге”, “Ер шора”, “Шарьяр”, сам сочинил дастан “Суржылан”, в которых естественно были мифические эпизоды. Ерполат жырау Рамберди улы, Курбанбай жырау Тажибай улы, Торе жырау, Отенияз жырау, Огиз (Хожамберген) жырау Нияз улы, Есемурат жырау Нурабылла улы, Кыяс жырау Хайратдин улы, Жуман баксы, Байнияз баксы, Каражан баксы, Жанабай баксы, Жапак баксы, Есжан баксы, Ибрайым баксы и другие также читали молитвы перед тем, как исполнять мелодии и отпраздновать свадьбы.

Яркими представителями джадидов в Каракалпакстане были Сейфулгабит Мажитов и Казы Маулик. Казы Маулик (настоящее имя Маудуд Бекмухамед улы) сохранился в памяти своих современников в качестве народношаира, катиба-переписчика и кыссахана-чтеца книг[6].

Таким образом, 1917-1918 годы характеризуются началом робкого наступления на господство ислама в культурной жизни народа. Исторически

обусловливалось, что консолидирующую роль в процессе борьбы за независимость играло мусульманское духовенство. Религиозные деятели вели регулярную работу по укреплению позиций ислама, сохранению незыблемости его догматов и норм, традиционных связей и исламских ценностей.

Было бы неверно считать, что в эти годы никаких изменений в положении мусульманских организаций, в функциях, выполняемых исламом, не было. Ислам попал в новую, необычную для всех веков его существования социально-политическую и идеологическую обстановку. В 1917-1918 годы в жизнь верующего наряду с мечетью стали входить, пусть пока очень немногочисленные, “красные чайханы”, читальные залы, клубы, появились такие формы пропаганды, как лекции, митинги, собрания.

ЛИТЕРАТУРА

1. Агзамходжаев С. Туркистонмухторияти. - Тошкент, 2000.
2. Более подробно см.: Казаков Э. Политика правительства Хорезмской республики в отношении исламской веры и служителей культа (1920-1924 гг.). Автореф. дисс...канд. ист. наук. Андижан, 1996; Карлыбаев М.А. История народного образования в Каракалпакии в XIX-начале XX веков. Автореф. дисс...канд.ист. наук. Нукус, 1996; Карлыбаев М. А. Медресе в Каракалпакии XIX - начала XX веков. Нукус: Билим, 2000.
- 3.Тухтаматов Т.Г. Амударьинский отдел (Социально-экономическое и политическое значение для Хорезмского оазиса). Нукус, 1977.- С.94-95; Алимов И.А. К вопросу об отношении Хорезмской республики к исламу //Научное и культурное наследие человечества - третьему тысячелетию. Тезисы докл. межд. симпозиума, посв. 2500-летию Бухары и Хивы. Ташкент,1997- С.217.
4. Досумов Я.М. Очерки истории Каракалпакской АССР. – Ташкент, 1960.
5. Сейтназаров М. История национально-освободительного движения в Каракалпакстане (1917-1920 гг.). Автореф. дисс...канд. ист. наук. Нукус. 1999; Таумуратов Н. История милиции Каракалпакстана в период восстановления национальной государственности (1917-1936 гг.). Автореф. дисс... канд. ист. наук. Нукус. 1999; Узбекистоннингянги тарихи. Иккинчи китоб. Узбекистон совет мустамлакачилигидаврида. Тошкент, 2000. С. 303.
6. Подробнее см.: Жадидчилик: ислохот, янгиланиш, мустакиллик ватараккиетучункураш. Тошкент, 1999; Кудияров А. История города Чимбая.- Нукус. 2015.

ISHLAB CHIQRISH MUHITIDA INSON OMILINI HISOBGA OLGAN HOLDA MEHNAT XAVFSIZLIGINI OSHIRISH YO‘LLARI

Jasmina Lochinbek qizi To‘lasheva

Andijon mashinasozlik instituti 2-bosqich talabasi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada ishlab chiqarish jarayonida inson omili, ishchilarning hayoti uchun xavfli holatlar, insonlar bilan bog‘liq jarayonlarda sodir bo‘lishi mumkin bo‘lgan xavflar, xodimlarni xavflardan xabardor qilish va shaxsiy himoya vositalari haqida ma‘lumotlar keltirib o‘tiladi.

Kalit so‘zlar: ishlab chiqarishdagi xavflar, inson omili, ishchining tajribasi, komfort sharoit, himoya vositalari, qo‘shimcha dam olish vaqtlari.

WAYS TO INCREASE LABOR SAFETY TAKING INTO ACCOUNT THE HUMAN FACTOR IN THE WORKING ENVIRONMENT

ABSTRACT

This article provides information about the human factor in the production process, dangerous situations for the life of workers, risks that may occur in processes related to people, informing workers about risks and personal protective equipment.

Key words: industrial risks, human factor, worker's experience, comfort conditions, protective equipment, additional rest periods.

Bugungi kunda ishlab chiqarish va sanoat kundan-kunga rivojlanib bormoqda. Sanoat va ishlab chiqarishning rivojlanishi bilan insonlarning hayot tarsi o‘zgarib bormoqda. Ularning bu jarayonlardagi faoliyatini to‘laligicha xavfsiz deya olmaymiz. Buning eng asosiy sababi inson faktori qatnashgan har qanday jarayonda xavflar

mavjud. Shularni inobatga olgan holatda ishlab chiqarish jarayonlarida ishchilarga yaratib berilayotgan shart-sharoitlar, ishchilarning ish faoliyati jarayonida yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan xavflar, ishchilarning hayoti uchun xavfli bo‘lgan jarayonlar, xavflar yuzaga kelganda qanday ishlar olib borilishiga alohida e‘tibor qaratish zarur. Chunki har qanday holatda ham inson hayoti va xavfsizligi birinchi o‘rinda turadi.

O‘zbekiston Respublikasida ishlab chiqarish jarayonlarida ishchilarning xavfsizligini ta‘minlashda qator ishlar amalga oshirilmoqda. O‘zbekiston Respublikasining yangi tahrirdagi Mehnat kodeksida ham insonlarning ish jarayonidagi xavfsizlik masalalariga yanada jiddiy e‘tibor qaratildi. Buning eng asosiy sababi, ishlab chiqarish jarayonlaridagi baxtsiz xodisalar natijasida kundan-kunga ko‘plab insonlarni jarohat olayotgani va ayrim holatlarda ishchi xodimlarning o‘limi bilan tugayotganidir.[1]

Hayot faoliyati xavfsizligi insonni xavfdan himoyalashga qaratilgan bo‘lsada, ko‘pchilik xollarda insonning o‘zi potentsial xavfni tug‘diruvchi, tashuvchi hisoblanadi. Qisqa aytganda, inson muhitga ta‘sir etadi, uni o‘zgartiradi, natija esa o‘gir oqibatlarga olib kelishi bilan tugashi mumkin buladi. Shu sababli, «inson-texnik tizim» sistemasi xavfsiz faoliyatda bo‘lishi uchun inson va texnik tizimni tashkil etuvchi barcha elementlarning ko‘rsatkichlari o‘zaro muvofiqlikda bo‘lishi talab etiladi. Agar bunday muvofiqlik («kelishiluvchanlik») bo‘lmasa quyidagi ko‘rinishdagi ko‘ngilsiz hodilar yuz beradi: insonning ish qobiliyati susayadi, umumiy va kasb kasalliklari ko‘payadi, avariyaalar, yonginlar, portlashlar sodir bo‘ladi, ishlab chiqarish jarohatlari yuzaga keladi.

Inson o‘zidagi tabiiy analizatorlar, ya‘ni sezgi a‘zolari orqali atrof-muhit bilan bevosita bog‘lanishda bo‘ladi. Ushbu sezgi a‘zolarining xarakteristikasini o‘rganish xavfsizlik sistemasini takomillashtirishda muxim rol o‘ynaydi. Bunday sezgi a‘zolariga ko‘rish, eshitish, titrashni sezish, haroratni sezish, og‘riqni sezish, ta‘m va xidni sezish, organik sezgi va harakat analizatorlarini misol keltirish mumkin.[2]

Yuqorida ta’kidlangan sezgi a’zolari ma’lum xarakteristikaga ega bo’lib, muhit faktorlarining keskin o’zgarishi ushbu analizatorlarning ish faoliyatiga salbiy ta’sir etadi. Natijada, turli xil kasb kasalliklari, jarohatlanishlar kelib chiqadi. Masalan, insonning eshitish a’zolari 16 Gts dan 20000 Gts gacha bo’lgan tovush chastotalarini eshita oladi. 16 Gts dan kichik bo’lgan infratovushlar ham, 20000 GTS dan yuqori bo’lgan ultratovushlar ham insonga salbiy ta’sir etadi.[3]

Yuqorida ta’kidlangan, sezgi a’zolari va analizatorlaridan tashqari, faoliyat xavfsizligini ta’minlashda insonning shaxsiy fazilatlarini, jumladan e’tibor, fikrlash, idrok qilish, emotsiya, xotirlash, tasavvur etish, o’ylash ham muhim rol uynaydi. SHu sababli, shaxsiy xavfsizlik rejimi, inson fazilatlarining faoliyat xavfsizligiga ta’siri kabi masalalarni o’rganish ham talab etiladi.

Inson omili bilan bog’liq bo’lgan xavfli vaziyat va jarohatlarni quyidagi uch darajaga bo’lish mumkin:

- shaxs (individual) darajasi (organizmning tug’ma yoki keyin o’zlashtirilgan vaqtinchalik yoki doimiy ruhiy va fiziologik xarakteristikalarini).
- muhit darajasi (mehnat sharoitlari, kollektiv munosabatlarning buzilishi, xavfsiz ish usullari haqidagi yo’riqnomalarning sifati pastligi, oilaviy va moddiy tashvishlar).
- jamiyat darajasi (kasbiy tavakkal, uning oqibatlarini haqida yetarlicha xabardor bo’lmaslik tarmoqda yoki regionda mehnat xavfsizligi masalalarini yaxshi tashkil etilmaganligi). [4]

Ishlab chiqarish faoliyatida inson organizmining o’ziga xos tomonlari va tashqi muhit omillari bir-biri bilan uzviy bog’lanishda bo’ladi. SHuning uchun xavfli vaziyatlarni tahlil qilishda "Inson-texnik tizim" sistemasini birgalikda ko’rib chiqish kerak bo’ladi. Shu narsa aniqlanganki, jarohatlanishning yuqori darajasi yosh hodimlarda va ish staji 10-15 yillik hodimlarda bo’lar ekan.

Yoshlik omili va kasbni egallashda kasbiy mahoratning yetishmasligi natijasida yuqori darajadagi jarohatlanish ishning birinchi yiliga to’g’ri keladi. Bu hodimda malakaning yetishmasligi, bilimining kamligi, xavfli vaziyatni oldindan ko’ra

bilmaslik, yo‘l qo‘yilgan xatoning oqibatlarini aniqlay olmaslik, murakkab vaziyatlarda to‘g‘ri qaror qabul qilolmaslik sababli bo‘ladi. Staj ortib borishi bilan jarohatlar soni kamayib boradi.[5]

Bundan tashqari, ishlab chiqarish jarayonida ishchilarning xavfsizligini oshirish uchun dam olish xonalari, ish turiga qarab shaxsiy himoya vositalari, ishning turiga qarab qo‘shimcha dam olish vaqtlari belgilash zarur. Yana shuni ta‘kidlab o‘tish kerakki, ishlab chiqarishda inson omili natijasida yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan xavflarning eng asosiy sabablaridan biri insonning ruhiy holatidir. Shuning uchun ham ishlab chiqarish jarayonida ishchilar bilan bog‘liq xavflarni oldini olish uchun xodimlarning ruhiy holatini ham nazorat qilib borish zarur.

XULOSA

Ishlab chiqarish jarayoni doimiy ravishda inson omili bilan bog‘liq bo‘ladi. Biz qanchalik harakat qilmaylik ba‘ribir xavf darajasini 0 foizga tushura olmaymiz. Chunki barcha jarayonlarda hech bo‘lmasa yashirin xavflar mavjud bo‘ladi. Shu sababli ham biz faqatgina ishlab chiqarish jarayonida ishchilarni mavjud bo‘lgan, oshkora va yashirin xavflar haqida doimo ogohlantirib borishimiz kerak. Bundan tashqari xavf yuzaga kelgan holatlarda qanday harakatlarish va yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan muammolar haqida oldindan ogohlantirib turishimiz kerak.

Ishchilarning yo‘riqnomalardan o‘z vaqtida va belgilangan tartib qoidalar bo‘yicha o‘tishlarini ta‘minlash ham jarayonda yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan xavflarni birmuncha kamaytiradi.

Ishchi hodimlar uchun qo‘shimcha o‘quv mashg‘ulotlari tashkil etilishi ham maqsadga muvofiqdir. Yana shuni ta‘kidlab o‘tish kerakki yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan xavflarning sabablaridan biri ishchilarning ruhiy holati bo‘lganligi uchun ularning ruhiy holatiga ijobiy ta‘sir e‘tuvchi qo‘shimcha mashg‘ulotlar va hordiq chiqarishlari uchun sharoitlar yaratib berilishi zarur. Shularga amal qilingan holatda xavflarning sodir bo‘lish miqdorini sezilarli darajada kamaytirishga erishish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. O‘zbekiston Respublikasining “Mehnatni muhofaza qilish to‘g‘risida”gi qonuni. 92-94b
2. Ibragimov E.I, Gazinazarova S, Yuldashev O.R. “Mehnat muhofazasi maxsus kursi” Toshkent, 2014. 61b
3. Qudratov A.Q, G‘aniev A, Yormatov G‘.Y. “Hayotiy faoliyat xavfsizligi”. Ma‘ruza kursi.. –Toshkent: “Aloqachi”, 2005. 233-235b
4. Yo‘ldoshev O.R, Raximov O.D, Xo‘jaqulova R.T, Xasanova O.T. “Mehnatni muhofaza qilish”. O‘quv qo‘llanma. –Toshkent: “Mehnat”, 2005. 127-128b
5. www.ziyo.edu.uz – Oliy va o‘rta maxsus ta‘lim vazirligi sayti.

BOLALAR XULQ-ATVORIDAGI MUAMMOLARNI TUZATISHDA ERTAK TERAPIYASIDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI

Qo‘chqarova O‘g‘iljon Umar qizi

Nizomiy nomidagi Toshkent Davlat Pedagogika Universtiteti
oligofrenopedagogika mutaxassisligi 2-kurs magistranti

Muyassar Xamidova

Nizomiy nomidagi Toshkent Pedagogika Universtiteti
oligofrenopedagogika kafedra mudiri, p.f.n.dotsent

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada bolalardagi xulq-atvor muammolarini tuzatish va tarbiyalashda ertak terapiyasining ahamiyati haqida ma’lumot berilgan.

Kalit so‘zlar: ertak terapiya, psixoterapiya, qo‘rquv, davolash, muammo, tarbiya, qadriyatlar.

THE IMPORTANCE OF FAIRY TALE THERAPY IN CORRECTING CHILDREN’S BEHAVIOR PROBLEMS

ABSTRACT

This article provides information about the importance of fairy tale therapy in correcting and educating children's behavior problems

Key words: fairy tale therapy, psychotherapy, fear, treatment, problem, bring up, values.

Farzand tarbiyasi bilan shug'ullangan ota-bobolarimiz ularga qiziqarli ertaklarni aytib berish orqali ularni komil inson sifatida tarbiyalash va vatanparvarlik ruhida

o‘stirishga intilishgan. Bugungi kunga kelib nafaqat tengdoshlari bilan bir xil rivojlanayotgan sog‘lom bolalarni tarbiyalashda balki, rivojlanishida va ruhiyatida turli nuqsonlar kelib chiqayotgan bolalarni psixologik davolashda ham terapiyaning bu turiga murojaat qilinmoqda. Xulqi og‘ishgan bolalarni jazolashga va ularga tahbeh berishga shoshilmasdan ular bilan suhbatlar uyushtirish va psixologlar yordamidan foydalanish ham maqsadga muvofiqdir. Zamonaviy texnologiyalar rivojlangan hozirgi davrda bolalarni kitobxonlikka bo‘lgan ishtiyoqi biroz susayganligi uchun, ularda tajovuzkorlik, pedagogik qarovsizlik va darslarni vaqtida o‘zlashtira olmaslik holatlari ko‘p uchrab turibdi. Ammo ko‘pchilik ota-onalar va bolalarni vasiylikka olgan shaxslar bola bilan yakka tartibda shug‘illanishdan oldin ularni jazolashga kirishadilar. Hech bir bola o‘z-o‘zidan ta’lim va tarbiyaga e’tiborsiz bo‘lib qolmaydi. Bolani psixologik yordamga muhtoj qiluvchi sabablar ham uning ruhiyatini rivojlanishiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Bu sabablar qatoriga biz quyidagilarni kiritishimiz mumkin:

- Bolani bog‘chaga borishi;
- Turar joyining almashishi;
- Oilada yangi farzandning dunyoga kelishi;
- Ota-onalarning o‘zaro kelishmovchiligi;
- Oilaning barbod bo‘lishi;
- Yaqin insonini yo‘qotish.

Yaqin yigirma yillik ichida bolalarni psixologik muammolarini hal qilish va ularga ruhiy ko‘mak berishda ertak terapiyadan psixolog va defektologlar juda keng foydalanmoqda.

Xo‘sh ertak terapiyasi o‘zi nima? Ushbu tushuncha bir nechta ta’riflarni o‘z ichiga oladi. Avvalo, ertak terapiyasi - bu ertaklar bilan davolash, qalbda yashovchi va hozirgi vaqtda psixoterapevtik bo‘lgan bilimlarni kashf qilish demakdir. Ikkinchidan, bu ma’no izlash, dunyo va undagi munosabatlar tizimi haqidagi bilimlarni ochish jarayonidir. Uchinchidan, ertak terapiyasi - bu bolaga ekologik ta’lim va tarbiya berish jarayoni

bo'lsa, to'rtinchidan, bu inson o'z orzusini amalga oshirishi mumkin bo'lgan maxsus muhitni yaratish vositasidir.

Ushbu maqsadlarga erishish uchun quyidagi vazifalar qo'yildi:

- bolalarda tashvish va tajovuzkorlik darajasini pasaytirish;
- ijodiy qobiliyatlarini aniqlash va yanada rivojlantirish;
- his-tuyg'ularni konstruktiv ifodalash ko'nikmalarini shakllantirish;
- shaxslararo munosabatlarda hissiy tartibga solish qobiliyatini rivojlantirish.

Ertak terapiyasining yetakchi g'oyalari quyidagilardan iborat:

- o'z imkoniyatlari va o'z hayotining qadr-qimmatini anglash;
- hodisa va harakatlarning sabab-oqibat munosabatlarini tushunish;
- munosabatning turli uslublarini bilish;
- tashqi dunyo bilan mazmunli ijodiy aloqa o'rnatish;
- ichki kuch va uyg'unlik hissini uyg'otish.

Ertak terapiyani bolalarda qo'llashga defektolog va psixologlar maxsus tayyorgarlik ko'rishlari shart bo'lmaydi. Lekin bolalarga aniq tashxis qo'yish va davolash ishlarini to'g'ri tashkil etish uchun defektolog va psixologlar bir nechta omillarni o'rganib chiqishlari va tuzatish ishlarini reja asosida olib borishlari zarur bo'ladi. Bolaga ertak terapiyani qo'llashdan oldin uni qanday muammo qiynayotganini, ruhiyatida qanday salbiy o'zgarishlar sodir bo'layotganini otalardan so'rash yoki bola bilan suhbat o'tkazish orqali bilib olish kerak bo'ladi. Bolaning muammosidan kelib chiqib unga ertak tanlash va bosqichma-bosqich ertakni bola hayotiga moslashtirgan holda qo'llab borish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Zinkevich-Evstigneeva ertaklarning psixologik-pedagogik funktsiyalariga ko'ra quyidagi tipologiyasini taklif qilgan:

- Badiiy psixoterapevtik;
- psixo-korrektiv;
- Didaktik;
- Meditatsion ertaklar.

Defektolog va psixolog tomonidan qo'yilgan maqsadga qarab, ish uchun ertak turlari tanlanadi. Zinkevich-Evstigneeva ertaklar bilan ishlashning turli amaliy shakllarini quyidagicha tasniflaydi:

1. Ertaklarni tinglash va tahlil qilish (talqin qilish);
2. Hikoyalarni aytib berish, jumladan:
 - a) butun guruhga tanish bo'lgan ertakni aytib berish;
 - b) tanish ertakni aytib berish va uning davomini yozish.
 - v) ertakni guruhli yakunlash.
3. Ertaklarning butunligicha kompozitsiyasi.
4. Ertaklarni qayta yozish (yoki qo'shish).
5. Ertaklarni sahnalashtirish (sahnalashtirish):

Ertak terapiyasi bolaga psixologik yordam berishning qulay va oson usuli hisoblanib bu bolalar bilan ishlashda innovatsion usul bo'lib, bolaga ertak yordamida yumshoq va beg'ubor ta'sir ko'rsatishga imkon beradi va shu bilan birga bolani rivojlantiruvchi va tarbiyalovchi turli xil vazifalarni hal qiladi. Ertak terapiyasi bolaning o'z-o'zini anglashini rivojlantirishga qaratilgan bo'lib, o'zi bilan ham, boshqalar bilan ham aloqani ta'minlaydi, odamlar o'rtasida o'zaro tushunishni shakllantirishga va o'zini tutish va javob berishning zarur modellarini, o'zi va dunyo haqida yangi bilimlarni o'zlashtirishga hissa qo'shadi. Ertak terapiyasining tamoyillari bolani kuchli tomonlari bilan tanishtirish, uning ongi va xulq-atvor sohasini kengaytirish, maqbul xulosalarni izlash va hayotiy tajribalar bilan bo'lishishdir. Ushbu usul o'zini va boshqalarni tinglash qobiliyatini rivojlantiradi, yangi narsalarni qabul qilishni va yaratishni o'rganadi.

Ertak terapiyasidagi har bir dars jarayonida qo‘llab qo‘shimcha ravishda ba’zi muammolarni hal qilish imkoniyatiga erishish mumkin. Masalan, ixtiyoriy e’tiborni jalb qilish yoki guruhni yig‘ish, o‘zaro yordam va qo‘llab-quvvatlash tuyg‘usini rivojlantirish yoki xotirani rivojlantirish, hissiy va xulq-atvor reaksiyalarini kengaytirish, ertak qahramonlari misollaridan foydalanib, inson xarakterlarini tushunishga o‘rganish shular jumlasiga kiradi.

Ertak terapiyasi - bu insoniyatning tarixiy taraqqiyoti jarayonida to‘plangan tajribadan shaxsni integratsiyalashuvi, insonning tashqi dunyo bilan o‘zaro munosabatlarini kengaytirish va yaxshilash uchun foydalanishga imkon beradigan usul bo‘lganligi uchun tarbiyasi va xulq-atvorida og‘ishish bo‘lgan bolalarni psixologik davolashda foydalanish ko‘rsatkichlari oshib bormoqda. Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, ertak terapiyasi - bu bolaning ichki dunyosini ochish va uning atrofidagi dunyoni kuzatishga qiziqish uyg‘otish, tajribalilardan foydalangan holda bolani tushunish, bolani kelajakka ishonchini uyg‘otish, atrofdagilar bilan munosabatini yaxshilash va jamiyatga qo‘shilishiga yordam berishning eng maqbul vositasi bo‘lib kelmoqda. Ertaklar bola hayotining barcha jabhalarini aks ettiradi: munosabatlar modeli ishlab chiqiladi, ma’naviy sog‘lom, barkamol shaxsni shakllantirishga hissa qo‘shadigan qadriyatlar haqida tushunchalar beriladi. Ertaklarning baxtli yakuni bolaga muammolarini haql qila olishiga ishonchni uyg‘otibgina qolmay, bu bolalarga qo‘rquvlardan xalos bo‘lishiga ham yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. Nishonova Z.T., Xodjaqulova D.I., Djumaboyeva M.B., Baykunosova G.Yu. “Kichik maktab yoshidagi bolalar xavotirlanish psixokorreksiyada ertak terapiyasidan foydalanish uslubiyati”, Toshkent, 2013 yil
2. M.P.Xamidova, M.Y.Ayupova ”Maktabgacha tarbiya maxsus metodikasi” FarDU, 2009.
3. Соколов Д.Ю. Сказки и сказкотерапия. – М.:Класс,1997.

HALIMA XUDOYBERDIYEVA SHE’RIYATIDA SINONIMLARNING LINGVOPOETIK XUSUSIYATLARI.

G‘aybulloyeva Umida Ahmatovna

Navoiy davlat pedagogika instituti, magistrant.

ANNOTATSIYA

Til vositalarining lingvopoetik imkoniyatlarini aniqlash badiiy matnlarga tayanishni, qator yozuvchi va shoirlar asarlarini tahlil doirasiga tortishni taqozo etadi. So‘nggi davr ijodkorlari asarlari xususidagi ilmiy tadqiqotlar xarakteri, asosan, adabiy tahlil doirasida ekanligi va bu jihatdan badiiy asar tilini lingvopoetik nuqtayi nazaridan o‘rganishda ehtiyoj ortganligi masalaning dolzarbligini belgilaydi.

Lingvopoetika atamasi badiiy asar tilini o‘rganishda nisbatan keng qamrovli tushunchani o‘z ichiga olib, asarning badiiyligini ta‘minlovchi unsurlarni tilning barcha sathlari doirasida o‘rganadi. Shu o‘rinda “poetika” atamasiga ham shunday ta‘rif berishimiz mumkin: “Badiiy asar tuzilishi, uning turli qismlari orasidagi munosabat, badiiy nutq stilistikasi, ya‘ni badiiy nutq va uning xarakteri, turli badiiy tasvir vositalaridan foydalanish mahorati masalalarini qamrab oluvchi obyektga nisbatan poetika tamasi qo‘llaniladi”. “Poetika” atamasiga sinonim sifatida “Badiiyat” so‘zini ham qo‘llashimiz mumkin.

Badiiy asarning lingvopoetik tahlili tilning nazariy tomonlari, ijtimoiy funksiyalari, va inson ma‘naviyatining in‘ikosi ekanini bir butun holda tasavvur etishimizga imkon yaratadi. Chunki lingvopoetika o‘z mazmun mohiyatiga ko‘ra filologiya sohasi tarmoqlarini o‘z ichida mujassamlashtirishga, uning bir butunligini ta‘minlashga qaratilgandir. Lingvopoetik tahlil jarayoni faqat yozuvchining tili va uslubi haqida ma‘lumot berish bilan chegaralanmaydi, balki asar yaratilgan davr tilining o‘ziga xosligi, yozuvchining so‘z boyligi, til vositalarining ifodalanish usullari, badiiy tasvir vositalarining til faktlari asosida aks ettirilishi, umuman tilni uning barcha sathlari yuzasidan tahlil qilishdan iborat bo‘ladi. Badiiy asar tilini

tadqiqiga bag'ishlangan ishlarda tilning ayni "ekspressiv vazifasi" atamasi bilan bir qatorda "tilning poetik vazifasi", "tilning badiiy vazifasi", "tilning estetik vazifasi" kabi jumlar tez-tez qo'llaniladi. Ammo shuni ham alohida aytish joizki, "tilning estetik vazifasi" atamasi filologik adabiyotlarda nisbatan keng qo'llaniladi. Agarda biz biron badiiy asarni tahlil qilishga tortishimiz avvalida u qanday matnlardan tashkil topganini va undagi so'zlar ifoda maqsadiga ko'ra qanday turlarga bo'lingani haqida ma'lumotga ega bo'lishimiz zarur. Xususan, barcha badiiy asarlar badiiy matnlardan tashkil topgan, badiiy matnlar esa o'zida "estetik vosita" ni jamlagan gaplardan iboratdir. Shu jarayonda yana bir narsani unutib qo'ymaslik maqsadga muvofiqdir. "Estetik vosita" faqat badiiy adabiyotda yozma manbalarda emas, balki so'zlashuv uslubida ham keng qo'llanishi mumkin. Shundan kelib chiqib fikr qilsak "estetik vosita" o'z ko'lamini ekspressivlik, badiiylik va poetiklik atamalari bilan kengaytirib oladi.

Sinonimlar esa o'zbek tilining lug'aviy jihatdan boylik darajasini ko'rsatib, tilda bu kabi so'zlarning ko'pligi, tilning estetik vazifasini yanada yorqinroq yuzaga chiqarishga yordam beradi. Matnlarda sinonimlarni qo'llashdan ikki maqsad ko'zda tutiladi: qaytariqlarni oldini olish va emotsional ekspressivlikni oshirish.

Kalit so'zlar: poetika, madaniyat, sinonimlar, emotsionallik, ekspressivlik.

Ijodkorning individual ijodini o'rganish murakkab jarayon bo'lib, u ham adabiy, ham lingvistik tahlil imkoniyatlarini o'zida mujassamlashtiradi. Va shu tarzda shoira ijodiy tafakkurining o'ziga xos jihatlarini qay tarzda yuzaga chiqishini tekshiradi.

Ijodkorlar o'z asarlaridatilimizdagi sinonimlardan tasvir maqsadi va ruhiga muvofiq keladigan aniq so'zni topib qo'llashga harakat qiladilar, buning uchun sinonimlarning qo'shimcha ma; no ottenkasi, uslubiy bo'yog'i, qo'llanishdagi xususiyatiga e'tibor qaratadilar. Sinonimlarning amaliy ahamiyati shundaki, tilga olingan xususiyatlar, ular ifodalashi zarur bo'lgan mazmun uchun eng maqbulini tanlash imkoniyatini beradi.

Halima Xudoyberdiyeva she'riyati lingvopoetikasi haqida fikr yuritadigan bo'lsak, uning she'rlarida ritm, ohangdorlik eng muhim omillardan biri hisoblanadi. Shoiraning o'ziga xos ifoda usuli, xalq og'zaki ijodiga xos ko'p ma'nolilik, xalq

qo‘shiqclariga yaqin ohangdorlik, sinonimlardan o‘z o‘rnida, to‘g‘ri va unumli foydalanish mavjud bo‘lib, uning she‘rlariga o‘zgacha ruh, ritm mahorat bilan singdirib yuborilgan, natijada adabiy til bilan jonli tilning qorishiq holda kelishi, shoira ijodining jozibaliligi, soddaliligi va tushunarligini ta‘minlagan.

Shoira she‘rlarida emotsional-ekspressiv leksikaning manbasi hisoblangan sinonimlardan qanchalik ustalik bilan keng foydalanganligini uning she‘rlari tahlilida yaqqol ko‘rishimiz mumkin:

Toza yurak tovonlarda toptalgan mahal,

Azal ko‘z yosh **qayg‘u g‘amga** yem bo‘lib kelgan.

Makr-u hiyla bijg‘igan bu dunyoda azal,

Qo‘zichoqlar bo‘rilarga yem bo‘lib kelgan.

(“Bo‘rilar esshigida” 21-bet)

Ushbu she‘rda qo‘llangan qayg‘u –g‘am, makr-u hiyla so‘zlari o‘zaro sinonimlikni hosil qilgan bo‘lib, sinonimlarning bu holatda ishlatilishi lirik qahramon tuyg‘ularining asl holatini ochib berishga xizmat qiladi. “Qayg‘u –boshga tushgan ruhiy azob, g‘am, musibat” (O‘TIL.I,223-bet), “G‘am-so‘zi esa arabcha so‘zdan olingan bo‘lib, qayg‘u, hasrat, g‘am alam degan ma‘nolarni bildiradi. (O‘TIL.I,434-bet). Keyingi misralarda qo‘llanilgan makr-so‘zi arabchadan olingan bo‘lib hiyla, nayrang, aldov ma‘nolarini ifodalasa, unga sinonim bo‘lib kelgan makr so‘zi ham arabcha so‘z hisoblanib, makkorlik, ayyorlik ma‘nolarida keladi. Shoira ushbu sinonimlarni yonma yon qo‘llash bilan she‘rning jozibadorligini yanada oshirgan. O‘z davrida haqiqat deb kurashgan qahramon makr-u hiyla to‘la dunyoda qayg‘u g‘amga yem bo‘layotgani va bu kurashga otlangan qahramon doimo bo‘rilarga yem bo‘lib kelayotgani o‘z ifodasini topgan.

Ota dunyo, bu o‘ylarni o‘zing hal qil yech,

Bolalaring ehtiyot qil har cho‘pdan, xasdan.

Loqayd bo‘lmay sharsharaning toza suvin ich,

Bilib-bilmay kimdir uni loyqalatmasdan.

(“Xayollarim parday to‘zg‘ir”,48-bet)

Misralarda qo‘llanilgan: “Cho‘p-forscha darxt, yog‘och, xoda, novda, shox bo‘lagi...” (O‘TIL,525-bet) ma‘nosini ifodalasa, “Xas-xashak, shox-shabba, quruq shoxcha, quruq o‘simlik poyasi” (O‘TIL,387-bet) ma‘nolarini anglatadi. Ketma-ket keltirilgan bu ma‘nodosh so‘zlar she‘rning ifoda mazmunini ochib berish bilan birga unga emotsional-ekspressivlik ham bag‘ishlashga xizmat qilgan.

Ko‘rinadiki, Halima Xudoyberdiyeva she‘rlarida emotsional ekspressiv leksikaning birlamchi manbasi bo‘lgan sinonimlardan keng foydalanilgan. Shoir she‘rlarining lug‘aviy tarkibi juda boy va rang-barang bo‘lib, ularda so‘zlarning o‘rinsiz takrori uchramaydi. Bunga esa shoir aynan sinonim so‘zlardan mohirona foydalanganligi tufayli erishgan. She‘riyatda sinonimlarning bu kabi to‘g‘ri va o‘rinli ishlatilishi asar qimmatini va qiymatini oshirishga xizmat qilgan. Shoiraning sinonimlarni o‘rinli qo‘llashda quyidagi maqsadlar ham to‘laqonli yuzaga chiqqan:

- Badiiy ifodaning ta‘sirchanligini oshirish;
- So‘zlarni takror ishlatishdan qochish;
- Uslubning ravonligi;
- Fikrni aniq, lo‘nda, ixcham ifodalash;
- O‘zbek tilining lug‘at tarkibi boy ekanini namoyish etish;
- Misralarni vaznga solish, qofiya hosil qilish, turli badiiy san‘atlarni yuzaga

keltirish va h.o.

Sinonimlar tilning lug‘at tarkibini boyitishga xizmat qiladi, badiiy adabiyot namunlarida tasvirlanayotgan lavha, timsol, voqea-hodisalarning ta‘sirchan, jozibali, ohangdor bo‘lishiga olib keladi. Shoir Halima Xudoyberdiyeva ayni bir ma‘noni bildiruvchi birdan ortiq til birlilarini muayyan maqsadni ko‘zlab qo‘llagan va o‘z maqsadiga to‘laqonli erishgan desak mubolag‘a bo‘lmaydi.

Badiiy adabiyot insonning olamini boyitadi, ruhiyatini tarbiyalaydi, qalbimiz va ongimizda odamiylik hislarini parvarishlaydi. Xuddi shunday tilning boyligi va nutqning jozibadorligi, ta‘sirchanligini ta‘minlashda sinonimlarning ahamiyati katta. Sinonimlar muhim tasviroy vosita sifatida badiiy manzaralar yaratishga, lirik qahramon holatini, ichki kechinmalarini yoritishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. Abdurahmonov X, Mahmudov N. So‘z estetikasi. T-Fan, 1981. 128-b.
2. Umurqulov B. Badiiy adabiyotda so‘z. Toshkent. Fan. 1993
3. Yo‘ldoshev M. Badiiy matnning lingvopoetik tadqiqi. f.f.d. disser. avtoreferat. Toshkent. 2009
4. Yo‘ldoshev M. Badiiy matn lingvopoetikasi. T-Fan. 2008
5. Hojiyev A. Tilshunoslik terminlarining izohli lug‘ati. T-Fan 2002
6. O‘zbek tili leksikologiyasi. T-Fan 1981
7. H. Xudoyberdiyeva. Osoyishta sham. T-O‘zbekiston, 2017
8. O‘zbek tilining izohli lug‘ati 1-tom.

MASOFAVIY O‘QITISH TIZIMINI INGLIZ TILI TA’LIMIGA JORIY QILISHNING METODOLOGIK ASOSLARI

Eshchanov Marat

EFL teacher

Samarkand state university of veterinary medicine, animal husbandry and
biotechnologies, Nukus branch

ANNOTATSIYA

XXI asr yangi axborot texnologiyalari asri bo‘lib, ta’lim, iqtisod, siyosat va boshqa bir qator sohalarda mustaqillik yillarida O‘zbekistonda bir qancha o‘zgarishlar va yangiliklar yuz berdi. Ular orasida ta’lim sifatini yanada yaxshilash va mukammalashtirish bo‘yicha bir qancha ishlar amalga oshirildi. Maqola yosh avlodning yetuk darajada bilimli va savodli bo‘lib yetishishiga yordam beruvchi, ularning kelajakda har tamonlama malakali kadr sifatida o‘zlarini namoyon qilishlari va davlatimiz ravnaqiga ulkan hissa qo‘shishlari uchun ta’lim sohasida axborot texnologiyalarini jadal ravishda o‘stirishga, shu jumladan, masofaviy ta’limni ta’lim tizimiga joriy qilishga erishishda amal qilinadigan pedagogik texnologiyalarini aks ettiradi.

Kalit so‘zlar: masofadan o‘qitish, talaba, ingliz tili o‘rganuvchilari, mustaqil va qulay o‘qish, audio, video va matnli materiallar, o‘zlashtirish topshiriqlari, texnologiya

МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ВНЕДРЕНИЯ СИСТЕМЫ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ В ОБУЧЕНИЕ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ

АННОТАЦИЯ

XXI век – век новых информационных технологий, и за годы независимости в Узбекистане произошел ряд изменений и нововведений в сфере образования,

экономики, политики и ряде других областей. Среди них было проведено несколько работ по дальнейшему совершенствованию и повышению качества образования. В статье поддерживается стремительное развитие информационных технологий в сфере образования, которые помогают молодому поколению стать всесторонне образованным и грамотным, чтобы в будущем проявить себя как полноценные кадры и внести большой вклад в развитие нашей страны и также отражаются педагогические технологии, используемые для достижения внедрения дистанционного обучения в систему образования.

Ключевые слова: дистанционное обучение, студент, изучающие английский язык, самостоятельное и доступное обучение, аудио-, видео и текстовые материалы, контрольные задания, технология

METHODOLOGICAL BASES FOR IMPLEMENTING THE SYSTEM OF DISTANCE LEARNING IN ENGLISH LANGUAGE EDUCATION

ANNOTATION

The 21st century is the century of new information technologies, and over the years of independence, Uzbekistan has undergone a number of changes and innovations in the field of education, economics, politics and a number of other areas. Among them, several works were carried out to further improve and improve the quality of education. The article discusses the rapid development of information technologies in the field of education, which help the younger generation to become comprehensively educated and literate in order to prove themselves as full-fledged personnel in the future and make a great contribution to the development of our country; it also reflects the pedagogical technologies used to achieve the introduction of distance learning in education system.

Key words: distance learning, students learning English, independent and accessible learning, audio, video and text materials, control tasks, technology

Distance learning is an independent and convenient way of learning online. Independent reading develops a person's independent thinking, assessment of the

situation, skills of conclusion and prediction. With distance learning, a student can study at a convenient time for himself and not even looking up from work. This type of learning is also very interesting and rewarding as it allows one student to communicate online with multiple students, share ideas, analyze and evaluate case studies, and most importantly, use all kinds of real and practical audio, video and provides an integrated approach to studying with textual materials. With distance learning, the duration of training depends on the student himself, that is, the student or the teacher who improves his qualifications starts training at the time s/he has chosen, studies the materials under the supervision of the teacher. Assimilation is determined by the performance of tasks and tests. The sooner a student masters this program, the sooner he will graduate and receive a certificate. If he fails to master the program, he will be given the opportunity to work independently and continue his studies.

In distance learning, English learners will have the opportunity to gain independent, free and voluntary knowledge; since communication between the student and the listener is devoid of emotional relationships, the level of mastery of the listeners directly depends on its intellectual aspects; The use of extensive visualization capabilities, i.e. hearing, seeing, perceiving, memorizing, understanding, helps to understand the nature of the acquired knowledge through active participation in technical processes. Case technologies - reflect the complex of audio-video and multimedia educational materials in distance education, TV technologies - access to the content of educational and methodological information through television, Internet technologies - access to global information and educational networks of distance education, integration and important, because that it is based on mutual principles. In addition, the distance educational process, in turn, in addition to its educational and developmental characteristics, is educational in nature and contributes to the formation of the moral qualities of the individual - discipline, consciousness, exactingness, respectfulness and attentiveness, learning ability.

In distance learning, a particular attention is paid to the preparation of educational and methodological materials because the quality of teaching materials is one of the

main factors in the quality of distance education. The order of training is as follows: the teacher introduces the course and gives assignments. The student completes assignments with the specified resources and submits them to the teacher. The teacher checks it and gives instructions if needed. Course topics are taught in this order. Negotiations are carried out through Internet services. In the learning process, the student uses electronic textbooks, electronic libraries and forums, video conferences, online courses and web pages. This individuality arouses interest in the student and encourages him to be active and creative in reading. Their proper organization determines the quality and effectiveness of training.

Types of educational materials. Distance learning uses the following learning materials:

1. Tutorials (module),
2. Audio, video materials,
3. Electronic and multimedia textbooks,
4. Online courses.

Organization of textbooks - The textbook contains complete information on the course being taught, includes control questions on topics and tests that control the assimilation of the material. Therefore, the textbook is called a module. The module will reflect the entire scope of the course and will consist of lectures, practical exercises, tests and recommended literature. The module can be created on a computer using MS Word, Page Maker and CorelDraw.

Creating audio and video materials means recording lessons on tape recorders, video recorders and video cameras. Then the presentation can be made through the Power Point program.

Creation of electronic textbooks - the creation of textbooks based on multimedia technologies can be called the highest result of the development of information technology. With this method, it becomes possible to display a large amount of information in a "lively" state on a small disk. On it you can see, hear and read information. So, a multimedia textbook presents information in the form of text,

pictures, graphs and videos. There are special programs for preparing electronic textbooks, such as Macro Media Director, ToolBook.

Online courses are one of the most essential elements of distance learning. WWW occupies the main place among Internet technologies and forms the information environment in distance education. This means that WWW technology can access optional hypermedia, multimedia and database (based on various plug-in modules and interfaces). With the online course, the user will receive the necessary information while working at a convenient time and place. Such asynchronous education system is the first phase of distance education. For this, you need to get acquainted with some training course.

In conclusion, distance education is a product of communication and computerization, and in its essence, the issue of widespread introduction of the most advanced methods of education throughout the Republic is in the first place. In this sense, distance learning should meet the current requirements of teaching in the educational system.

REFERENCES

1. Douglas Brown. Teaching by Principles, San Fransisco University, 2007.
2. Kadrlar tayyorlash milliy dasturi. T., 1997.
3. Jaaffar, M. Foreword to the Proceedings of the Second national ELT Conference "Curriculum, Testing and New Technologies in ELT". 27-28 March, 2002, p.3.
4. Makarenko. A.S Pedagogicheskie sochineniya v 8 tomax Pedagogika 1983.
5. Rahimbayeva Muhabbat Dushambayevna. Masofaviy o'qitish va MOODLE tizimida interaktiv testlarni tuzish asoslari, URDU, 2012.
6. Sayt MoodleDocs – <http://docs.moodle.org/ru>

AWARENESS-RAISING STRATEGIES FOR LEARNERS' DIVERGENCE

Mardona Yuldoshboyeva

The National University of Science and Technology MISIS, Almalyk branch

Abstract: EFL students clearly vary in their acquisition of language aspects. Certain factors can affect EFL students' pragmatic competency acquisition; as a result, they have varying levels of competency acquisition. Learners face the threat of sounding insensitive and impolite if they do not have a firm understanding of the pragmatic rules in the target language. This paper synthesizes strategies to increase student divergence awareness.

Key words: Awareness-raising strategies, pragmatic competence, cultural identity, learners' divergence.

Pragmatic transfer, or the "influence of the learners' knowledge of other languages and cultures on their pragmatic use and growth of the L2," (Kasper, 1992, as cited in Ishihara & Cohen, 2010, p. 78) can be one factor in improving pragmatic competence in a second language. As a result, the shift toward pragmatic transfer may be explained by EFL learners having less opportunities for authentic information, leading them to rely more heavily on their L1 and lower proficiency participants transferring more frequently than their higher proficiency peers. Teachers should observe the role of pragmatic transfer in both ESL and EFL contexts to see how it relates to knowledge and the pedagogical consequences of assisting students in becoming aware of the universal transfer. The issue of negative transfer can be mitigated, according to Rafieyan et al. (2013), when learners are familiarized with and inspired to learn about the L2 community. Research on the cultural gap between L1 and L2 cultures can have a greater impact on NNS familiarity with TL pragmatic norms (Kecskes, 2003) and inform classroom strategies for making feedback more salient.

When attempting to interact in the L2 in a foreign language sense, learners are more likely to rely on their L1 pragmatic competence (Takahashi & Beebe, 1987). Most learners in these circumstances do not have the ability to experience NSs in real-life situations, and many do not even have a native instructor. As a result, one would expect the learners' forms to mirror those they might use in similar circumstances in their first language.

The second pragmatic divergence is the effect of instruction or instructional materials. Learners' pragmatic divergence, according to Ishhira and Cohen (2010), may often be attributed to the impact of the instruction or instructional materials, rather than to a lack of pragmatic knowledge or incomplete pragmatic control on the learners' part. The growth of EFL students' pragmatic competence can be influenced positively or negatively by the oral expression of teachers' materials and instructions. The development of pragmatic competence can be positively influenced by accurate information presented in materials and explicit instruction from the teacher; however, the development of pragmatic competence can be negatively influenced by inaccurate information presented in materials and implicit instruction from the teacher. For instance, classroom instruction can place an emphasis on students producing complete sentences. When learners apply this pattern to real-life interactions, however, the communication may come across as inefficient, annoying, or lacking in tact.

Awareness-Raising activities

Activity 1. Analyzing Dialogues

- Students evaluate how often complete and incomplete answers are selected after receiving transcripts of formal and informal interactions from the instructor. Students may also talk about the pragmatic implications of both forms of sentences in different situations. Complete sentences may be interpreted in a number of ways, ranging from acceptable formal/well-articulated to inefficient, redundant, tactless, or even rude or sarcastic, depending on the background. Similarly, incomplete sentences can come across as highly informal, uncooperative in conversation, or unnecessarily informal. Learners should be motivated to understand the pragmatic consequences of full and

incomplete utterances when reading and using them. This awareness-raising activity will help learners understand pragmatic context more effectively and make more educated decisions about how they express themselves, preventing improper use of instructional material.

Activity 3: Good version/Bad version

Instructions:

Teachers can build on conventional role play by offering students a range of scenarios, such as those in Table 2, and asking them to create a pragmatically acceptable "positive version" and a pragmatically unacceptable "bad version" for each scenario. When students perform the bad version in front of the class, their peers should address their errors. Following the performance of the good version, the students and their peers discuss how they fixed the errors in the bad version. This activity would increase students' knowledge of pragmatic concerns and how to address them.

REFERENCE

1. Hilliard A., (2017). Twelve Activities for Teaching the Pragmatics of Complaining to L2 Learners, p.6. English teaching Forum
2. Ishihara, N. & Cohen, A. D. (2010). Learners' pragmatics: Potential causes of divergence (pp.75-96). Harlow, England: Longman/Pearson Education.
3. Kecskes, I. (2003). Situation-bound utterances in L1 and L2. Berlin, Germany: Mouton.
4. Rafieyan, V., Bin Abdul Majid, N., & Eng., L. S. (2013). Relationship between attitude toward target language culture instruction and pragmatic comprehension development. *English Language Teaching*, 6(8), 125-132.
5. Takahashi, T., & Beebe, L. M. (1987). The development of pragmatic competence by Japanese learners of English. *JALT Journal*, 8, 131-55.

ZAMONAVIY BIOLOGIK TADQIQOTLARDA BIOINFORMATIKANING AHAMIYATI

Meliboyev Ilhomjon Abduraxmon o‘g‘li.

Assistent. Farg‘ona Politexnika Instituti. Farg‘ona.

ilhomjonmeliboyev6@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada zamonaviy biologik tadqiqotlarda bioinformatikaning ahamiyati va kompyuter modellashtirish yordamida bioinformatika faniyanada rivojlanganligi misollar bilan batafsil taqdim etilgan.

Kalit so‘zlar: kompyuter, modellashtirish, axborot, bioinformatika, oqsil, matematik model

ABSTRACT

This article presents in detail the importance of bioinformatics in modern biological research and the development of bioinformatics in science with the help of computer modeling.

Key words: computer, modeling, information, bioinformatics, protein, mathematical model

Bioinformatikaning yaralish tarixi 13 asrlarga borib taqaladi. Matematika tarixiga Fibonachchi (Fibonacci) nomi bilan kirib kelgan yosh italyan Pizalik Leonardo (Leonardo of Pisa) biologik jarayonning birinchi matematik modelini tuzgan holda quyonlarnig ko‘payishi to‘g‘risidagi masalani tavsiflab bergan. XX asrning 20 yillariga kelib esa yana bir italyan olimi Vito Volterra (Vito Volterra) “yirtqich-o‘lja” ko‘rinishidagi ikki biologik turning o‘zaro harakati modelini yaratdi. 40 yillar oxirida biologiyaga fizik va matematiklar kirib kela boshladi. Biologiyaning zamonaviya tarixi

1953 yildan, amerika olimlari Jeyms Uotson (James Watson) hamda Frensis Krik (Francis Crick) tomonidan DNK ning qo‘sh spiralligi kashf qilingan davrdan boshlandi.

Bioinformatika o‘z ichiga quyidagilarni oladi:

- 1) qiyosiy genomikada kompyuter tahlilining matematik usullari (genom bioinformatikasi);
- 2) oqsil strukturalarini bashorat qilish uchun algoritm va dasturlarni ishlab chiqish (strukturaviy bioinformatika);
- 3) muvofiq hisoblash uslubiylari strategiyasi tadqiqoti hamda informatsion murakkablikning biologik tizimlar tomonidan umumiy boshqarilishi

Bioinformatika biologiyaning ilmiy tajribalari asosida olingan natijalarni tahlil qiladi. Olingan ma‘lumotlarni tadqiqotchi ma‘lumotlar bazasida mavjud bo‘lgan barcha to‘plamlar bilan solishtiradi. Bordini, u o‘zi aniqlagan ketma-ketlikni ma‘lumotlar bazasidan topa olmasa bunda u bu ma‘lumotni shu joyga kiritib qo‘yadi va bu bilan bazani yanada boyitadi. Ma‘lumotlar bazasi funksiyalariga saqlash, tizimlashtirish, axborotlarni yangilab turish unga kirish huquqi bilan ta‘minlashlar kiradi. Bu operatsiyalar esa katta qudratlardagi kompyuterlarni talab qiladi.

Har qanday yangidan o‘qilgan genom harflarning turli xil kombinatsiyalarida takrorlanuvchi ulkan ketma-ketliklar ko‘rinishida namoyon bo‘ladi. Bioinformatika bunday xilma-xillikdagi matndan genlarni ajratib olish imkoniyatini beradi. Genomdan genni ajratib olish kabi bunday operatsiya genomni belgilash deb ataladi.

Bioinformatika kompyuter modellashtirish yordamida hech bo‘lmaganda oqsil strukturasi uzoqroq o‘xshash ketma-ketligi ma‘lum bo‘lgan holatlarda oqsilning fazoviy modelini yasashda yordam beradi.

Bioinformatika texnologiyalaridan foydalanib qilingan biologiya sohasidagi yangi kashfiyotlar tez suratda tibbiyot, farmakologiya, kosmetologiya, biotexnologiya, qishloq xo‘jaligi, ekologiya va boshqa sohalarda jalb qilinadi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki Bioinformatika mustaqil ravishda amaliy ahamiyatga ega bo‘lgan natijalar beradi va shuningdek biologiyaning turli sohalarda

ishlash uchun sharoit bilan ta'minlaydi. Bioinformatika bo'yicha ishning katta qismi biologik axborotni saqlash va uni tahlil qilish uchun ma'lumotlar bazasidan foydalanish texnologiyalari atrofiga jamlangan. Bunday ma'lumotlar bazasi ommabop yoki shaxsiy bo'lishi mumkin. Garchi ma'lumotlar bazasidan foydalanishga nisbatan bu usullar anchagina keng tarqalgan bo'lsada biologik axborotlarni tahlil qilish uchun ontologiya va mantiqiy usullardan foydalanish rivojlanib bormoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. Teshaboyev, A. M., & Meliboyev, I. A. (2022). Types and Applications of Corrosion-Resistant Metals. *CENTRAL ASIAN JOURNAL OF THEORETICAL & APPLIED SCIENCES*, 3(5), 15-22.
2. Mamirov, I., Sobirov, A., Xasanov, A. S., & Meliboyev, I. (2022, September). Raqamlashib Borayotgan Zamonaviy Oliy Ta'limda Pedagogning Kasbiy Kompetensiyalarini Rivojlantirishning Zamonaviy Mexanizmlari. In *Conference Zone* (pp. 8-11).
3. O'G'Li, M. I. A. (2022). Gazdan xavfli ishlarni xavfsiz olib borishni tashkillashtirish bo'yicha xavfsizlik tizimlari. *Ta'lim fidoylari*, 4(7), 36-40.
4. Домуладжанова, Ш. И., Мелибоев, И. А., & Мамиров, И. Г. (2022, November). СПОСОБЫ И УСТРОЙСТВА ПО ПРОИЗВОДСТВУ ИЗВЕСТИ. In *Conference Zone* (pp. 327-337).
5. Abdruraxmon o'g'li, M. I. (2022). A Method of Catalytic Neutralization of Exhaust Gases with Nitrogen Oxides. *Eurasian Research Bulletin*, 14, 21-24.
6. Abdruraxmon O'g'li, M. I. (2022). OCCUPATIONAL DISEASES IN INDUSTRIAL ENTERPRISES: CAUSES, TYPES AND PRINCIPLES OF PREVENTION. *International Journal of Advance Scientific Research*, 2(10), 1-9.
7. Abduraxmon o'g'li, M. I. (2022). MATERIALLAR KRISTALIDAGI NUQSONLAR VA ULARNI ANIQLASH USULLARI. *PEDAGOG*, 1(3), 413-415.
8. Meliboyev I. A. AZOT OKSIDLI CHIQINDI GAZLARNI KATALITIK ZARARSIZLANTIRISH USULI //PEDAGOG. – 2022. – T. 1. – №. 3. – C. 257-261.

9. Meliboyev, I. A. (2022). OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA MODULLI O'QITISHNING AXAMIYATI. *PEDAGOG*, 1(3), 333-336.
10. Khamidullayevich, R. A. (2019). Synthesis algorithms of observers in control systems of dynamic objects. *International scientific review*, (LVII), 26-27.
11. Расулев, А. Х., Петросова, Л. И., & Расулева, М. О. (1932). Обеспечение безопасной работы газотранспортной системы с использованием адаптивного управления. *Дорогие женщины!*, (759), 55-60.
12. Rasulev, A. X., & Baymuratova, N. U. (2021). Modern Lighting is a Guarantee of Production Safety. *European Journal of Life Safety and Stability (2660-9630)*, 274-277.
13. Kadirov, D. T. (2021). Improving The Safety Stability Of Algorithms For Recurrent State Estimation Based On The Methods Of Conditionally Gaussian Filtering. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education (TURCOMAT)*, 12(7), 3306-3315.
14. Расулев, А. Х., Петросова, Л. И., & Расулева, М. А. (2019). Алгоритмы устойчивого адаптивного многошагового оценивания безопасности нелинейных объектов управления. *XXI век. Техносферная безопасность*, 4(4 (16)), 460-465.
15. Rasulev, A. X. (2018). Algorithms of regular synthesis of adaptive observer for linear stationary system. *Algorithms*, 6, 28-2018.
16. Igamberdiyev, H. Z., & Rasulev, A. H. (2018). Steady synthesis algorithms of the adaptive observers in control systems dynamic objects. *Chemical Technology, Control and Management*, 2018(1), 138-142.

IMKONIYATI CHEKLANGAN BOLALAR VA ULARNI INKLYUZIV TA'LIMGA JALB ETISH.

Nizamova Malika Ravshan qizi

Nizomiy nomidagi Toshkent Davlat Pedagogika Universiteti,

Maxsus pedagogika va inklyuziv ta'lim fakulteti,

Logopediya yonalishi, 308-guruh talabasi

ANNOTATSIYA

Inklyuziv ta'lim tizimi alohida yordamga muhtoj bolalarning hayotida muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sababli inklyuziv ta'limni tashkil etishga uning maqsadi, tamoyillari va vazifalariga alohida e'tibor qaratilmoqda. Maxsus yordamga muhtoj bo'lgan bolalar ta'lim tarbiyasi, ularni o'qish va yozishga o'rgatish muommolari, ijtimoiy hayotga moslashtirishga ko'mak berish, bu ishlarni samarali amalga oshirish, maxsus soha xodimlari hamda alohida yordamga muhtoj bo'lgan bolalarning ot-onalariga amaliy yordam berilmoqda.

Kalit so'zlar: Inklyuziv ta'lim, integratsiya, imkoniyati cheklangan bolalar ixtisoslashtirilgan, nuqson, korreksiya,

INCLUSIVE EDUCATION SYSTEM IN THE EDUCATION OF CHILDREN NEEDING SPECIAL ASSISTANCE

ANNOTATION

An inclusive education system plays an important role in the lives of children with special needs. Therefore, the organization of inclusive education pays special attention to its goals, principles and objectives. Education of children with special needs, problems of teaching them to read and write, assistance in their adaptation to social

life, the effective implementation of this work, special services and parents of children with special needs. practical assistance is provided to mothers.

Keywords: Inclusive education, integration, special assistance, specialized, deficient, correction,

СИСТЕМА ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ОБРАЗОВАНИИ ДЕТЕЙ, НУЖДАЮЩИХСЯ В СПЕЦИАЛЬНОЙ ПОМОЩИ

АННОТАЦИЯ

Система инклюзивного образования играет важную роль в жизни детей с особыми потребностями. Поэтому при организации инклюзивного образования особое внимание уделяется его целям, принципам и задачам. Воспитание детей с особыми потребностями, проблемы обучения их чтению и письму, помощь в их адаптации к общественной жизни, эффективное осуществление этой работы, специальные службы и родители детей с особыми потребностями, матерям оказывается практическая помощь.

Ключевые слова: инклюзивное образование, интеграция, специальная помощь, специализированная, дефективная, коррекция,

Inklyuziv ta'lim bu alohida yordamga muhtoj bo'lgan bolalar bilan sog' lom bolalar o'rtasidagi to'siqlarni bartaraf etish maqsadida rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalarni, ularning nuqsoni darajasiga qarab sog' lom tengdoshlari bilan birgalikda ta'lim va tarbiya olish imkonini beruvchi ta'lim tizimi hisoblanadi.

Barcha ta'lim tizimlarining maqsad va vazifalari bo'lgani kabi inklyuziv ta'limning ham o'z vazifalari mavjud. Bularga quyidagilar kiradi :

➤ Ta'lim muassasalarida alohida yordamga muhtoj bo'lgan bolalar va o'smirlarning ta'lim olishlari uchun zarur bo'lgan psixologik, umumta'lim pedagogik hamda korreksion shart-sharoitlar yaratish, ularning imkoniyatiga mos dasturlarini ishlab chiqish;

- Maxsus ta’lim muassasasi o‘quvchilarini umumta’lim maktablari bilan uyg‘ unlikda faoliyat olib borishi yo‘li bilan o‘quvchilarning ta’limdagi tenglik huquqini kafolatlash;
- Alohida yordamga muhtoj hamda sog‘ lom bolalar o‘rtasidagi to‘siqlarni bartaraf etishda jamiyat va oilaning faol ishtirokini ta’minlash;
- Bolaning ehtiyojlarni qondirish;
- Alohida yordamga muhtoj bolalarni jamiyatga, ijtimoiy hayotga erta moslashtirish;
- Imkoniyati cheklangan bolalar va o‘smirlarni oilalaridan ajralmagan holda yashash huquqini ro‘yobga chiqarish; [1]

Albatta alohida yordamga muhtoj bolalarni sog‘ lom bolalar bilan birgalikdagi ta’lim tizmini tashkil etishdan oldin inklyuziv ta’limda ham bir qancha tamoyillar ishlab chiqilgan. Quyida esa inklyuziv ta’limga kiritishning asosiy tamoyillari keltirilgan :

- Inklyuziv ta’limning e’tirof e’tilishi ;
- Inklyuziv ta’limning barcha uchun ochiq bo‘lish tamoyili ;
- Bog‘ lanishning mavjud bo‘lish tamoyili;
- Markazlashtirilmagan bo‘lish tamoyili;
- Inklyuziv ta’limda kompleks yondashish tamoyili;
- Inklyuziv ta’limda moslashuvchanlik tamoyili;
- Malakaviylik tamoyili. [1]

Keling endi mana shu tamoyillarni tahlil qilib ko‘ramiz. Birinchi navbatda inklyuziv ta’limning e’tirof e’tilishiga to‘xtalsak . Aslini olib qarasak inklyuziv ta’lim tushunchasi bizga yaqin orada kirib kelgan tushuncha hisoblanmaydi . Alohida yordamga muhtoj bo‘lgan bolalarni integratsiyasi haqida 1990-yildan buyon bir qancha deklaratsiya va qonunlar qabul qilingan . Lekin bu qonunlarni hayotga tadbiq etishda ko‘plab muammolar yuzaga kelgan. Shuning uchun ham inklyuziv ta’limni e’tirof etgan holda , aholi o‘rtasida targ‘ ibot –tashviqot ishlarini olib borish birinchi o‘rindagi

masala hisoblanadi. Ko‘plab davlatlarda bunday targ‘ ibot ishlari olib borilib, alohida yordamga muhtoj bolalarning integratsiyasi va integratsiyalashgan ta‘lim tarbiyasi allaqachon yo‘lga qo‘yilgan.

“Integratsiya” tushunchasining o‘zi nima? “Integratsiya” tushunchasi ingliz tilidan olingan bo‘lib, integrative-qo‘shiluvchi, birlashuvchi, integration- qo‘shilish, birlashish degan ma‘nolarni anglatadi. Integratsiyaning o‘zi ham ikki xil ko‘rinishda bo‘ladi:

- Ijtimoiy integratsiya;
- Pedagogik integratsiya;

Pedagogik integratsiya ya‘ni jismoniy, aqliy yoki hissiy rivojlanishida nuqsoni bo‘lgan bolalarni sog‘lom bolalar bilan ta‘limini tashkil etish. AQSH da mazkur sohada “inklyujen” dasturi faoliyat ko‘rsatadi. Mazkur “inklyujen” dasturi, hattoki, Daun sindromli bola ham sog‘lom bolalar bilan ta‘lim olish imkoniyatiga ega bo‘lishini nazarda tutadi. Albatta, bunday bola uchun alohida dastur, o‘ziga xos osonlashtirilgan topshiriqlar ishlab chiqilib, dasturni samarali amalga oshirish ko‘p tomondan o‘qituvchiga bog‘liq. Lekin, AQSH da bu modelni tadbiq etish bilan bir qatorda maxsus maktablardan ham butunlay vos kechilmagan. Biroq bolani u yerga joylashtirish eng oxirgi chora hisoblanadi. Endishu joyiga biroz e‘tibor qaratsak . Nega AQSH integratsiyalashgan ta‘limni yo‘lga qo‘ygan bo‘lsa ham , maxsus maktablardan butunlay vos kechmadi? Sababi shundaki, ta‘limga integratsiya va maxsus maktablarni mavjudligi ikki o‘zaro parallel zaruriy shartlar hisoblanadi.

Inklyuziv ta‘lim tushunchasini yana bir davlat misolida ko‘rib chiqsak. Angliyaning ham ko‘pgina regionlarida va ba‘zi boshqa mamlakatlarda imkoniyati cheklangan bolalarni maktabgacha tarbiya yoshida “Potedj” tizimidan samarali foydalanib kelinadi. Mazkur tizim 1970-yillarda AQSH da vujudga kelib, uning asosini har bir bolaga uning xususiyatlarini inobatga olgan holda individual tarzda tuzuluvchi dastur tashkil etadi. [1]

Shunday qilib, hozirgi paytda ko‘pgina mamlakatlarda alohida yordamga muhtoj bolalarning imkoniyatlari va ehtiyojarini inobatga olgan holda alohida ta‘lim va tarbiya

berishdan inklyuziv ta’limga o’tilib kelinmoqda. Aslina olib qaraganda O‘zbekistonda ham bu ta’lim tizimini tashkil etish ancha yillar oldin boshlangan, lekin bu yo‘lda bir qancha muammolar paydo bo‘lgan. Inklyuziv ta’limni tashkil etish uchun maktablarda kerakli shart–sharoitlarning mavjud emasligi, resurs o‘qituvchilarning yetishmasligi va eng asosiysi aholining bu tizim haqida yetarli bilim va ma’lumotlarga ega emasligi bu tizimning rivojlanishiga to‘siq bo‘ldi. Inklyuziv ta’limni joriy qilish ham asosan shaharlarda tashkil qilinib chekka qishloqdagi alohida ta’lim olishga ehtiyoji bor bolalar ta’limdan chetda qolib ketmoqdalar chunki ota–onalar nogiron farzandini shahardagi maxsus muassasalarga qatnashlarini ta’minlashda qiyinchilikka duch kelmoqdalar. Bugungi kunga kelib respublika bo‘yicha jismoniy yoki ruhiy rivojlanishida nuqsoni bo‘lgan bolalar uchun jami 86 ta ixtisoslashtirilgan maktab va maktab-internatlarda 21,2ming nafar, 21 ta sanatoriya turdagi maktab-internatlarda 6,1 nafar o‘quvchilar ta’lim – tarbiya oladi. Shuningdek, uzoq muddat davolanishga muhtoj bo‘lgan 13,3 ming nafar o‘quvchilar uyda yakka tartibda o‘qitiladi.[2]

Avvalambor, inklyuziv ta’limni tashkil etish deganda biz faqatgina alohida yordamga muhtoj bolalarni sog‘lom bolalar bilan bir maktabda yoki bir sinfda o‘tirib o‘qishini tushunmasligimiz kerak, ularga faqatgina nuqson jihatidan yondashmasligimiz kerak. Biz ularga boshqa bolalardek bir xil e’tibor qaratishimiz ularga har tomonlama yondashishimiz lozim. Bu esa maxsus ehtiyojli bolalar uchun ta’lim masalasini rejalashtirayotgan uning butun hayoti davomida yuzga kelishi mumkin bo‘lgan ehtiyojini hisobga olgan holda ta’lim bersihni talab etadi. Bundan tashqari inklyuziv ta’limda alohida ehtiyojli bolalardagi nuqsonni bartaraf etish, korreksiyalash bilan bir qatorda bilim, ko‘nikmalarga ega qilish, kasb-hunarga o‘rgatish ishlarini parallel ravishda olib borish kerak. Eng asosiy jihatlaridan yana biri bunday bolalar ta’limi boshlang‘ich va o‘rta maxsus ta’limni olishlari bilan yakunlanmasligi kerak. Ularga kasb-hunar ta’limi va oily ta’lim ham amalga oshirilishi kerak. Chunki inklyuziv ta’limning vazifalaridan biri maxsus ehtiyojli bolalarni har tomonlama rivojlantirish, ularning barcha huquqlarini ta’minlashdan iboratdir. Inklyuziv ta’lim tizimi tashkil etilgan maktablarda alohida ta’limga muhtoj

bolalarlarning ta’lim olishlari uchun barcha shart-sharoitlar mavjud bo’lishi, dastur va darsliklar ham ularning ehtiyojidan kelib chiqqan holda bo’lishi eng asosiysi esa boshqa bolalarning u haqidagi fikrlarini o’zgartirish lozim. Chunki bunday bolalarning hayoti asosan yakkalab qo’yishlar bilan bog’liq bo’ladi. Shuning uchun ham inklyuziv sinf o’qituvchisi ham bu soha bo’yicha bilimga ega bo’lishi va sinf o’quvchilariga to’g’ri ma’lumotlar bera olishi kerak. Lekin hozirgi kunda inklyuziv ta’lim tizimini sohaga joriy qilishda muammolar ham yo’q emas albatta. Masalan :

- Alohida ta’lim ehtiyoji bo’lgan bolalar o’qitiladigan ayrim ta’lim muassasalarida to’siqsiz muhit va imkoniyatlar yaratilmagan;
- Alohida ta’lim ehtiyojlari bo’lgan bolalarning bilim olish huquqi, inklyuziv ta’lim tizimining mazmun-mohiyati haqida jamoatchilik o’rtasida tushuntirish ishlari olib borish yo’llari qoniqarli darajada bo’lmagani sababli ota – onalar ham bu haqida yetarli ma’lumotlarga ega emas;

Lekin hozirgi kunga kelib bunday muammolarni bartaraf etish uchun O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29- apreldagi “O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to’g’risida” gi PF-5712-son farmoni, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 13-oktabrdagi PQ-4860-son qarori” ga muvofiq 2020-2025 yillarda xalq ta’limi tizimida inklyuziv ta’limni rivojlantirish konsepsiyasi qabul qilindi. Ushbu konsepsiyaga muvofiq :

- Inklyuziv ta’lim tizimi uchun pedagog kadrlarni tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish;
- Inklyuziv ta’limda o’qitish usullarini takomillashtirish, mazkur jarayonga individuallashtirish tamoyillarini bosqichma-bosqich tadbiq etish;
- Inklyuziv ta’lim jarayonida o’quvchlarni ma’naviy-axloqiy tarbiyalash, bolaning jismonan sog’lom va baquvvat shakllanishiga erishish;
- Alohida ta’lim ehtiyojlari bo’lgan bolalarga ko’rsatiladigan ta’lim xizmatlari sifatini yaxshilash;

- Inklyuziv ta’lim sohasiga zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va innovatsion loyihalarni joriy etish;
- Inklyuziv ta’lim muassasalarining moddiy-texnik bazasini mustahkamlash va ularni budjetdan moliyalashtirish samaradorligini oshirish;
- Inklyuziv ta’limga jalb qilingan bolalarning ta’lim-tarbiyasi uchun qo‘shimcha sharoitlar yaratishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlarni o‘z ichiga olgan beshta tashabbusni amaliyotga tadbiq etish ishlari ko‘zda tutilgan. [3]

XULOSA

Xulosa qilib shuni ta’kidlash mumkinki, ta’lim sohasida imkoniyati cheklangan bolalarning tahsil olishlari hamisha jamiyatning diqqat markazida turgan dolzarb masala hisoblanib kelgan. Shu bois ham alohida yordamga myhtoj bolalarning ta’limiga inklyuziv ta’lim tizimi joriy etilmoqda. Chunki , maxsus ehtiyojli bolalarni umumta’lim muassasalari tizimida o‘qitish ularning haq-huquqlarini ta’minlaydi, kelajakda o‘z hayot yo‘llarini belgilashda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. M. U . Xamidova. "Maxsus pedagogika" (Toshkent 2018)
[1] 7-13 betlar.
2. “INKLUZIV TA’LIM: STRATEGIYA, FAN, AMALIYOT VA TEXNALOGIYALAR” ilmiy-amaliy xalqaro onlayn konferensiya materiallari. 10-dekabr, 2021-y. (Qo‘qon-2022)
3. O‘zbekiston Respulikasi Prezidentining 2020- yil 13- oktabrdagi PQ- 4860 son qarori.
4. 2020-2025-yillarda Xalq ta'lim tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi. 2-bob [3]
5. <https://hozir.org>.

YOSHLARNI VATANPARVARLIK RUHIDA TARBIYALASH DOLZARB MASALALARI

Keldiyorov Azizbek Ziyodulla o‘g‘li

Toshkent pediatriya tibbiyot instituti 2-kurs talabasi

Ilmiy rahbar: **Imomova Gavhar Karimovna**

ANNOTATSIYA

Yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash usullari yoshlarda zarur bilim, ko‘nikma, mahorat va mustahkam irodani, yuksak ma‘naviy-axloqiy fazilatlarni shakllantirishga qaratilgan, yoshlarning ongi, ruhiyati va faoliyatiga ta‘sir ko‘rsatadigan omillardan iborat.

Kalit so‘zlar: davlat, yoshlar, vatanparvarlik ruhi, tarbiya, yoshlarda faol pozitsiyasi.

ANNOTATION

The methods of educating young people in the spirit of patriotism are aimed at forming the necessary knowledge, skills, skills and strong will, high spiritual and moral qualities in young people, and include factors that affect the mind, spirit and activity of young people.

Key words: state, youth, patriotic spirit, education, active position of youth.

АННОТАЦИЯ

Методы воспитания молодежи в духе патриотизма направлены на формирование у молодежи необходимых знаний, умений, навыков и силы воли, высоких духовно-нравственных качеств и включают факторы, воздействующие на ум, дух и активность молодежи.

Ключевые слова: государство, молодежь, патриотический дух, воспитание, активная позиция молодежи.

Yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash tizimi uzluksiz jarayon bo‘lib, u bir-biriga bog‘liq siyosiy-huquqiy, ijtimoiy-iqtisodiy, g‘oyaviy-mafkuraviy, madaniy-ma‘rifiy tadbirlar majmuasidan iborat. Vatan ravnaqi, xalq farovonligi uchun mehnat qilgan odam hech qachon kam bo‘lmaydi. Bugun sizlarning olijanob va mardona mehnatingizni xalq munosib baholayapti, davlatimiz qadrlayapti. Hamma sizlarga havas bilan qaraydi, – dedi Prezident⁴.

Yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash ishlari O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va qonunlari, O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalari qarorlari, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari, qarorlari va farmoyishlari, Vazirlar Mahkamasining qarorlari va farmoyishlari va boshqa qonun hujjatlariga muvofiq olib boriladi. Yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash ishlari muntazam ravishda tizimli va ilmiy asosda tashkil etiladi. Yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash tizimi quyidagilardan iborat: ta‘lim-tarbiya jarayonida ijtimoiy-ma‘naviy ahamiyatga molik qadriyatlarni, Vatanga muhabbat va sadoqat ruhini shakllantirish va rivojlantirishga qaratilgan maktabgacha ta‘lim, umumiy o‘rta ta‘lim, kasb-hunar ta‘limi va oliy ta‘lim muassasalari; ommaviy vatanparvarlik ishlarini amalga oshiradigan davlat va nodavlat notijorat tashkilotlari, shuningdek boshqa tashkilotlar.

Quyidagilar yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashning asosiy prinsiplari hisoblanadi: ilmiylik, tarixiylik, aniqlik va tezkorlik, muntazamlilik, faollik, ta‘lim va tarbiya ishlarining uyg‘unligi, tarbiya jarayonining izchilligi, vatanparvarlik tarbiyasida erishilgan ijobiy natija va yutuqlarga tayanish. Quyidagilar yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashning usullari hisoblanadi:

- ishontirish, mashq qildirish va mustaqil ishlash;
- kuzatish, rag‘batlantirish, o‘rnak ko‘rsatish va shaxsiy namuna.

Yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash turli shakllarda, jumladan, ilmiy-amaliy anjumanlar, savoljavob kechalari, kitobxonlik, o‘yinlar, mashhur kishilar bilan

⁴ <https://president.uz/oz/lists/view/5475>

uchrashuvlar tarzida va boshqa shakllarda tashkil etiladi. Ular ma'naviy-ma'rifiy ishlarning rang-barangligini ta'minlaydi, pirovard natijada jamiyatda sog'lom ijtimoiy-ma'naviy muhitni shakllantirishga xizmat qiladi. Bunda quyidagi shakllar ustuvor ahamiyatga ega bo'ladi:

–ma'ruza o'qish, savol-javob kechalari, yakka va jamoaviy suhbatlar;

–boy hayotiy tajribaga ega bo'lgan harbiy xizmatchi va faxriylar, ilm-fan, madaniyat va sport sohalarida, turli musobaqa va tanlovlarda g'olib bo'lishgan shaxslar bilan uchrashuvlar;

–ilmiy-nazariy va amaliy konferensiyalar, seminar-treninglar, muayyan mavzuga bag'ishlangan kechalar, bahs-munozaralar, viktorinalar, davra suhbatlari;

–to'plangan ilg'or tajribalarni o'rganish va ommalashtirish;

–jamoatchilik fikri va harbiy jamoalardagi ma'naviy-ruhiy muhitni o'rganish;

–teleko'rsatuv va radioeshittirishlar, film va multfilmlar, badiiy va musiqiy asarlar, askar qo'shiqlari, ommaviy axborot vositalari, veb-saytlar va elektron o'yinlar va boshqa texnik vositalardan foydalanish;

–urush va mehnat faxriylari, jangovar harakatlar ishtirokchilari, davlat va nodavlat notijorat tashkilotlari vakillari bilan uchrashuvlar tashkil etish.

Davlat yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash tizimini tashkil etish, uning natijalari monitoringini yuritishni ta'minlaydigan asosiy institut hisoblanadi. Davlat yosh avlodning tarbiya jarayonini oilada, maktabgacha ta'lim, umumiy o'rta ta'lim, kasb-hunar ta'limi va oliy ta'lim muassasalarida, harbiy xizmat davomida, shuningdek, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari, turli davlat va nodavlat notijorat tashkilotlari doirasida tashkil etadi.

Yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash ishlari quyidagi to'rt bosqichda amalga oshiriladi. Birinchi bosqich (3-7 yoshdagilar) atrofdagi olam, vatan haqida dastlabki tasavvurlar paydo bo'ladigan bosqich hisoblanib, unda oila va maktabgacha ta'lim muassasalarida bolalarga turli she'rlar, kuy va qo'shiqlar o'rgatish, multfilm va turli o'yinlar namoyish etish, rasmlar chizish orqali dunyoni anglash, davlat ramzlari,

(bayroq, gerb, madhiya) bilan tanishish asosida ularda ona-yurtga muhabbatni shakllantirishni o‘z ichiga oladi.

Ushbu bosqichda quyidagilarga asosiy e‘tibor qaratiladi:

–vatanparvarlik yo‘nalishida dastlabki tasavvurlarni shakllantirish maqsadida ertak va hikoyalar aytib berish;

–ona-Vatanga muhabbat, Vatan himoyasi muqaddas burch ekani bilan bog‘liq mavzulardagi she‘r va qo‘shiqlarni yod oldirish;

–bolalarning tasavvurini kengaytirishga doir rasmlar chizdirish va jismoniy qobiliyatini mustahkamlash uchun turli musobaqa va tanlovlar tashkil etish, shu orqali ularni ma‘naviy rag‘batlantirish;

–vatanparvarlik mavzusidagi multfilmlar namoyish etish va turli o‘yinlar o‘tkazish;

–harbiy muzeylar va vatanparvarlik mavzusi bilan bog‘liq madaniyat va istirohat bog‘lariga ekskursiyalar uyushtirish. Ikkinchi bosqichda (7-16 yoshdagilar) o‘quvchilarning Vatanga muhabbati va sadoqatini mustahkamlash, ona-yurt oldidagi farzandlik burchini yuksak mas‘uliyat bilan bajarish, ularda Qurolli Kuchlarimizga bo‘lgan ijobiy fikrlarni yanada kengaytirish, harbiy xizmat nufuzini ko‘tarish, yoshlarning jismonan sog‘lom, ma‘naviy yetuk, keng dunyo qarashli, mustaqil fikr yuritadigan barkamol inson sifatida shakllantirish kabi ezgu ishlarga da‘vat etiladi. Bu bosqichda:

–zamonamiz qahramonlari haqidagi maqolalar, badiiy adabiyotlarni mutolaa qilish;

–umumiy o‘rta ta‘lim muassasalarida vatanparvarlik yo‘nalishida madaniy-ma‘rifiy tadbirlar, mavzuli kechalar va qo‘shiq tanlovlari tashkil etish, spektakllardan lavhalar namoyish qilish;

–o‘quvchi yoshlar ishtirokida “Vatanimni ko‘z qorachig‘idek asrayman”, “Yurt taqdiri-mening taqdirim” mavzularida insholar tanlovini tashkil etish;

–darslik va o‘quv-metodik qo‘llanmalarga buyuk sarkardalarimizning hayoti va faoliyati haqidagi ma’lumotlarni kiritish, ularning jasorati, fidoyiligi va qahramonliklari to‘g‘risida yorqin misollar asosida hikoya qilib berish;

Yoshlarda faol pozitsiya va o‘zining mustaqil fikr-mulohazalarini aniq bayon eta olish, mas’uliyatni his etish, qat’iy tartib va intizomga rioya qilish fazilatlarini shakllantirish, ularni qat’iyatli bo‘lishga o‘rgatish yuqorida sanab o‘tgan maqsadlarga erishishni kafolati. Talabalarda vatanparvarlik darajasi ko‘rsatkichlarini pedagogik tahlil qilish va baholashda sevimli xalqning shon-sharafi, qadr-qimmatini, madaniyati va an’analariga ehtiyotkorlik bilan qilingan munosabatda o‘z ifodasini topadi. Vatanparvarlik fuqarolar O‘zbekiston davlati barpo etilayotgan negizdir. Vatanparvar-kishilarning ona yurtiga, o‘z oshyoniga muhabbati va sadoqatini ifodalaydigan tushuncha, Vatanparvarlik barcha kishilar, xalq, millatlar uchun umumiy bo‘lgan, asrlar davomida sayqallanib kelgan umuminsoniy tuyg‘u, ma’naviy qadriyatlardan biri. Tarixiy jihatdan Vatanparvarlik kishilarning o‘z vatanlari taqdiri bilan bog‘liq ijtimoiy rivojlanish, xalqlarning o‘zlari yashayotgan hududning daxlsizligi va mustaqilligi yo‘lidagi kurashi jarayonida takomillashib kelgan his-tuyg‘ular jamlanmasi hamdir. Bu vatanning o‘tmishi va hoziri bilan faxrlanishda, uning manfaatlarini himoya qilishda namoyon bo‘ladi. Vatanni sevish iymondandir deb ham bejizga aytishmagan. Vatanparvar insonlar vatanimizda juda ham ko‘p uchraydi⁵. Vatanparvarlik degan tushuncha haqida so‘z borganda jadidlardan Mahmudxo‘ja Behbudiy, Abdulla Avloniyning yodga olish ayni muddaodir, ular qatag'on yillari paytida yashagan bo'lsa ham so'z erkinligi uchun kurashgan xalqni ma'rifatga chorlagan. Mahmudxo'ja Behbudiy o'z xalqining bolalarni o'qitish uchun kitoblari bilan xalqimiz xizmatiga shaylangan.

Behbudiyning bolalarga Chet tilini o'rgatish, Savod chiqarish va boshqa o'qitishga oid qilgan ishlari taqsinga loyiq. Ayni shu narsa jamiyatni qayta o‘zgartirish yo‘lidagi qiyinchiliklarni yengib o‘tishga, hamjihatlik va hamkorlikka erishishga yordam beradi.

⁵ <https://uz.wikipedia.org/wiki/Vatanparvarlik>

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 5-iyuldagi “Yoshlarga oid davlat siyosati samaradorligini oshirish va O‘zbekiston yoshlar ittifoqi faoliyatini qo‘llab-quvvatlash to‘g‘risida”gi PF-5106-sonli Farmoni.
2. Amir Temur va uning jahon tarixidagi o‘rni mavzusidagi xalqaro konferentsiya tezislari to‘plamiga yozilgan so‘z boshi. – Toshkent: O‘zbekiston.
3. Manba: Ibn Arabshoh. Amur Temur tarixi.
4. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Vatanparvarlik>
5. <https://president.uz/oz/lists/view/5475>

SYNTACTICAL EXPRESSIVE MEANS AND STYLISTIC DEVICE

Kamalova Nigora,

Assistant teacher of Foreign languages Faculty,
English linguistics department, Karakalpak State University

ABSTRACT

This article studies the expressive means of the language, stylistic devices carry a greater amount of information as they show the attitude of the speaker or author toward speaking about the principles and the effect of choice and usage of different language elements in rendering thought and emotion under different conditions of communication.

Key words: stylistic devices, expressive means, parallel construction, repetition, attributive clauses, classification, intonation, patterns, phonetic means

Stylistics studies linguistic means in a system, revealing their linguistic properties and nature, as well as the laws of their functioning. In other words, it studies expressive means and stylistic devices, which help the author to render information vividly and more colourfully. Expressive means are such language means of the paradigmatic plane, which function in the language for emotional and logical intensification. These are phonetic means, morphological forms, means of word building and some lexical, phraseological and syntactic forms. The most powerful expressive means of the language are **phonetic** such as logical stress, different intonation patterns, because no other language means can so brilliantly indicate the slightest nuances of meaning.

Stylistic devices is a special group of language means more abstract in character than expressive means. Expressive means have a greater degree of predictability than stylistic devices, because they are more frequently used in the language and therefore are easily predictable. Stylistic devices carry a greater amount of information and can be treated as a special code that requires certain efforts on the part of the reader to

decode the meaning and the author's intentions. Stylistic devices should be used sparingly not to overburden the text with information. Of late there has appeared a new approach to the question of stylistic means. This is the opposition between norm and deviation from norm. The majority of stylistic devices is based on the substitution of traditionally meant by situationally meant. Stylistic effects are based on the contrast between them. The structural patterns of detached constructions have not been classified yet, but the most noticeable cases are those in which an attribute or an adverbial modifier is placed not in immediate proximity to its referent, but in some other position, as in the following examples:

"Steyne rose up, grinding his teeth, pale, and with fury in his eyesi

"Sir Pitt came in first, very much flushed, and rather unsteady in his gait. "

Sometimes a nominal phrase is thrown into the sentence forming a syntactical unit with the rest of the sentence, as in: **"And he walked slowly past again, along the river — an evening of clear, quiet beauty, all harmony and comfort, except within his heart. "**

The essential quality of detached constructions lies in the fact that the isolated parts represent a kind of independent whole placed in a position which will make the phrase (or word) seem independent. But a detached phrase is not a primary member of the sentence — it always remains secondary from the semantic point of view, although structurally it possesses all the features of a primary member. This clash of the structural and semantic aspect of detached constructions produces the desired effect — forcing the reader to interpret the logical connections between the component parts of the sentence. Detached constructions are generally used with words that have some explanatory function. A variant of detached construction is a parenthesis. It is a qualifying or explanatory word, phrase or sentence which interprets a syntactic construction without affecting it. It is indicated in writing by commas, brackets or dashes.

Parallel construction is a device which may be encountered not only in the sentence but in the macro-structure such as the paragraph. The necessary condition in

parallel construction is identical, or similar, syntactical structure in two or more sentences or parts of a sentence in close succession:

“There were,..., real silver spoons to stir the tea with, and real china cups to drink it out of, and plates of the same to hold the cakes and toast in. ”

Parallel constructions are often backed up by repetition of words and conjunctions and prepositions. Pure parallel constructions depend on the repetition of syntactical design of the sentence. Parallel constructions may be partial and complete. Partial parallel arrangement is the repetition of some parts of successive sentences or clauses, as in:

“It is the mob that labor in your fields and serve in your houses - that man your navy and recruit your army, — that have enabled you to defy you all the world, and can also defy you when neglect and calamity have driven them to despair. ”

The attributive clauses here all begin with the subordinate conjunction that which is followed by a verb in the same form, except the last (have enabled). The verbs, however, are followed either by adverbial modifiers of place (in your fields, in your houses) or by direct object (your navy, your army). The third attributive clause is not built on the pattern of the first two, although it preserves the parallel structure in general (that+verb-predicate+object), while the fourth is entirely different.

Parallel construction is most frequently used in enumeration, antithesis and in climax, thus consolidating the general effect achieved by these stylistic devices. Repetition is an expressive means of language used when the speaker is under the stress of strong emotion. It shows the state of mind of the speaker, as in the following passage below:

"Stop!"- she cried, “Don’t tell me! I don’t want to hear; I don’t want to hear what you’ve come for. I don’t want to hear.”

Repetition is classified according to compositional patterns. If the repeated word comes at the beginning of two or more consecutive sentences, clauses or phrases, we have anaphora, i.e. repetition of a word or phrase in one clause or poetic line at the

beginning of the next. The main stylistic function is not only to emphasize the repeated unit but also to create the background for the unrepeated unit.

“And everywhere were people. People going into gates and coming out of gates. People staggering and falling. People fighting and cursing”. If the repeated unit is placed at the end of consecutive sentences, clauses or phrases, we have the type of repetition called epiphora, as in:

“I am exactly the man to be placed in a superior position in such a case as that. I am above the rest of mankind, in such a case as that. I can act with philosophy in such a case as that. ”

The function is to stress the final word. Among other compositional models of repetition is linking or reduplication and known as anadiplosis, it is also called catch repetition. The structure of this device is the following: the last word or phrase of one part of an utterance is repeated at the beginning of the next part.

As to Stylistics, it does not so much study expressive means as such, but their potential ability of becoming a stylistics device. expressive means are concrete facts of the language, while stylistics device is a deliberate literary use of some facts of the language, including expressive means in which the most essential features are brought to the foreground. Stylistics device is an intentional intensification of some typical structural and/or semantic property of a language unit promoted to a generalized status and thus becoming a model.

REFERENCES

1. Crystal D. and Davy D.: Investigating English Style. Longman 1969 //1 382115678.9328IntroToStyle_2.ppt)
2. Galperin I. R. Stylistics. - M., 1981 c. - 334 p.
3. Kucharenko V. A. Seminars in Style. — M., 1971. — 187 p.
4. Shakhovsky V. I. English Stylistics. — M., 2008. — 112 p.

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARINI XALQARO BAHOLASH DASTURLARIGA TAYYORLASH SHART-SHAROITLARI

Qilicheva Nigina

Navoiy viloyati Xatirchi tumanidagi 4-umumiy o‘rta ta’lim maktabi
2-toifali boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi

Murodova Ug‘iloy

Navoiy viloyati Xatirchi tumanidagi 4-umumiy o‘rta ta’lim maktabi
2-toifali boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada xalqaro baholash dasturlarining o‘tkazilishi, PIRLS-2021 xalqaro tadqiqoti tahlili, PIRLS hamda TIMSS xalqaro baholash dasturlariga boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini tayyorlashning shart-sharoitlari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: xalqaro baholash dasturi, PIRLS, TIMSS, PISA, TALIS, xalqaro tadqiqot, matn, matematika, tabiiy fanlar, matematik soha, kognitiv soha.

ABSTRACT

This article describes the conduct of international assessment programs, the analysis of the PIRLS-2021 international study, the conditions for preparing primary school students for PIRLS and TIMSS international assessment programs.

Keywords: international assessment program, PIRLS, TIMSS, PISA, TALIS, international research, text, mathematics, natural sciences, mathematical domain, cognitive domain.

Mamlakatimiz ta’lim tizimida olib borilayotgan muhim islohatlardan biri sifatida O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 8-dekabrdagi “Xalq

ta’limi tizimida ta’lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to’g’risida” gi 997-sonli qarorini keltirish mumkin. Bu qarorda xalqaro baholash dasturlari (PIRLS) - boshlang’ich 4-sinf o’quvchilarining matnni o’qish va tushunish darajasini baholash uchun, (TIMSS) - 4- va 8-sinf o’quvchilarining matematika va tabiiy yo’nalishdagi fanlardan o’zlashtirish darajasini baholash uchun, (PISA) -15 yoshli o’quvchilarning o’qish, matematika va tabiiy yo’nalishdagi fanlardan o’zlashtirish darajasini baholash uchun hamda (TALIS) – rahbar va pedagog kadrlarning umumiy o’rta ta’lim muassasalarida o’qitish va ta’lim olish muhitini hamda o’qituvchilarning ish sharoitlarini o’rganish bo’yicha aniq va zarur bo’lgan yo’nalishlar ko’rsatib berilgan.

PIRLS-2021 tadqiqotiga mamlakatimizdan 180 ta maktabdan 6000ga yaqin o’quvchilar va ularning ota-onalari, maktab direktorlari va sinf rahbarlari qatnashishdi. Tadqiqot doirasida 4-sinf o’quvchilarining matnni o’qish, tushunish, xulosalar chiqarish, matnlardagi g’oyalar va fikrlarni o’zaro bog’lash darajalarini aniqlashga qaratilgan topshiriqlarni bajarish bilan birgalikda o’quv jarayonidagi muhitni aniqlashga qaratilgan so’rovnomalarda qatnashish ham talab etiladi.

Shuningdek, ota-onalar ta’lim sifatiga ta’sir etuvchi omillar, o’quvchining uyidagi muhit va ta’lim muassasasi bilan munosabatlariga oid so’rovnomada qatnashdilar. Tadqiqotda qatnashuvchi maktablar va o’quvchilar Ta’lim sohasidagi yutuqlarni baholash xalqaro assotsiatsiyasi bilan hamkorlikda tasodifiylik tamoyiliga asoslanib tanlab olingan. Ushbu tanlovda ta’lim tili, o’quvchilarning soniga ko’ra katta-kichiklik mezonlari ham inobatga olingan. Tadqiqotlar o’zbek, rus va qoraqalpoq tillarida o’tkazildi.

Bugungi kunda Ta’lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi huzurida Ta’lim sifatini baholash bo’yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish Milliy markaz tomonidan TIMSS-2023 xalqaro tadqiqotiga tayyorgarlik ishlari olib borilmoqda.

2023-yil TIMSS xalqaro tadqiqotining o’tkazilishiga ko’ra sakkizinchi davriyligi hisoblanadi va ushbu tadqiqotda O’zbekiston Respublikasining 4- va 8-sinf o’quvchilari ilk marotaba qatnashishadi. TIMSS-2023 xalqaro tadqiqoti yangicha

dizaynda o‘tkazilishi va unda - oson, o‘rta va qiyin bo‘lgan murakkablik darajasini o‘z ichiga olishi rejalashtirilgan. Bunda barcha davlatlarning natijalari inobatga olinadi, ammo yuqori natijaga erishgan mamlakatlar yuqori o‘rinlarni egallashi mumkin bo‘ladi.

TIMSS-2023 matematikani baholash tizimi ikki yo‘nalishda tashkil etiladi:

- fanga oid sohalarni baholashga mo‘ljallangan mazmun sohasi;
- fikrlash jarayonini baholashga mo‘ljallangan kognitiv soha.

To‘rtinchi sinflarda mazmun sohalarga bag‘ishlangan TIMSS matematik baholashning maqsadli foizlari:

Sonlar va amallar	50 %
Geometriya va o‘lchashlar	30 %
Ma’lumotlar bilan ishlash	20 %

To‘rtinchi sinflarda kognitiv sohalarga bag‘ishlangan TIMSS matematik baholashning maqsadli foizlari:

Bilish	40 %
Qo‘llash	40 %
Mulohaza yuritish	20 %

To‘rtinchi sinflarda TIMSS-2023 tabiiy fanlar yo‘nalishi bo‘yicha baholashning mazmun sohalariga oid maqsadli foizlar

Hayot haqidagi fan	45 %
Fizika	35 %
Yer haqidagi fan	20 %

PIRLS, TIMSS kabi xalqaro baholash dasturlariga boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini tayyorlashda xalqaro tadqiqotlarning o‘tkazilish natijalari bo‘yicha qo‘llanmalarni o‘rganish, PIRLS hamda TIMSS mashq daftarlarida berilgan topshiriqlarni tahlil qilish, bu borada yuqori o‘rinlarni egallagan davlatlar tajribasini o‘rganish samarali bo‘lishi shubhasiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Xalq ta’limi tizimida ta’lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 997-sonli qarori. 2018-yil 8-dekabr. <https://lex.uz>.
2. Abdixadirovna, U. D. (2022). Reviews on Preparation for the Pirls International Assessment Program. *European Multidisciplinary Journal of Modern Science*, 6, 696-700.
3. Ina V.S. Mullis va Michael O. Martin. TIMSS 2019 baholash qamrov doirasi. Toshkent-2021.
4. Ina V.S. Mullis va Michael O. Martin. PIRLS-2021 baholash qamrov doirasi. Toshkent-2021.

BOSHLANG‘ICH SINFLAR O‘QUVCHILARINING MATN BILAN ISHLASH KO‘NIKMA LARINI SHAKLLANTIRISH

Primova Nafisa Xusanovna

Navoiy viloyati Xatirchi tumanidagi 27-umumiy o‘rta ta’lim maktabining
boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi

ANNOTATSIYA:

Ushbu maqolada boshlang‘ich sinflar o‘qish darslarida matn ustida ishlash bosqichlari, hamda turlari yoritilgan.

Kalit, so‘zlar: bilim, ko‘nikma, malaka, kompetensiya matn, tahlil, badiiy asar, bosqich, analiz, sintez, mustaqil fikrlash, tanqidiy fikrlash.

ABSTRACT

This article describes the stages and types of work on the text in primary school reading classes.

Key words: knowledge, skill, competence, competence text, analysis, artistic work, stage, analysis, synthesis, independent thinking, critical thinking.

Hozirda boshlang‘ich ta’lim tizimining asosiy vazifalari o‘quvchilarni har tomonlama barkamol shaxs qilib tarbiyalash maqsadida ularga mustaqil fikrlash, o‘zligini anglash, bilimlarni o‘rganishda, maktabda va maktabdan tashqari ishlarda faollik, boy ma’naviyatimiz va qadriyatlarimizni o‘rgatish o‘z shaxsidagi “men”ni tanitish, yuksak axloqiy fazilatlar va estetik ruhda tarbiyalashdan iborat. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 6-apreldagi “Umumiy o‘rta va o‘rta –maxsus, kasb-hunar ta’limining davlat ta’lim standartlarini tasdiqlash to‘g‘risida”gi 187-sonli qarorida o‘quvchilarda fanlarni o‘rganish va ta’lim olishni davom ettirish uchun tayanch va fanlarga oid umumiy kompetensiyalarni rivojlantirishning

ta'minlanganligi umumiy o'rta ta'lim davlat standartining asosiy prinspsipi ekanligi belgilab qo'yilgan.

Boshlang'ich sinf “Ona tili o'qish savodxonligi” fanida o'tiladigan har bir mavzuning mohiyatiga kirishda esa, matn ustida ishlashning ahamiyati katta. Agar har bir o'qituvchi kichik o'quvchilarni matn ustida uzluksiz ravishda namunadagidek ishlata bilsa, bolalar ham bunga asta-sekinlik bilan o'rganib boradilar va ularda badiiy asarlar bilan ishlash borasida istalgan ko'nikma hosil bo'ladi. Natijada bola shaxsida fikr kishisi shakllanadi.

Boshlang'ich sinflar o'qish darslarida badiiy asarlarni didaktik tahlilga tortish uch asosiy bosqichda amalga oshiriladi:

1. Birinchi bosqich (sintez). Bu bosqichda kichik kitobxonlar matnni yaxlit idrok etadilar, asar mazmuni va undagi tasviriy ifoda vositalari bilan tanishadilar.

2. Ikkinchi bosqich (analiz)da tarbiyalanuvchilar asardagi voqealar rivojining izchilligini belgilash, qahramonlar xulq-atvori va tabiatiga xos bo'lgan asosiy xususiyatlarini aniqlash (qahramonning mazkur vaziyatda nega shunday qilgani va buning sabablari o'rganiladi), asarning aniq mazmunini tasviriy vositalar bilan birga tahlil qilish va qahramonlar xulq-atvorini baholashdan iborat.

3. Uchinchi bosqich (ikkinchi sintez). Bu bosqichda asar qahramonlarining muhim xususiyatlarini umumlashtirish, qahramonlarni bir-biri bilan taqqoslash va baholash, asardagi yetakchi qarashlarni aniqlash, badiiy asarni hayotni bilish manbayi va san'at asari sifatida baholash (qanday ma'lumotlarga ega bo'linadi, asar nimaga o'rgatadi, muallif o'z fikri va taassurotlarini qanday qilib aniq, ravshan hamda ta'sirli tarzda yetkaza oldi va hk.lar)dan iboratdir.

Asarlarning didaktik tahlili jarayonida matn ustida ishlashning quyidagi turlaridan foydalaniladi:

1. Tanlab o'qish.
2. O'quvchilarning berilgan savol va topshiriqlarga o'z so'zlari bilan javob berishi.
3. O'quvchilarni savol berishga o'rgatish.
4. Matnni tasvirlash.

Boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari darslarni tashkil etishda, matn bilan ishlashda ana shu jihatlarga alohida e‘tiborini qaratishi zarur. “Ona tili va o‘qish savodxonligi” darsligida o‘quvchini bemalol chiroyli va mazmunli matn tuzishiga yordam beradigan topshiriqlarning borligi o‘quvchilarni yanada o‘z fikrlarini yozma va og‘zaki bayon eta olishga o‘rgatmoqda. Quyidagi topshiriqlar o‘quvchining matn tuzishiga beminnat yordam beradi deyishimiz mumkin.

“Men ishlab chiqaradigan dori” mavzusida kichik matn yozing. Matnda quyidagi ma‘lumotlar bo‘lishiga ahamiyat bering:

- dorining nomi;
- qanday kasallikka davo bo‘lishi;
- nima uchun bu dori kerak bo‘ladi deb o‘ylashingiz;
- u dorini birinchi kimga berishingiz.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, o‘quvchining zamon bilan hamnafas faollashuvi, ruhiy olamining murakkablashuvi metodika ilmi oldiga badiiy asar ustida ishlash yo‘llarini boyitish va kengaytirish talabini qo‘yyapti. Har bir o‘qituvchi matn ustida ishlashda ana shu talablardan kelib chiqqan holda, ko‘proq izlanishi va o‘quvchini olgan bilimlarini hayotda qo‘llay olishi uchun kompetensiya ega shaxs sifatida shakllantirishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 6-apreldagi “Umumiy o‘rta va o‘rta –maxsus, kasb-hunar ta‘limining davlat ta‘lim standartlarini tasdiqlash to‘g‘risida”gi 187-sonli qarori. –lex.uz.
2. Azimova I va boshqalar. Ona tili va o‘qish savodxonligi. Umumiy o‘rta ta‘lim maktablarining 2-sinfi uchun darslik. –T.: Respublika ta‘lim markazi, 2021
3. Husanboyeva Q., Shodiyev F., Hazratqulov M. Boshlang‘ich sinflarda badiiy asarlar bilan ishlash metodikasi. –Samarqand. 2019y. 173-174 betlar.
4. Qosimova K., Matchonov S., G‘ulomova X., Yo‘ldosheva Sh., Sariyev Sh. Ona tili o‘qitish metodikasi. Boshlang‘ich ta‘lim talabalari uchun darslik. –T.: “Nosir” 2009y. 89-b.

BOSHLANG‘ICH SINIF “MATEMATIKA” DARSLARIDA VAQTGA DOIR MASALALARNI O‘RGATISH METODIKASI

Xayriyeva Maxliyo Pardayevna

Navoiy viloyati Xatirchi tumanidagi 38-umumiy o‘rta ta’lim maktabi
1-toifali boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada matematik masala, boshlang‘ich sinflarda “vaqt” tushunchasining o‘rganilishi, vaqtga doir masalalarni yechishga o‘rgatish haqida yoritilgan.

Kalit so‘zlar: matematika, masala, vaqt, sekund, soat, millisekund, kun, oy, tafakkur, xotira, ko‘nikma, mantiqiy fikrlash.

ABSTRACT

This article covers a mathematical problem, the study of the concept of "time" in elementary grades, and teaching to solve time-related problems.

Key words: mathematics, problem, time, second, hour, millisecond, day, month, thinking, memory, skill, logical thinking.

Matematika bolalarda tafakkur, diqqat, xotira, ijodiy tasavvur etish, kuzatuvchanlikni rivojlantirishga imkon beradi. Shuningdek, matematika o‘quvchilarning mantiqiy fikrlash malakasini oshirishi, ularning o‘z fikrlarini aniq, to‘g‘ri va tushunarli bayon etishi uchun zamin hozirlaydi. O‘qituvchining vazifasi - bolalarga matematikani o‘qitishda bu imkoniyatlardan samarali foydalana olishdan iborat.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoyevning 2020 yil 7 maydagi “Matematika sohasidagi ta’lim sifatini oshirish va ilmiy tadqiqotlarni rivojlantirish

chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 4708-sonli Qarorida iqtidorli yoshlarni aniqlash hamda ularning matematika fani bo‘yicha mahalliy va xalqaro fan olimpiadalarida muvaffaqiyatli ishtirok etishini, sovrinli o‘rinlarni egallashini ta‘minlash matematika sohasidagi ta‘lim sifatini oshirishning ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida belgilangan. Ushbu qaror ijrosini ta‘minlash maqsadida ta‘lim muassasalarida TIMSS xalqaro baholash dasturida o‘quvchilarning muvaffaqiyatli ishtirok etishlari uchun bir qator ishlar olib borilmoqda.

Bola maktabdagi mashg‘ulotlarning birinchi kunidayoq masala bilan uchrashadi. Birinchi sinf o‘quvchilari bilan qilinadigan dastlabki suhbatlarning birida o‘qituvchi o‘quvchi qanday hayotiy tajriba va bilimga ega ekanligini aniqlash maqsadida eng oson masalaga murojaat etadi. Masalan: “Sening to‘rtta qalaming bor edi. Sen yana bitta qalam olding. Sendagi qalamlar nechta bo‘ldi?”

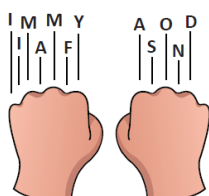
Matematik masala o‘zi nima?

Matematik masala - bu bog‘liqli ixcham hikoya bo‘lib, unda ba‘zi kattaliklarning qiymatlari ko‘rsatilgan bo‘lib, ularga bog‘liq va masala shartida ular bilan ma‘lum munosabatlar orqali bog‘langan boshqa kattaliklarning qiymatlari izlanadi.

Boshlang‘ich sinflarda “vaqt” tushunchasi 1-sinfdanoq kiritiladi. 2-sinfda vaqtni aniqlashga doir topshiriqli misol va masalalar o‘rgatiladi. Masalan, “Feruzaning yakshanba kuni uyga vazifa qilib berilgan she‘rni yodlash uchun yarim soat vaqti ketdi. Agar u she‘r yodlashni soat 10:00 da boshlagan bo‘lsa, nechada tugatgan?”, kabi masalalarni yechishda o‘quvchilar sarflangan vaqtni topishga va vaqtni aniqlashga o‘rganadilar.

3-sinfda “Vaqtga doir masalalar yechish” bo‘limida masalalar biroz murakkablashadi. Hayotiy ko‘nikmalarini shakllantirishga ham e‘tibor qaratiladi.

- 1 Bir oydagi kunlar sonini eslatuvchi yana bir usul – bu barmoq bo‘g‘inlaridir. Tepaliklar 31 kun, bo‘g‘inlar orasi 30 kundan deb hisoblang. Fevral 28 kun. Kabisa yilida esa fevral 29 kun bo‘ladi. Har bir oyning kunlar sonini yozib chiqing.

Oy	Kun
Yanvar	
Fevral	
Mart	
April	
May	
Iyun	

Oy	Kun
Iyul	
Avqust	
Sentabr	
Oktabr	
Noyabr	
Dekabr	

O‘quvchilar topshiriqni bajarish jarayonida bevosita o‘z barmoq bo‘g‘inlari orqali oylarning necha kundan iboratligini aniqlash ko‘nikmasini hosil qiladilar.

4-sinfda ushbu masalalar yana ham murakkablashtirilib, “millisekund” tushunchasi kiritiladi.

- 2 Maktabda 4-sinflar o‘rtasida 60 m ga yugurish bo‘yicha musobaqa o‘tkazildi. Jadvalda eng tez yugurgan 3 ta o‘quvchining natijalari keltirilgan.

O‘quvchining ismi	Yugurgan vaqti	O‘rni
Anvar	10 s	
Olim	9 s 500 ms	
Kamol	10 s 300 ms	

Millisekund (ms) ham vaqt o‘lchov birligi bo‘lib, u sekund (s)ning 1000 dan bir ulushini tashkil etadi:

$$1 \text{ s} = 1000 \text{ ms}$$

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, boshlang‘ich sinf matematika darslarida vaqtni topishga doir masalalarni yechishda o‘qituvchi ularning mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini shakllantirishga, bevosita hayotiy misollar orqali masala mazmunini tushuntirishga harakat qilishi dars samaradorligi va o‘quvchilar tafakkurining oshishiga ijobiy ta’sir qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoyevning 2020 yil 7 maydagi “Matematika sohasidagi ta’lim sifatini oshirish va ilmiy tadqiqotlarni rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 4708-sonli Qarori. –lex.uz.
2. Haydarov B va boshqalar. Matematika. 2-sinf. Darslik. Toshkent-2022
3. Haydarov B va boshqalar. Matematika. 3-sinf. Darslik. Toshkent-2022
4. Haydarov B va boshqalar. Matematika. 4-sinf. Darslik. Toshkent-2022
5. Jumayev M. Boshlang‘ich sinflarda matematika o‘qitish metodikasi. –T.: Fan va texnologiyalar, 2005 y.

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QITUVCHILARDA XALQARO BAHOLASH DASTURLARI TALABLARI ASOSIDA O‘QUV TOPSHIRIQLARINI TAYYORLASH KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH (PIRLS bo‘yicha)

Hamrayeva Matluba Olim qizi

Navoiy viloyati Xatirchi tumanidagi 38-umumiy o‘rta ta‘lim maktabi
2-toifali boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada PIRLS xalqaro baholash dasturi haqidagi ma‘lumotlar, boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari o‘quvchilarni PIRLS sinovlariga tayyorlash uchun o‘quv topshiriqlarini tayyorlash jarayonida e‘tibor qaratishi lozim bo‘lgan jihatlar yoritilgan.

Kalit so‘zlar: PIRLS, xalqaro baholash dasturi, ko‘nikma, topshiriq, tadqiqot, ijodiy fikrlash, xorijiy tillar, axborot kommunikatsion texnologiyalari.

ABSTRACT

This article provides information about the PIRLS international assessment program, aspects that primary school teachers should pay attention to in the process of preparing educational tasks to prepare students for the PIRLS tests.

Key words: PIRLS, international assessment program, skill, assignment, research, creative thinking, foreign languages, information communication technologies.

Bugungi kunda mamlakatimiz ta‘lim tizimi shiddat bilan rivojlanmoqda. Unga Xalqaro baholash tizimining kirib kelishi ham muhim o‘zgarishlardan biri bo‘ldi.

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 8-dekabrdagi “Xalq ta‘limi tizimida ta‘lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 997-son qarori qabul qilindi. Unga ko‘ra PIRLS,

TIMSS, PISA, TALIS xalqaro baholash dasturlari mazmun va mohiyati, Xalqaro baholash dasturlarining standartlarida (Frame Work) qayd etilgan kompetensiyalar, o'tgan yillarda o'tkazilgan xalqaro baholash dasturlarida taqdim etilgan topshiriqlar tahlili kabi masalalarga e'tibor qaratilmoqda. Shunga ko'ra bugungi har bir fan o'qituvchisi Xalqaro baholash tizimi haqida ma'lumotga ega bo'lishi va o'z o'quvchilarini PIRLS bo'yicha o'tkaziladigan sinovlarga tayyorlashi muhim vazifadir. Shu o'rinda o'rinli bir savol tug'iladi PIRLS o'zi nima?

PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study – xalqaro o'qish savodxonligini o'rganishdagi yuksalish) – bu turli mamlakatlarda boshlang'ich sinfda tahsil oluvchi o'quvchi yoshlarning matnni o'qish va tushunish darajalari sifatini baholab beruvchi xalqaro baholash tizimidir.

PIRLS dasturida 4-sinf o'quvchilarining an'anaviy matnlarni tez, ravon, ifodali o'qiy olishi amas, balki darslikdan tashqari berilgan matnlarni o'qib, uni qanchalik tushunishi va talqin qila olishi hamda fikrlarini ravon tilda yozma bayon eta olish ko'nikmalari baholanadi.

PIRLS topshiriqlari nazariy doirasi jihatdan to'rt xil asosiy o'qish ko'nikmalarini aniqlash imkonini beradi:

- matnda ochiq-oydin ifodalangan axborotni topish;
- uning asosida oddiy aqliy xulosalar chiqarish;
- matndagi g'oya va axborotlarni sharhlash, integratsiyalash;
- matn shakl va mazmunini baholash.

Demak, biz, boshlang'ich sinf o'qituvchilari PIRLS bo'yich matnlar yuzasidan topshiriqlarni tuzishda aynan shu talablarga javob beruvchi testlarni tuzishimiz lozim bo'ladi.

PIRLS dasturi talablari asosida o'quvchilarga topshiriqlarni tayyorlashda o'qituvchilar quyidagilarga e'tibor berishlari lozim:

❖ matn tanlashda xalqaro tadqiqotlar talablariga mos keluvchi (o'quvchilar PIRLSga tayyorlanishlari uchun tavsiya etilgan matnlarga o'xshash) matnlarni tanlashi;

❖ topshiriqlarni tuzishda o‘quvchilarni tanqidiy va mantiqiy fikrlashga undovchi savollarni tuzishi;

❖ matn asosida topshiriqlarni tuzishda xorijiy tillar va axborot kommunikatsion texnologiyalari bilan ishlashni o‘rganishga qiziqish uyg‘otuvchi jihatlarga ham e‘tibor qaratishi;

❖ topshiriqlar nafaqat o‘quvchining yosh va individual xususiyatlariga mos bo‘lishiga, balki ularni o‘z darajalaridan bir pog‘ona yuqoriga ko‘tarishiga sabab bo‘lishiga ham e‘tibor berishi;

❖ topshiriqlar matn mazmuniga to‘la mos bo‘lishi bilan bir qatorda, qiziqarli, izlanuvchanlikka undovchi bo‘lishi;

❖ matn va topshiriqlar bilan ishlashda o‘quvchi hayot faoliyatida duch kelishi mumkin bo‘lgan voqealarda ulardan foydalanish ko‘nikmasini hosil qilishi lozim.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, o‘qituvchilar o‘zlarida xalqaro baholash dasturlari talablari asosida o‘quv topshiriqlarini tayyorlash ko‘nikmasini hosil qilishlari uchun ko‘proq o‘z ustida ishlashlari, xalqaro tajribalarni o‘rganishlari, xorijiy tillarni o‘rganishlari, axborot kommunikatsion texnologiyalaridan foydalana olish malakasiga ega bo‘lishlari, o‘quvchilarning psixologik xususiyatlarini o‘rganib, ularni inobatga olishlari, hamkasblari bilan ko‘proq tajriba almashishlari lozim bo‘ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 8-dekabrda “Xalq ta’limi tizimida ta’lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 997-sonli qarori
2. Abdixadirovna, U. D. (2022). Reviews on Preparation for the Pirls International Assessment Program. *European Multidisciplinary Journal of Modern Science*, 6, 696-700.
3. PIRLS xalqaro baholash dasturi: nazariya va tatbiq etish istiqbollari. Xalqaro ilmiy konferensiya materiallari. –Toshkent 2020y. 209, 398-399- betlar.

OGAHIY G‘AZALLARIDA TALMEH SAN’ATINING O‘RNI

Ashurova Hamida Aliyor qizi

O‘zbekiston Milliy Universiteti

Adabiyotshunoslik: (o‘zbek adabiyoti) mutaxassisligi 2-bosqich magistranti

E-mail: mumtozijod@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Muhammad Rizo Erniyozbek o‘g‘li Ogahiyning ga‘zallari tahlil qilindi. G‘azallarining mavzu ko‘lami, g‘oyaviy yo‘nalishi, obrazlar tizimi (Ayyub alayhissalom misolida) tadqiq etildi. Talmeh she‘riy san‘ati qo‘llangan g‘azallaridan parchalar keltirilib, atroflicha ilmiy tomonlama izohlab berilgan.

Kalit so‘zlar: Ogahiy g‘azallari, talmeh san‘ati, mahorat, Ayyub (a.s.), tasavvuf, timsol, ramziy timsol, komillik;

Talmeh arabcha so‘zdan olingan bo‘lib, “ko‘z qirini tashlamoq”, “bir nazar tashlash”, “ishora qilmoq”, degan ma‘nolarni bildiradi. Mumtoz adabiyotda badiiy san‘at sifatida u mashhur qissa, maqol, tarixiy va afsonaviy voqea, shaxs, mashhur asar qahramonlari nomiga ishora qilish vositasida fikrni qisqa, ixcham ifodalashdir. Bu badiiy san‘at adabiyotimizda keng qo‘llanilgan. XIX asr mumtoz adabiyotiga katta hissa qo‘shgan Muhammad Erniyozbek o‘g‘li Ogahiy ham bu badiiy san‘atdan ko‘plab g‘azallarida foydalangan.

Ma‘lumki, Sharq she‘riyatida g‘azal janri yetakchi o‘rinni egallaydi. Mumtoz adabiyotimizning namoyondalaridan biri Ogahiy she‘riyati, mazmunan chuqur, falsafiy teran bo‘lishi bilan birga badiiy jihatdan ham barkamol asarlardir. Uning timsollar olami, tashbehu qiyoslar silsilasi o‘ziga xos, yangicha. Shoir har san‘atning, har bir detalning, ungacha ilg‘amagan qirralarini, borilmagan ma‘naviy hudud kengliklarini kashf etishga harakat qiladi. Ogahiy she‘riyatida mifologik va diniy-

tarixiy obrazlar g‘oyatda rangbarang bo‘lib, ularning ayrim belgi va xususiyatlari she‘riyatida ramzga aylanib ketgan.

Diniy rivoyatlarning taraqqiyot bosqichlarini ko‘zdan kechirish shuni ko‘rsatadiki, islom bilan bog‘liq bo‘lgan payg‘ambarlar obrazi Qur‘oni karim orqali yozma adabiyotga o‘tgan. Ana shunday obrazlarga xos belgi va xislatlarga ishora etish orqali obrazli ifoda yuzaga keladi. Ko‘pgina shoirlarimiz obrazlarning an‘anaviy sifatlarini saqlagan xolda, ularni yangicha bo‘yoqlar bilan bezaydilar.

Qur‘oniy mavzular va obrazlarning jahon hamda o‘zbek adabiyotiga ko‘chib o‘tishini biz bevosita Ogahiy she‘riyati misolida ko‘rishimiz va bu islomiy nuqtai nazardan ibratli bo‘lish barobarida, o‘zbek adabiyotining islom adabiyoti bilan chambarchas bog‘liqligi, moziydan uzilmaganligini ham ko‘rsatadi.

Yozma adabiyotda keng qo‘llanilgan an‘anaviy obrazlardan biri – Ayyub payg‘ambar bo‘lib, uning bosh sifati sabru-toqat va chidam egasi ekanligidir. Yahudiy va islomiy manbalarda bu payg‘ambarga xos xislat va fazilatlar haqida ma‘lumotlar mavjud.

Ogahiy payg‘ambar siymolarga, xususan, Ayyub (a.s.) obraziga o‘ziga xos tarzda yondashadi. Buning isbotini shoirning orifona, oshiqona, diniy mazmundagi g‘azallarida uchratishimiz mumkin. G‘azallarida Ayyub alayhissalomga ishora qilish orqali yor vasliga bo‘lgan umidvorlikni, hijron azoblariga sabr-bardoshni ifodalashning o‘ziga xos vositasidir.

Mumtoz she‘riyatdagi an‘anaviy obrazlarni (Iso, Ya‘qub, Yusuf, Ayyub, Maryam, Xizr, Sulaymon) alohida shoir asarlari, xususan, lirikasi asosida tahlil qilish o‘sha ijodkor dunyoqarashi, badiiy mahorati, iste‘dodi qirralarini teranroq idrok qilish va kashf etishda qo‘l keladi. Ogahiy lirikasida uchraydigan Ayyub (a.s.) bilan bog‘liq baytlarni esa 2 guruhga bo‘lgan xolda tahlil qilishimiz mumkin:

1. Lirik qahramonning ruhiyatini ifoda etish orqali Ayyub (a.s.) ni ibrat qilib ko‘rsatuvchi baytlar.
2. Ayyub (a.s.) ning sabr-toqati, bardosh va chidamliligi orqali tasavvufiy g‘oyalar talqini aks etgan baytlar.

Ogahiyning “Сарвинг саркашлиги беважх эмас”⁶ deb boshlanuvchi g‘azalida ham Ayyub (a.s.) nomi zikr etilgan, talmeh san‘atini uchratishimiz mumkin:

**Эй кўнгул, осойиши билан базми висол истар эрсанг,
Чек балойи ҳажр айлаб сабр аро Айюблук.**

Bu baytda talmeh san‘atini “Ayyubluq” so‘zi yuzaga keltirgan. Baytda Ayyub (a.s.) haqidagi rivoyat va afsonalarga ishora qilish yo‘li bilan talmeh san‘atidan foydalanilgan. Buning uchun esa she‘riy san‘atda ifodalangan shaxslarning tarixini yaxshi bilish lozim bo‘ladi. Ma‘lumki, Qur‘oni karimda zikr etilgan har bir payg‘ambarning o‘ziga xos, mo‘jizaviy hislatlari bo‘lgan. Yuqoridagi baytda oshiqning hijron iztiroblari, qalb kechinmalari ifoda etilib, “baloyi hajr” chekmay turib, ma‘shuqa vasliga yetish mumkin emasligi aytiladi. Oshiqqa Ayyubni o‘rnak qilib ko‘rsatadi.

«Osoyish bazmi» va «baloyi hajr» bir-biriga qarama-qarshi qo‘yilishi orqali esa tazod san‘ati yaratilgan. Shoirning ushbu misralaridan visol bazmini, osoyishtalikni istagan ko‘gil borki, Ayyub (a.s.) dek balolarga, hijronlarga sabr etishi lozimdir demoqchi bo‘ladi. Bu baytda Ayyub payg‘ambar sabr-toqat timsoli sifatida kelgan. Mumtoz adabiyotda, asosan, oshiq-ma‘shuq-raqib obrazlarini uchratamiz. Deyarli barcha mumtoz she‘rlarimizda shu obrazlar bir xil syujet ostida beriladi. Ya‘ni ma‘shuqa oshiqning yonib-kuyishlariga beparvo, unga shavqat qilib bir bora bo‘lsa ham e‘tibor qaratmaydi. Oshiq esa oy-u yillar o‘tsa ham, shuncha hijron azoblarini pisand qilmay ma‘shuqasining vasliga intilib yashaydi. Yuqoridagi baytda shunga ishora qilgan holda, ma‘shuqaning muhabbatiga erishish uchun oshiq ham Ayyub payg‘ambar kabi sabr qilishi kerakligi aytiladi. Tasavvufda ham sabr inson uchun eng oliy hislat ekanligi ta‘kidlangan.

Ayyub (a.s.) bilan bog‘liq baytlarga tasavvufiy ohanglar singdirilgan bo‘lib, ularda shoir ilohiy yor visoliga erishish uchun oshiq ko‘pdan-ko‘p ruhiy qiynoqlar va azoblarga sabr bilan bardosh berishi, ana shundagana haqiqiy maqsadga erishish

⁶ Муҳаммад Ризо Эрнийезбек ўғли Огахий. Асарлар IV жилдлик, I жилд. Девон. Ғ.Фулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти., Т. – 1971, 392-б. 291-бет.

mumkinligani aytadi. Shoir bunda an’anaviy Ayyub (a.s.) obrazining o‘ziga xos talqinini yaratadi.

“**Лутфинг хўб эрур**” deb boshlanuvchi g‘azalida:

Эй кўнгул, васл истасанг сабр эт балоу дардға –

Ким, муқарраб тангриға бу шевадин Айюб эрур⁷.

Ogahiy bu misralarda ham yuqoridagi baytdagi kabi, lirik qahramonning ko‘ngliga qarata muhabbat va visol yo‘lida Ayyub (a.s.) dek, “balou dardg‘a” sabr etish kerakligi va shu yo‘l bilan ezgu maqsadga yetish mumkinligini ta’kidlaydi. Ayyub (a.s.) sinovlarga sabr etish orqali Haqqa yaqinlashadi. Zero, sabr maqomida bo‘lgan kishi oqibat istagiga etadi. Tasavvuf ta’limotiga ko‘ra, sabr-faqrдан keyingi so‘nggi maqom. Sabrning bir necha xil ko‘rinishlari bor: Toat-ibodatni ado etish – sabr demakdir. Havoyi nafs xohlab turgan gunohlarni qilmaslik – sabr. Balo-ofatlar va musibatlarga taslim bo‘la qolmaslik – sabr. Sabrning oliy darajasi – fojea bo‘lgan paytdagi, birinchi zarba vaqtidagi sabr. Sabr barcha fazilatlarning asosidir. Shuning uchun ham Alloh Qur’onda mo‘minlarning asosiy sifatlaridan biri sabr ekanini qayta-qayta ta’kidlagan. Jumladan, “sabr” so‘zining Qur’oni karimda 70 dan ortiq o‘rinda zikr etilgani ham fikrimizga asos bo‘la oladi. Alisher Navoiy sabrda e’tiqod manzilini ko‘radi. Sobir kishining dodi, albatta, tangriga etadi... Sabr maqomi tasavvufda ham ruh ulug‘vorligi, qalb pokligi va axloq hurligini muhofaza etish vositasidir. Zotan, «sabr et balou dardg‘a» kabi teran iboralarning mohiyatini Ogahiyning mislsiz sabr-qanoatli hayoti, e’tiqodi va shoir ruhining ulug‘vorligi, qalban pokligi bilan mushtarak holda tushunmoq kerak.

Shoir “**Махбуб хўб**” nomli g‘azalining baytida quyidagicha ta’kidlaydi:

Ҳеч ким мандек тўза олмас жафоу жавринга –

Ким, бало анвоъига сабр эткали Айюб хўб⁸.

Umuman, Ogahiy lirik merosidagi Ayyub payg‘ambar obrazi kishini qalb, yurak, ishq, e’tiqod kabi mavhum tushunchalarning mohiyatini to‘la

⁷ Муҳаммад Ризо Эрнийзбек ўғли Огаҳий. Асарлар IV жилдлик, I жилд. Девон. Ғ.Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти., Т. – 1971, 392-б. 203-бет

⁸ Ўша асар. 102-бет.

anglab yetishga undashi bilan birga iroda mustahkamligani ta'min etishda katta o'rin tutadi. Ayyub payg'ambar obrazi atrofiga shoir xilma-xil ma'nolarni jam etib, ular orqali kishi ma'naviy yuksakligini kuylagan. Bu kabi she'rlarni o'qib mulohaza qilgan kishi har qanday qiyinchilik qoshida mustahkam iroda bilan turishga ruhan quvvat topa oladi. Ogahiy lirik merosidagi Ayyub (a.s.) obrazi xilma-xil ma'nolarni o'zida mujassam etib, ular orqali kishi ma'naviy yuksakligini kuylagan. Bu kabi she'rlarni o'qib, mulohaza qilgan kishi har qanday qiyinchilik qoshida mustahkam iroda bilan turishga ruhan quvvat topa oladi.

- Ogahiy lirik she'riyatida an'anaviy obrazlar vositasida go'zal poetik lavhalar yaratildi. Lirik qahramonning orzu hayollarini, kayfiyati, kechinmalarini, ruhiy-ma'naviy olamini ifodalashda mazkur obrazlar muhim o'rin tutadi. Ular orqali oshiqning zohiriy va botiniy sifatlari, pokiza insoniy tuyg'ulari ulug'lanadi.

- Xullas, Ogahiy she'riyatida diniy-tarixiy obrazlar shoirga hayotni terang falsafiy tadqiq etish, badiiy tasvirlash uchun boy fikr, g'oyalar taqdim etgan. Shoir mushohadasida sayqal topgan bu obrazlar romantik bo'yoqlarni kuchaytirish, sodda va ravon uslubni namoyon bo'lishida, chuqur falsafiy xulosalarni kamol toptirishda muhim ahamiyat kasb etgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. Мухаммад Ризо Эрниёзбек ўғли Огаҳий. Асарлар IV жилдлик, I жилд. Девон. Ғ.Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти., Т.: – 1971, 392-б.
2. Кароматов Х. Қуръон ва ўзбек адабиёти. – Т.: Фан, 1993. – 96 б.
3. Маллаев Н.М. Ўзбек адабиёти тарихи. К.1. – Т.6 Ўрта ва олий мактаб, 1963. – 739 б.

VISION OF ADMINISTRATIVE AND LAW ENFORCEMENT IN THE SYSTEM OF INTERNAL AFFAIRS BODIES, DUTIES AND OBLIGATIONS.

Zokirov Shohruxbek Zohidjon o‘g‘li

Qo‘qon davlat pedagogika instituti talabasi.

shohruxzokirov2320@gmail.com

ANNOTATION

In this article, the administrative and legal reforms implemented by the Ministry of Internal Affairs, the decisions and laws being developed, the tasks and obligations set before them, as well as the opportunities and achievements created for the employees of the Ministry in the performance of their duties in this direction personal opinions are expressed about the results data.

Key words: Ministry of Internal Affairs, Internal Affairs bodies, Reforms, New Uzbekistan, Crime prevention, Measures.

ICHKI ISHLAR ORGANLARI TIZIMIDA MAMURIY-HUQUQ IJROSINI TA‘MINLASH, VAZIFALAR VA MAJBURIYATLAR.

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Ichki ishlar vazirligi organ idoralari tomonidan amalga oshirilayotgan ma'muriy-huquqiy islohotlar, ishlab chiqilyotgan qaror va qonunlar, ular oldiga qo‘yilgan vazifalar va majburiyatlar shuningdek ushbu yo‘nalishda o‘z vazifalarini bajarishda vazirlik hodimlari uchun yaratilgan imkoniyatlar va erishilyotgan natijalar haqida ma'lumotlar to‘g‘risida shaxsiy fikrlar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: Ichki ishlar vazirligi, Ichki ishlar organlari, Islohotlar, Yangi O‘zbekiston, Huquqbuzarliklar profilaktikasi, Chora tadbirlar.

Ma'lumki O'zbekiston Respublikasida jamiyatning huquq manfaatlarini himoya qiluvchi va ular o'rtasida o'rtasidagi munosabatlarni tartibga soluvchi majburlov aparatlari mavjud bo'lib bulardan biri Ichki ishlar vazirligi hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi — O'zbekiston Respublikasi ijroiya hokimiyati organi hisoblanib, vakolatlari o'z doirasida fuqaro va inson erkinligi va huquqlarini himoyalashda davlat boshqaruvini amalga oshiradigan, huquq-tartibotni saqlash, jamoat xavfsizligini ta'minlash va bevosita O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar organlari va Ichki ishlar vazirligining ichki qo'shinlari faoliyatining asosiy yo'nalishlarini amalga oshiradi.

Mamlakatimizda o'tgan yillar mobaynida inson huquqlarini ishonchli himoya qilishga qaratilgan keng ko'lamli islohotlar amalga oshirildi. Avvalo, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida xalq hokimiyatchiligi prinsipining muhim qoidalaridan biri sifatida inson, uning hayoti, erkinligi, sha'ni, qadr-qimmatini va boshqa daxlsiz huquqlari oliy qadriyat hisoblanishi belgilab qo'yildi (13-modda).

Ta'kidlanganidek, mustaqillikning dastlabki yillari respublikamizda murakkab vaziyat, davlat va jamiyat manfaatlariga qarshi sodir etilgan tajovuzlar, ayniqsa, uyushgan jinoyatchilikning avj olgani ushbu illatlarga barham berish, jamiyatda qonun ustuvorligini ta'minlashni taqozo etardi. O'sha davrda ichki ishlar idoralarning asosiy kuch va vositalari huquq-tartibotni mustahkamlash, fuqarolar hayotiga xavf solayotgan turli ko'rinishdagi jinoyatlarning oldini olishga yo'naltirildi. Tizimdagi islohotlarning dastlabki bosqichida Ichki ishlar vazirligi tuzilmalari faoliyati qaytadan tashkil etilib, faoliyati kuchaytirildi.

Jamiyatda barqarorlik, tinchlik va osoyishtalikni qaror toptirish, inson huquq va erkinliklariga so'zsiz rioya etilishini ta'minlash mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan yanada rivojlantirish, aholi farovonligini yuksaltirish, huquqiy demokratik davlat qurish bo'yicha amalga oshirilayotgan keng ko'lamli islohotlardan ko'zlangan maqsadlarga erishishning muhim sharti hisoblanadi.

Fuqarolarning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish, jamoat tartibini saqlash, shaxs, jamiyat va davlat xavfsizligini ta'minlash,

huquqbuzarliklarning oldini olish va profilaktikasi bo'yicha respublikada yaxlit huquqiy tizim yaratilgan bo'lib, unda ichki ishlar organlari muhim o'rin egallaydi.

O'tgan davr mobaynida ichki ishlar organlari tizimini takomillashtirish borasida keng ko'lamli ishlar amalga oshirildi. Ayniqsa, ichki ishlar organlarining mahallalarda jamoat tartibini saqlash, fuqarolar xavfsizligini ta'minlash, huquqbuzarliklar profilaktikasi va jinoyatchilikka qarshi kurashish uchun tashkil etilgan quyi bo'g'inini rivojlantirish va mustahkamlash bo'yicha salmoqli ishlar qilindi.

Amalga oshirilgan chora-tadbirlar ichki ishlar organlari faoliyatining samaradorligini oshirish, fuqarolarning tinch va osoyishta hayot kechirishini ta'minlash, yurtimizda jinoyatchilikning o'sishiga yo'l qo'ymaslik imkonini berdi.

Bugungi kunda yuzaga kelayotgan xavf-xatar va tahdidlar, avvalo, xalqaro terrorizm, diniy ekstremizm, noqonuniy migratsiya, odam savdosi, yoshlar o'rtasida xalqimizga yot g'oyalar tarqalishining tobora kuchayib borayotganligi ichki ishlar organlari oldiga o'z vaqtida ularning oldini olish va ularga barham berish bo'yicha yangi vazifalarni qo'yimoqda.

Yangi O'zbekistonni barpo etish davrida ichki ishlar organlari tizimida tub islohotlar amalga oshirilmoqda. Islohotlarning 1-bosqichi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining **2017 yil 14 apreldagi PF-5005-son** farmoni asosida boshlanib, bu borada **13 ta qonun, Prezidentning 9 ta farmoni, 40 ta qarori va 3 ta farmoyishi, 115 ta Hukumat qarorlari, 167 ta idoralararo hujjatlar qabul qilindi.**

Ichki ishlar organlarining boshqaruv tizimi to'liq maqbullashtirilib, **85 foiz (ilgari 54 %)** shaxsiy tarkib bevosita aholi uchun qulay joylarda xizmat qilinishi ta'minlandi. Buning uchun har **35-40 ming** aholiga faoliyat ko'rsatadigan qo'shimcha **261 ta yangi (ilgari 108 ta)** ichki ishlar bo'limlar (GOM) tashkil etildi.

Yirik bozorlar, savdo majmualari va aholi gavjum joylarda mahalliy byudjet hisobidan 41 ta yangi ichki ishlar bo'linmalari tashkil etildi.

Har bir rahbar va xodimning jinoyatchilikka qarshi kurashishga bo'lgan qarashi tubdan o'zgardi. Ularning kundalik xizmat faoliyati raqam va foizlar orqasidan quvish

emas, balki fuqarolarning haq-huquqlarini himoya qilish birinchi navbatdagi vazifaga aylandi.

Ichki ishlar organlari aholining tinch va farovon hayot kechirishini ta'minlash, jinoyatchilik va boshqa huquqbuzarliklarga qarshi kurashish, jamoat tartibini saqlash, shuningdek boshqa hayotiy muhim vazifalarni amalga oshirishda alohida o'rin egallaydi. Mustaqillik yillarida ichki ishlar organlarini jazolovchi, nazorat qiluvchi organdan xalq, jamiyat va davlat manfaatlarini himoya qiladigan tuzilmaga aylantirish bo'yicha samarali ishlar amalga oshirildi.

O'tgan davr mobaynida olib borilgan tizimli chora-tadbirlar yakuni bo'yicha jinoyatlar va boshqa huquqbuzarliklarning oldini olish va profilaktikasi, jamoat tartibini saqlash va aholi xavfsizligini ta'minlash, fuqarolarning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish borasida muayyan natijalarga erishildi. Ichki ishlar organlari faoliyatining asosiy sohalarini huquqiy jihatdan tartibga solishga yo'naltirilgan **“Voyaga yetmaganlar o'rtasida nazoratsizlik va huquqbuzarliklarning profilaktikasi to'g'risida”, “Tezkor-qidiruv faoliyati to'g'risida”, “Huquqbuzarliklar profilaktikasi to'g'risida”**gi qonunlar qabul qilindi.

Ushbu yo'nalishda amalga oshirilayotgan islohotlarning mantiqiy davomi sifatida ichki ishlar organlari faoliyatining huquqiy asoslarini mustahkamlash, ularning vazifalari, huquqlari va majburiyatlarini qonun darajasida belgilash, ichki ishlar organlari xodimlarini ijtimoiy himoya qilishni yanada kuchaytirish maqsadida o'tgan yilning sentyabr oyida **“Ichki ishlar organlari to'g'risida”**gi Qonun qabul qilindi.

Biroq, mazkur Qonun talablarini amaliyotga joriy etish imkoniyatlari, shuningdek fuqarolarning ichki ishlar organlari faoliyatiga doir murojaatlarini o'rganish sohada hamon o'z yechimini kutayotgan ko'plab muammo va masalalar mavjudligini ko'rsatmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Virtual qabulxonasi va Xalq qabulxonalariga kelib tushayotgan murojaatlar tahlili ichki ishlar organlari faoliyatini

tanqidiy qayta ko‘rib chiqish va tubdan takomillashtirish zarurligidan dalolat bermoqda.

Milliy va xorijiy tajriba shuni ko‘rsatadiki, jinoyat va boshqa huquqbuzarliklar uchun javobgarlikni kuchaytirish, tezkor-qidiruv faoliyatini amalga oshirishda texnika vositalaridan foydalanish, huquqbuzarlikni sodir etgan shaxs ustidan nazoratni kuchaytirish kabi an’anaviy chora-tadbirlar jinoyatchilik darajasini kamaytirishda har doim ham kutilgan natijalarni bermayapti. Bu esa, o‘z navbatida, huquqbuzarliklar profilaktikasida yangi ish uslublarini qo‘llash, aholi va jamoatchilik bilan yaqin muloqotni yo‘lga qo‘yish, ichki ishlar organlari faoliyati ustidan jamoatchilik nazoratini o‘rnatish, shuningdek zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etish lozimligini ko‘rsatmoqda. Bularning barchasi tabiiyki mamlakatimiz va xalqimizning tinchligi, farovonligi va kelajagi uchun amalga oshirilayotgan islohotlar hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. iiv.uz
2. Lex.uz
3. Yuz.uz
4. Zohidjon o‘g‘li Z. S. JAMIYATNING HUQUQIY SOVODXONLIGINI OSHIRISH //PEDAGOGS jurnali. – 2022. – T. 7. – №. 1. – C. 55-58.
5. constitution.uz
6. Wikipedia.org
7. Zokirov S. Z. HUQUQDA" SENZ" TUSHUNCHASI //International journal of conference series on education and social sciences (Online). – 2022. – T. 2. – №. 7.

**BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARINI MUSTAQIL FIKRLASHGA
O‘RGATISHDA “ONA TILI VA O‘QISH SAVODXONLIGI”
DARSLARINING IMKONIYATLARI**

Ergasheva Sayyora Xasanovna

Navoiy viloyati Xatirchi tumanidagi 4-umumiy o‘rta ta’lim maktabi
1-toifali boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi

Xolboyeva Aziza Rustamovna

Navoiy viloyati Xatirchi tumani 4-umumiy o‘rta ta’lim maktabi
boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi

Annotatsiya: ushbu maqolada o‘quvchilarni mustaqil fikrlashga o‘rgatishning dolzarbligi va ahamiyati, mustaqil fikrlash o‘quvchining hayot faoliyatida muhim ahamiyat kasb etishi, shuningdek, “Ona tili va o‘qish savodxonligi” fani asosida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini mustaqil fikrlashga o‘rgatish imkoniyatlari haqida yoritilgan.

Kalit so‘zlar: fikrlash, mustaqil fikrlash, tanqidiy fikrlash, boshlang‘ich sinf, “Ona tili va o‘qish savodxonligi” darsi, darslik, konsepsiya, kompetensiya.

Abstract: in this article, the relevance and importance of teaching students to think independently, the importance of independent thinking in the student's life, as well as the teaching of primary school students to independent thinking based on the science of "Mother language and reading literacy" training opportunities are highlighted.

Key words: thinking, independent thinking, critical thinking, elementary school, "Mother language and reading literacy" lesson, textbook, concept, competence.

Mamlakatimizda ta'lim tizimini, xususan, umumiy o'rta ta'limni rivojlantirishga katta e'tibor qaratilayotganligi barchamizga ayon. Chunki davlatning kelajagi, ertangi taraqqiyoti bugun umumiy o'rta ta'lim maktablarida tahsil olayotgan yoshlar qo'lida. O'quvchi yoshlarni mustaqil va tanqidiy fikrlaydigan, jamiyatda sodir bo'layotgan vaziyatlarga o'z munosabatini bildiradi oladigan, olgan nazariy bilimlarini amaliy faoliyatda qo'llay oladigan shaxs qilib tarbiyalash barchamizning oldimizda turgan muhim vazifalardan biridir.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida”gi PF-5712 sonli farmoniga ko'ra qabul qilingan “O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi”da quyidagilar xalq ta'limi tizimining strategik maqsadlari etib belgilangan:

- umumta'lim tizimida iqtisodiyotning innovatsion rivojlanishi, ilg'or xalqaro tajriba va jamiyatning zamonaviy talablariga muvofiq sifatli ta'lim olish imoniyatlarini yaratish;

- kichik yoshdagi o'quvchilarda o'qishga sog'lom kuchli va ta'sirchan motivatsiyani shakllantirish hamda kasb tanlash, kasbiy o'sishini mustaqil rejalashtirish, zamonaviy kasblarni egallash qobiliyatini rivojlantirish va boshqalar.

Ushbu maqsadlarni amalga oshirish umumiy o'rta ta'lim maktabi o'quvchilariga zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida ta'lim va tarbiya berish, ularda ijodiy, tanqidiy va mustaqil fikrlash qobiliyatlarini shakllantirishni talab etadi.

O'quvchilarni mustaqil fikrlashga o'rgatish muammosi har doim dolzarb bo'lib kelgan. Bu borada izlanish olib borgan adabiyotshunos olimalaridan biri Q. Husanbayeva “Mustaqil fikrlash – insonning o'z oldida turgan muammoni aniq belgilangan maqsad va vazifalarga muvofiq holda bilimi hamda hayotiy tajribalariga tayanib, o'z intellektual imkoniyati darajasida turli yo'l, usul, vositalar yordamida mustaqil ravishda hal qilishga qaratilgan aqliy faoliyatidir”, deb ta'kidlaydi.

Boshlang'ich ta'limda, asosan, o'quvchining ongiga savodxonlik asoslari va hisoblash tafakkuri elementlarini singdirishdan iborat jarayon yetakchilik qiladi.

Demak, bu davrdagi savodxonlik uzluksiz ta’lim tizimining keyingi bo‘g‘inlarini intellektual salohiyatli bo‘lishligiga mustahkam zamin yaratadi.

Bugungi kunda boshlang‘ich ta’limda o‘tiladigan darslar o‘quvchini mustaqil va tanqidiy fikrlashga yo‘naltirilgan. Shu kabi fanlardan biri “Ona tili va o‘qish savodxonligi” fani bo‘lib, ushbu fan o‘quvchilarda yod olish, ko‘chirib yozish, olingan bilimlarni takrorlashdan xoli bo‘lgan, butunligicha o‘quvchini mustaqil fikrlashga, mustaqil xulosa chiqarishga yo‘naltiruvchi mavzulardan iborat darsliklardan foydalanilgan holda o‘tilmoqda.

Quyida 2-sinf “Ona tili va o‘qish savodxonligi” darsligida berilgan Anvar Obidjonning “Oqshom” she’rini o‘rganish jarayonini tahlil qilamiz.

Bir piyola choy kabi

Bulut oyni ho‘pladi.

Tovuq beka katakka

Jo‘jalarin to‘pladi.

Echki-uloq tush ko‘rib,

Poxol uzra yotishar.

Mushukchalar sut so‘rab,

Onasiga yopishar...

Ushbu she’rni o‘rgangach o‘quvchilar “She’r nima haqida?”, “Sizga she’rning qaysi qismi hammasidan ko‘ra ko‘proq yoqdi? Nima uchun?”, “Siz she’rga qanday sarlavha qo‘ygan bo‘lar edingiz?”, “Ayting-chi, bir piyola choyni ho‘plash bilan bulutning oyni ho‘plashi o‘rtasida qanday bog‘liqlik bor?” kabi savol va topshiriqlarga javob berishlari lozim bo‘ladi. Bu savol va topshiriqlar o‘quvchilarni she’rda berilgan ma’lumotlarni qaytarishga emas, balki mustaqil fikrlash va xulosa chiqarish asosida javob berishlariga zamin yaratadi. Shuningdek, ushbu she’rni o‘rganishda o‘qituvchi “Siz oqshom tushgach tabiatda bo‘lgan o‘zgarishlarni kuzatganmisiz?”, “Ona zaminga oqshom tushgach o‘simliklarda qanday holatlar kuzatiladi?”, “Siz oqshom nimalar bilan mashg‘ul bo‘lasiz?” kabi savollar bilan ham murojaat qilish orqali o‘quvchilarni yanada kuzatuvchanlikka, olgan nazariy bilimlarini amaliy faoliyatda qo‘llay olish kompetensiyasini hosil qilishga, mustaqil fikrlashga undash mumkin bo‘ladi.

Xulosa o‘rnida shuni ta’kidlash lozimki, o‘quvchi-yoshlarni Vatan taraqqiyotiga munosib hissa qo‘shuvchi, har tomonlama barkamol shaxs qilib voyaga yetkazish, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini mustaqil fikrlashga o‘rgatishda “Ona tili va o‘qish savodxonligi” darslarining imkoniyatlari nihoyatda kengdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Farmoni. PF-5712 son. 29.04.2019 yil. <https://lex.uz>.
 2. Azimova I va boshqalar. Ona tili va o‘qish savodxonligi. Umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 2-sinfi uchun darslik. –T.: Respublika ta’lim markazi, 2021
 3. Husanboyeva Q. Adabiyot – ma’naviyat va mustaqil fikr shakllantirish omili. – T.:Alisher Navoiy nomidagi O‘zbekiston Milliy kutubxonasi, 2009.- 12 b
- Utanbayeva, D. A. (2020). Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini ona tili ta’limi jarayonida mustaqil fikrlashga o‘rgatish. In *МОЛОДОЙ ИССЛЕДОВАТЕЛЬ: ВЫЗОВЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ* (pp. 236-239).

TABLE OF CONTENTS

Sr. No.	Paper/ Author
1	
	<p>YANGI O‘ZBEKISTONGA KUCHLI NOTIQLAR KERAK <i>Isroilov Azizbek Tojimamat o‘g‘li</i> Page No.: 3-8</p>
2	
	<p>YOSHLARNING ADABIYOTGA BO‘LGAN QIZIQISHINI OSHIRISHDA BERDAQ ASARLARINING O‘RNI <i>Utebaeva Baxargul Umirbay qizi</i> Page No.: 9-13</p>
3	
	<p>IMOM AL-BUXORIYNING “AL-JOME AS-SAHIH,, ASARI ASOSIDA HADISLARINING PSIXOLOGIK TASNIFI <i>Muhitdinova Parvina Tohirovna.,</i> <i>Aliyeva Mohinur G‘ani qizi</i> Page No.: 14-18</p>
4	
	<p>КУЗГИ САВРИНЖОН (COLCHICUM AUTUMNALE L) ЎСИМЛИГИ ВА УНИНГ ДОРИВОРЛИК ХУСУСИЯТЛАРИ <i>Ибрагимова Шахруза Шуҳрат қизи</i> Page No.: 19-21</p>
5	
	<p>TIRIK TABIAT TO‘G‘RISIDAGI TASAVVURLARNING SHAKLLANISHI. <i>Otabekova Sayyora Suyunboyevna</i> Page No.: 22-25</p>
6	
	<p>VOLEYBOLCHILARNING SAKROVCHANLIK KO‘NIKMALARINI SHAKLLANTIRISHDA HARAKATLI O‘YINLARNING AHAMIYATI <i>Eryigitov D.X., Eshbekova N.K</i> Page No.: 26-29</p>
7	
	<p>VOLEYBOL O‘QITUVCHISINING KO‘NIKMALARI VA USLUBI <i>Eryigitov D.X., Eshbekova N.K</i> Page No.: 30-34</p>

8

SPORT TURLARIDA MASHG‘ULOTLARNI TASHKIL ETISH VA SIFAT DARAJASINI OSHIRISH VOSITALARI

Isoqov Jamshid Zikrullayevich

Page No.: 35-39

9

KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI BOLALARNING JISMONIY TARBIYASINI RIVOJLANTIRISH USLUBIYATI

Jalolova.Z.S

Page No.: 40-44

10

O‘QUVCHILARINING JISMONIY SIFATLARINI TARBIYALASHNING ILMIIY AMALIIY ASOSLARI

Lutpullayev.B.I

Page No.: 45-48

11

SHARQ YAKKAKURASH TURLARI BO‘YICHA TRENERNI KASBIY TAYYORGARLIGI XUSUSIYATLARI

O‘rozbayev.J.T

Page No.: 49-53

12

SADRIDDIN AYNIYNING “ESDALIKLAR” ASARIDA AMIRLIKDAGI HUNARMANDLAR JAMIYATI HAQIDA

Abdullayeva Nargiza Abduxalimovna

Page No.: 54-58

13

ANOR YETISHTIRISHNING XALQ XO‘JALIGIDAGI AHAMIYATI

Usmonqul Islomov., Iroda Rahmonova

Page No.: 59-61

14

ORTOSIFON (ORTHOSIPHON STAMINEUS BENTH) O‘SIMLIGINING BOTANIK TUZILISHI VA TIBBIYOTDAGI AHAMIYATI

Fayziyeva Marjona Amrulloevna., Mamatkulova Iroda Ergashovna

Page No.: 62-65

15

ВЗАИМООТНОШЕНИЯ ВЛАСТИ И МУСУЛЬМАНСКОГО ДУХОВЕНСТВА КАРАКАЛПАКСТАНА В 1917-1918- ГОДЫ

Зинатдинов Нуратдин Кобейсинович

Page No.: 66-71

16

**ISHLAB CHIQARISH MUHITIDA INSON OMILINI HISOBGA OLGAN
HOLDA MEHNAT XAVFSIZLIGINI OSHIRISH YO‘LLARI**

Jasmina Lochinbek qizi To‘lasheva

Page No.: 72-76

17

**BOLALAR XULQ-ATVORIDAGI MUAMMOLARNI TUZATISHDA
ERTAK TERAPIYASIDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI**

Qo‘chqarova O‘g‘iljon Umar qizi., Muyassar Xamidova

Page No.: 77-81

18

**HALIMA XUDOYBERDIYEVA SHE‘RIYATIDA SINONIMLARNING
LINGVOPOETIK XUSUSIYATLARI.**

G‘aybulloyeva Umida Ahmatovna

Page No.: 82-86

19

**MASOFAVIY O‘QITISH TIZIMINI INGLIZ TILI TA‘LIMIGA JORIY
QILISHNING METODOLOGIK ASOSLARI**

Eshchanov Marat

Page No.: 87-91

20

AWARENESS-RAISING STRATEGIES FOR LEARNERS' DIVERGENCE

Mardona Yuldoshboyeva

Page No.: 92-94

21

**ZAMONAVIY BIOLOGIK TADQIQOTLARDA BIOINFORMATIKANING
AHAMIYATI**

Meliboyev Ilhomjon Abduraxmon o‘g‘li.

Page No.: 95-98

22

**IMKONIYATI CHEKLANGAN BOLALAR VA ULARNI INKLYUZIV
TA‘LIMGA JALB ETISH.**

Nizamova Malika Ravshan qizi

Page No.: 99-105

23

**YOSHLARNI VATANPARVARLIK RUHIDA TARBIYALASH
DOLZARB MASALALARI**

Keldiyorov Azizbek Ziyodulla o‘g‘li., Imomova Gavhar Karimovna

Page No.: 106-111

24
SYNTACTICAL EXPRESSIVE MEANS AND STYLISTIC DEVICE <i>Kamalova Nigora</i> Page No.: 112-115
25
BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINI XALQARO BAHOLASH DASTURLARIGA TAYYORLASH SHART-SHAROITLARI <i>Qilicheva Nigina., Murodova Ug‘iloy</i> Page No.: 116-119
26
BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINING MATN BILAN ISHLASH KO‘NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH <i>Primova Nafisa Xusanovna</i> Page No.: 120-122
27
BOSHLANG‘ICH SINF “MATEMATIKA” DARSLARIDA VAQTGA DOIR MASALALARNI O‘RGATISH METODIKASI <i>Xayriyeva Maxliyo Pardayevna</i> Page No.: 123-125
28
BOSHLANG‘ICH SINF O‘QITUVCHILARDA XALQARO BAHOLASH DASTURLARI TALABLARI ASOSIDA O‘QUV TOPSHIRIQLARINI TAYYORLASH KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH (PIRLS bo‘yicha) <i>Hamrayeva Matluba Olim qizi</i> Page No.: 126-128
29
OGAHIY G‘AZALLARIDA TALMEH SAN‘ATINING O‘RNI <i>Ashurova Hamida Aliyor qizi</i> Page No.: 129-133
30
VISION OF ADMINISTRATIVE AND LAW ENFORCEMENT IN THE SYSTEM OF INTERNAL AFFAIRS BODIES, DUTIES AND OBLIGATIONS. <i>Zokirov Shohruxbek Zohidjon o‘g‘li</i> Page No.: 134-138
31
BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINI MUSTAQIL FIKRLASHGA O‘RGATISHDA “ONA TILI VA O‘QISH SAVODXONLIGI” DARSLARINING IMKONIYATLARI <i>Ergasheva Sayyora Xasanovna., Xolboyeva Aziza Rustamovna</i> Page No.: 139-142